

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

БЮЛЕТЕНЬ КОМІТЕТУ НААУ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА

(інформаційний дайджест у сфері сімейного права)
за III квартал 2025 року
Випуск 22

КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА
2025

I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА.....	3
1.1. Закони та інші нормативно-правові акти.....	3
1.2. Законопроекти.....	4
II. СУДОВА ПРАКТИКА.....	5
2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя.....	5
2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів.....	12
2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини	17
2.1.4. Справи щодо міжнародного викрадення дітей.....	24
2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав.....	26
2.1.6. Справи щодо видання обмежувальних приписів.....	33
2.1.7. Справи щодо інших сімейно-правових спорів.....	35
2.1.8. Справи щодо спадкових правовідносин.....	36
2.2. Практика Європейського суду з прав людини.....	37
Стаття 8 конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).....	37
Стаття 3 конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (заборона катування) – процесуальний аспект	42
Стаття 6 конвенції (право на справедливий суд)	42
Стаття 8 конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).....	43
III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ	44
3.1. Дисертації.....	44
3.2. Публікації, які не відносяться до розряду наукових.....	44

Відповідальний редактор Бюлетеня:
Бабенко Ю. С.

Редактори:
Анохіна Я.І., Бузанов Д.В., Водоп'ян Т.В.,
Попіка І. А., Тута І.В., Ліфляничик С.І.,
Максименко О.О., Кухаренко О.О.

Контакти:
04070, м. Київ, вулиця Борисоглібська, 3, 5-й поверх

Комітет НААУ з питань сімейного права

Голова Комітету Гретченко Л. Л.

Електронна пошта: l.hretchenko@mail.unba.org.ua

I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

1.1. Закони та інші нормативно-правові акти

**Постанова Кабінету Міністрів України
від 2 липня 2025 р. №788
«Про реалізацію експериментального проекту
щодо запровадження договірної форми надання
соціальної складової послуги раннього
втручання»**

Повний текст Постанови за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/788-2025-%D0%BF#Text>

**Постанова Кабінету Міністрів України
13 серпня 2025 р. №981**

«Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України
змін щодо визначення осіб, які не можуть бути усиновлювачами»

Повний текст Постанови за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981-2025-%D0%BF#Text>

**Постанова Кабінету Міністрів України
від 26 серпня 2025 р. №1045**

«Про внесення змін до Порядку виконання на території України
Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного
викрадення дітей»

Повний текст Постанови за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-2025-%D0%BF#Text>

**Постанова Кабінету Міністрів України
від 1 вересня 2025 р. №1065**

«Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від
5 квітня 2017 р. №268 «Про затвердження Порядку надання
статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та
збройних конфліктів»

Повний текст Постанови за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-2025-%D0%BF#Text>

1.2. Законопроекти

4

Проект Закону «Про внесення змін до статті 159 Сімейного кодексу України щодо захисту сімейних прав та інтересів у вихованні дитини батьків»

Номер, дата реєстрації: 13480 від 15.07.2025.

Метою проекту Закону є надання права одному з батьків, який проживає окремо від дитини, на пред'явлення позову про зміну способу участі у вихованні дитини у разі настання змін та обставин у встановленому судом порядку щодо участі одного з батьків у спілкуванні та вихованні дитини.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56798>

Проект Закону «Про внесення зміни до статті 315 Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту батьківства»

Номер, дата реєстрації: 13481 від 15.07.2025.

Законопроект спрямований на унормування процедури розгляду справ щодо встановлення факту батьківства відповідно до частини першої статті 130 Сімейного кодексу України.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56797>

Проект Закону «Про внесення змін до статті 65 Сімейного кодексу України щодо захисту майнових інтересів полонених військовослужбовців»

Номер, дата реєстрації: 14009 від 04.09.2025.

Метою запропонованих змін є вдосконалення на законодавчому рівні питання захисту майнових інтересів полонених військовослужбовців.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57244>

Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку із ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству й боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) з питань освіти та підготовки спеціалістів»

Номер, дата реєстрації: 14046 від 15.09.2025.

Метою нормативно-правового акта є узгодження чинного законодавства України з питань освіти та підготовки спеціалістів з положеннями Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція).

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57302>

Проект Закону «Про внесення змін до статті 1 Закону України "Про охорону дитинства»

Номер, дата реєстрації: 14070 від 23.09.2025.

Проект Закону України враховує положення Конвенції про статус біженців 1957 року та Протоколу щодо статусу біженців 1967 року і спрямований на удосконалення законодавства щодо біженців шляхом урахування документів у сфері міграції, прийнятих Радою Європи та Європейським Союзом. Метою проекту акта є розширення поняття "додатковий захист" відповідно до Директиви Європарламенту і Ради ЄС 2011/95

стосовно стандартів для кваліфікації громадян третіх країн чи осіб без громадянства, як бенефіціарів міжнародного захисту, єдиного статусу для біженців або для осіб, що мають право на додатковий захист і стосовно змісту захисту від 13.12.2011 та поняття "тимчасовий захист" відповідно до Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС "Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у випадку масового притоку переміщених осіб і про заходи, які забезпечують баланс зусиль Держав-членів при прийомі таких осіб і несенні наслідків їх прийому" від 20 липня 2001 року.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57382>

Проект Закону «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої»

Номер, дата реєстрації: 14056 від 21.09.2025.

Метою законопроекту є системне оновлення загальних засад та інститутів приватного (цивільного) права, закріплених у книзі першій ЦК України, з метою створення сучасної, внутрішньо узгодженої та ефективної юридичної основи для регулювання приватних відносин. Проект спрямований на утвердження фундаментальних принципів приватного права, адаптованих до європейських стандартів і викликів ХХІ століття, а також на забезпечення потреб бізнесу, інвесторів і громадян у прозорому та надійному правовому регулюванні. Досягнення цієї мети відбуватиметься шляхом рекодифікації положень книги першої, що охоплює як концептуальні зміни, так і фрагментарні корегування, які усувають прогалини та неузгодженості.

Завданнями законопроекту є:

оновлення засад приватного права – закріплення розширеного та відкритого переліку основних принципів (засад) цивільного законодавства, таких як юридична рівність і недискримінація, приватна автономія, свобода договору, заборона зловживання правом, добросовісність, справедливість, розумність тощо, які відповідають сучасній європейській доктрині та практиці;

удосконалення юридичного статусу суб'єктів приватного права – впорядкування класифікації юридичних осіб шляхом чіткого розмежування юридичних осіб приватного та публічного права, визначення вичерпного кола організаційно-правових форм (товариства, установи), врегулювання особливостей участі держави. Автономної Республіки Крим, територіальних громад у приватних відносинах на засадах рівності;

модернізація положень про правочини і договори – уточнення понятійного апарату (співвідношення «правочину» і «договору»), впровадження сучасних правил тлумачення договорів та оцінки їхніх умов (у тому числі застосування принципу contra proferentem – тлумачення неясних умов проти автора), перегляд підходів до недійсності правочинів, а також розширення можливостей сторін щодо встановлення умов договорів (відкладальних та скасувальних умов, зміни ціни тощо) відповідно до їх автономії;

удосконалення інституту представництва – розширення та уточнення положень щодо представництва, зокрема запровадження ефективних гарантій прав третіх осіб у відносинах із представником;

перегляд правил щодо строків та позовної давності – уточнення порядку обчислення строків у цивільних відносинах, удосконалення переліку обставин, що зумовлюють зупинення чи переривання перебігу позовної давності, розширення каталогу спеціальних строків позовної давності для окремих вимог, а також забезпечення балансу між правами кредитора та боржника шляхом недопущення зловживання інститутом позовної давності; гармонізація з європейськими правопорядками – імплементація положень, що відповідають сучасним тенденціям розвитку приватного права в країнах ЄС, усунення норм-рудиментів, успадкованих від радянського права, та узгодження термінології з міжнародними стандартами, що полегшить надалі інтеграцію України до світового та європейського юридичного простору.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356>

II. СУДОВА ПРАКТИКА

2.1. Практика Верховного Суду

2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя

Постанова Верховного Суду від 29.07.2025 у справі №369/6352/22

Премії є складовою частиною заробітної плати та спільним майном подружжя, тому суд має відмовляти у визнанні права особистої власності на ту частку нерухомості, яка придбана за рахунок премій.

1. Обставини справи

Позивачка звернулася з первісним позовом до відповідача, у якому просила суд:

- 1) визнати спільною сумісною власністю подружжя житловий будинок та земельну ділянку;
- 2) визнати за нею право власності на ½ частини житлового будинку та на ½ частини земельної ділянки.

У процесі судового розгляду третя особа подала позовну заяву, у якій вона просила:

- 1) залучити її до участі у справі як третю особу, що заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору;
- 2) визнати за нею право власності на 47,9/100 частини земельної ділянки;
- 3) визнати за нею право власності на 85,34/100 частини житлового будинку.

Зі свого боку відповідач подав до суду зустрічну позовну заяву, в якій просив суд:

- 1) визнати за ним право особистої приватної власності на 54/100 частки житлового будинку;
- 2) у порядку поділу спільного сумісного майна подружжя визнати за ним право приватної власності на 23/100 частки житлового будинку;
- 3) визнати за ним право особистої приватної власності на 77/100 частки житлового будинку;
- 4) визнати за ним право особистої приватної власності на 54/100 земельної ділянки;
- 5) у порядку поділу спільного сумісного майна подружжя визнати за ним право приватної власності на 23/100 частки земельної ділянки;
- 6) визнати за ним право особистої приватної власності всього на 77/100 частки земельної ділянки;
- 7) у порядку поділу спільного сумісного майна подружжя визнати за позивачкою право приватної власності на 23/100 частки житлового будинку;
- 8) у порядку поділу спільного сумісного майна подружжя визнати за позивачкою право приватної власності на 23/100 частки земельної ділянки;
- 9) припинити право спільної сумісної власності подружжя на житловий будинок та земельну ділянку;
- 10) покласти на позивачку виконання обов'язку з повернення коштів, отриманих у позику в розмірі 16 770,00 євро, що еквівалентно 651 553,07 грн, та 17 000,00 дол. США, що еквівалентно 621 666,20 гривні;
- 11) покласти на відповідача виконання обов'язку з повернення коштів, отриманих у позику в розмірі 16 770,00 євро, що еквівалентно 651 553,07 грн, та 17 000,00 дол. США, що еквівалентно 621 666,20 гривні;
- 12) відмовити в задоволенні первісного позову позивачки.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, первісну позовну заяву позивачки задоволено. Визнано спільною сумісною власністю подружжя житловий будинок та земельну ділянку. Визнано за позивачкою право власності на ½ частини житлового будинку та на ½ частини земельної ділянки. Відмовлено в задоволенні позовних вимог третьої особи із самостійними вимогами щодо предмета спору. Відмовлено у задоволенні зустрічних позовних вимог відповідача.

Вирішуючи цей спір та задовольняючи первісний позов позивачки, суд першої інстанції обґрунтовував висновки тим, що відповідач не довів на підставі належних, достатніх та допустимих доказів різницю у фінансовій участі колишнім подружжям у придбанні земельної ділянки та фінансування будівництва житлового будинку. Тому суд першої інстанції вважав неспростованою презумпцію спільного сумісного майна подружжя.

Відмовляючи у задоволенні зустрічних позовних вимог відповідача в частині поділу між подружжям боргового зобов'язання, суд першої інстанції вказав на відсутність у матеріалах справи доказів для беззаперечного висновку про те, що кошти, одержані відповідачем у борг, були отримані та витрачені в інтересах сім'ї, оскільки зі змісту розписок точно призначення коштів неможливо встановити з огляду на недостатність ідентифікуючих ознак.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог третьої особи про визнання права власності на частину земельної ділянки та житлового будинку в рахунок погашення боргу за договором позики, суд першої інстанції обґрунтовував висновки тим, що розписки про отримання в борг коштів в іноземній валюті не містять вказівок щодо переходу права власності на частку земельної ділянки та житлового будинку до кредитора у разі невиконання умов зобов'язання боржником. Доказів наявності інших дійсних правочинів, на підставі яких у третьої особи виникло право власності на частину спірного нерухомого майна, матеріали справи не містять.

Апеляційний суд погодився з висновком суду першої інстанції про те, що житловий будинок та земельна ділянка є спільним майном подружжя, оскільки це майно придбане у період шлюбу.

Суд апеляційної інстанції відхилив доводи апеляційної скарги відповідача про те, що спірну земельну ділянку та житловий будинок було куплено за позичені ним грошові кошти у своєї матері, оскільки подані ним розписки склалися без участі позивачки і письмових доказів, які б підтверджували її обізнаність та згоду на позику грошей.

Доводи апеляційної скарги відповідача про те, що житловий будинок збудований за рахунок отриманих відповідачем грошових коштів у вигляді премій, а тому ці кошти є особистою власністю відповідача, суд апеляційної інстанції відхилив, оскільки премії є складовою частиною заробітної плати та є спільним майном подружжя. Щодо довідки про отримання премій за особливі заслуги за основним місцем роботи суд апеляційної інстанції зазначив, що ці премії також є власністю подружжя та позивачка має право на ½ частини їх, оскільки своїми діями, а саме веденням спільного господарства, народженням та вихованням двох дітей сприяла відповідачу у їх одержанні.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись з рішенням судів попередніх інстанцій, відповідач звернувся до Верховного Суду з касаційною скаргою, у якій, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права, просив суд скасувати рішення суду першої інстанції та постанову апеляційної інстанції в частині задоволення позову позивачки та відмови в задоволенні зустрічного позову відповідача, а справу передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

Верховний Суд вирішив залишити касаційну скаргу відповідача без задоволення, а судові рішення попередніх інстанцій без змін.

У постанові Верховний Суд зазначив про те, що відповідач не спростував тих обставин, що нараховані йому за період з 2009 року до 2015 року премії пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій, які відповідно до положень статті 2 Закону України "Про оплату праці" входять до складової заробітної плати, тобто є основним доходом особи, який за загальним правилом є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

У зв'язку із цим обґрунтованими є висновки судів про відмову у визнанні за відповідачем права особистої власності на ту частку нерухомості, яка придбана за рахунок зазначених премій.

Відповідно до ч. 2 ст. 61 СК України об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя.

Особистою приватною власністю дружини, чоловіка, зокрема, є майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто (ч. 1 ст. 57 СК України).

Особистою приватною власністю дружини, чоловіка є премії, нагороди, які вона, він одержали за особисті заслуги. Суд може визнати за другим з подружжя право на частку цієї премії, нагороди, якщо буде встановлено, що він своїми діями (ведення домашнього господарства, виховання дітей тощо) сприяв її одержанню (ч. 3 ст. 57 СК України).

Премія – основний, найбільш ефективний стимулюючий виробничу, підприємницьку, торговельну або комерційну діяльність вид додаткової, понад основну, заробітної плати, яка виплачується за поліпшення основних показників колективної та індивідуальної праці працівників, а також кінцевих загальних результатів виробничої, підприємницької, торговельної або комерційної діяльності (преамбула Методичних рекомендацій щодо оплати праці працівникам малих підприємств, схвалених наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 13.08.2004 №186).

Преміювання здійснюється у двох формах: преміювання, передбачене системою оплати праці; преміювання як вид заохочення (поза системою оплати праці).

У статті 23У «Про оплату праці» визначено структуру заробітної плати. Основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців. Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій. Інші заохочувальні та компенсаційні виплати. До них належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, виплати в рамках грантів, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми.

Враховуючи основні характеристики премій, їх можна поділити на такі види: виробничі – виплачуються відповідно до умов преміювання, як правило, працівникам або групі працівників (підрозділам підприємства), які досягли найкращих результатів у праці, ця праця має бути пов'язана саме з виробничим процесом; за підсумками роботи за певний період (місяць, квартал, півріччя, рік).

Виробничі премії можна розділити на такі підвиди: одноразові – це премії, які передбачаються до нарахування і виплати тільки один раз за виконання умов преміювання; багаторазові (за встановленою преміальною системою) – це премії, що можуть бути нараховані тільки один раз протягом певного календарного періоду часу у разі виконання умов преміювання саме в цей період часу. Кількість таких календарних тимчасових періодів, на які поширюється преміювання, може бути як обмеженою, так і не обмеженою, відповідно, кількість можливих нарахувань премій також може бути обмежена або не обмежена. Після закінчення одного календарного періоду, під час якого діє преміювання, настає наступний, як правило, рівний за тривалістю попередньому. Незалежно від досягнутих працівником або групою працівників результатів у попередньому календарному періоді, вони анулюються за настання нового календарного періоду і відлік починається з нуля; премії, що можуть бути нараховані за кожен випадок виконання умов преміювання незалежно від того, скільки таких випадків станеться протягом того або іншого періоду часу.

Такі висновки викладені в постанові Верховного Суду від 23.07.2024 у справі №553/696/21.

Велика Палата Верховного Суду в постановах від 03.07.2019 у справі №554/8023/15-ц, від 10.04.2024 у справі №760/20948/16-ц, на які посилається заявник у касаційній скарзі, виснувала, що, вирішуючи спір про поділ майна подружжя, необхідно установити обсяг спільно нажитого майна, з'ясувати час та джерела його придбання.

Таким чином, Верховний Суд вказав, що суди попередніх інстанцій дотрималися вищезгаданих норм права та правових висновків, оскільки, встановивши, що спірний житловий будинок та земельна ділянка набуті у власність подружжя у шлюбі, врахувавши неспростовану відповідачем презумпцію спільної сумісної власності майна подружжя, зробили обґрунтований висновок про те, що це майно відповідно до статей 60, 70 СК України належить сторонам на праві власності у рівних частках.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129342681>.

Постанова Верховного Суду від 03.09.2025 у справі №638/8782/20

Інший з подружжя, який був співвласником коштів, внесених у статутний капітал юридичної особи з метою захисту свого права при поділі їх спільного сумісного майна, набуває право вимагати виплати вартості частки подружжя у статутному капіталі. Суд виходить з презумпції про те, що вартість частки у статутному капіталі відповідає розміру внеску, якщо тільки сторона, яка стверджує про зміну цієї вартості на час розгляду справи, не доведе, що вартість частки змінилася (зросла або внаслідок звичайної діяльності юридичної особи зменшилася).

1. Обставини справи

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідачів за участю третіх осіб про визнання недійсними рішень та правочинів, виділення частки в натурі, витребування майна із чужого незаконного володіння та стягнення завданої шкоди.

Позов обґрунтований тим, що за час шлюбу за спільні кошти подружжя набуло у власність нежитлові приміщення. Чоловік повідомив позивачку про те, що він хоче внести ці приміщення в статутний фонд приватного підприємства. Позивачка надала нотаріальну згоду чоловікові на внесення нежитлових приміщень до статутного капіталу ПП «Ренто». Пізніше позивачка дізналася, що чоловік був не єдиним власником ПП «Ренто» під час отримання від неї згоди на передачу спірного майна в статутний фонд цього підприємства. Нерухоме майно було перереєстровано як власність ПП «Ренто» та перепродано декілька разів, але фактично спірне майно продовжує перебувати під контролем та в фактичному розпорядженні чоловіка.

Позивачка вказала, що всі правочини із вказаним нерухомим майном є фіктивними та не утворюють юридичних наслідків. Вона є співвласником спірного нерухомого майна, її права володіння, користування та розпорядження цим майном порушені, в результаті чого їй завдано майнової шкоди у вигляді неотриманого доходу від здачі майна в оренду.

З урахуванням того, що ринкова вартість належної їй частки спірного нерухомого майна становить 26 108 105 грн, а ціна оренди офісних приміщень становить 315 грн за кв. м на місяць, то розмір неотриманого доходу становить 19 918 094 гривні.

Враховуючи викладене, остаточно сформувавши позовні вимоги, позивачка просила:

- визнати недійсним рішення співвласників ПП «Ренто» в частині внеску чоловіка та визнати недійсним (фіктивним) з моменту укладення правочину щодо відчуження чоловіком шляхом внесення спірного нерухомого майна як внесок до статутного капіталу ПП «Ренто», вчинений на підставі вказаного рішення;

- визнати недійсним (фіктивним) з моменту укладення договору купівлі-продажу вказаних нежитлових приміщень, що укладений між ПП «Ренто» та відповідачем;

- визнати недійсним рішення про створення ПП «Ренто-Капітал» в частині внеску відповідача та визнати недійсним (фіктивним) з моменту укладення правочини щодо відчуження відповідачем шляхом внесення спірного нерухомого майна як внесок до статутного капіталу ПП «Ренто-Капітал», вчинений на підставі вказаного рішення;

- припинити право спільної власності та виділити в особисту приватну власність позивачки в натурі ½ частки нерухомого майна;

- вилучити у ПП «Ренто-Капітал» та чоловіка ½ частки спірного нерухомого майна;

- стягнути солідарно з відповідачів на користь позивачки 19 918 094 грн майнової шкоди.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції вирішено відмовити в задоволенні позовної заяви позивачки.

Відмовляючи у позові в частині позовних вимог про визнання недійсним договору купівлі-продажу та рішення співвласників ПП «Ренто» в частині внеску чоловіка, суд першої інстанції виходив з такого:

- з моменту внесення нежитлових приміщень до статутного капіталу господарського товариства вони є власністю самого товариства, зазначене майно подружжя втрачає ознаки об'єкта права спільної сумісної власності подружжя;

- внесення нежитлових приміщень до статутного капіталу господарського товариства було погоджено позивачкою, підстави для визнання спірного майна спільним майном подружжя та його поділу надалі відсутні;

- наступне розпорядження учасником товариства його часткою в статутному капіталі є суб'єктивним корпоративним правом такого учасника й відчуження ним на власний розсуд частки в статутному фонді не може вважатися використанням (відчуженням) спільного майна подружжя проти волі іншого подружжя та не в інтересах сім'ї;

- позивачка не надала належних і допустимих доказів порушення вимог законодавства під час укладання договору купівлі-продажу спірних нежитлових приміщень, укладеного між ПП «Ренто» та відповідачем.

Відмовляючи у позовних вимогах про визнання недійсним рішення про створення ПП «Ренто-Капітал» в частині внеску відповідача, суд першої інстанції виходив з того, що позивачка ніколи не була учасником ПП «Ренто-Капітал» та не обґрунтувала порушення її прав у зв'язку з його створенням.

Відмовляючи у позовних вимогах про припинення права спільної власності та виділення в особисту приватну власність частки у майні, суд першої інстанції виходив з того, що нежитлові приміщення вибули зі спільної сумісної власності позивача та її чоловіка за їх добровільної згоди і вони отримали компенсацію вартості частки у статутному капіталі ПП «Ренто», перебуваючи у шлюбі. Позивачка обрала неефективний спосіб захисту.

Оскільки позовні вимоги про стягнення майнової шкоди є похідними від основних вимог, тому також не підлягають задоволенню.

Додатковим рішенням суду першої інстанції стягнуто з позивача на користь чоловіка витрати на професійну правничу допомогу у розмірі 100 000 гривень.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивачки задоволено частково. Рішення суду першої інстанції в частині вирішення спору про стягнення витрат на правничу допомогу змінено, зменшено їх розмір із 100 000 грн до 10 000 гривень. В іншій частині рішення суду залишено без змін.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Позивачка подала до Верховного Суду касаційну скаргу, в якій просила скасувати судові рішення попередніх інстанцій та направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Верховний Суд вирішив частково задовольнити касаційну скаргу позивача, а саме:

- рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду в частині позовних вимог: про визнання недійсним рішення співвласників ПП «Ренто» щодо внеску чоловіка, про визнання недійсним (фіктивним) з моменту укладення правочину щодо відчуження чоловіком шляхом внесення спірного нерухомого майна як внесок до статутного капіталу ПП «Ренто», про визнання недійсним рішення про створення ПП «Ренто-Капітал» в частині внеску відповідача, про визнання недійсним (фіктивним) правочину щодо відчуження відповідачем шляхом внесення спірного нерухомого майна як внеску до статутного капіталу ПП «Ренто-Капітал», скасувати та закрити провадження у справі в цій частині;

- у частині позовних вимог про визнання недійсним (фіктивним) з моменту укладення договору купівлі-продажу нежитлових приміщень, припинення права спільної власності, виділення в особисту приватну власність частини нерухомого майна; вилучення у ПП «Ренто-Капітал» та чоловіка 1/ частки спірного нерухомого майна змінити, виклавши їх мотивувальні частини в редакції цієї постанови;

- у частині позовних вимог про стягнення компенсації з чоловіка скасувати, справу в цій частині направити на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, в іншій частині позовних вимог до відповідачів залишити без змін;

- додаткове рішення суду першої інстанції скасувати.

У постанові Верховний Суд зазначив про те, що суди першої та апеляційної інстанцій не врахували такого

Аналізуючи положення п. 4 ч. 1 ст. 20 ГПК, Велика Палата Верховного Суду в пункті 37 постанови від 03.11.2020 у справі №922/88/20 дійшла висновку, що справи в спорах щодо правочинів незалежно від їх суб'єктного складу, що стосуються акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі, підлягають розгляду господарськими судами. Винятком є спори щодо таких дій, спрямованих на набуття, зміну або припинення сімейних і спадкових прав та обов'язків, які мають вирішуватися в порядку цивільного судочинства.

Оскаржуваними позовачкою рішеннями та правочинами не регулюються сімейні права та обов'язки між подружжям, батьками та дітьми, а тому такі правовідносини не є сімейними.

Посилання позовачки на невідповідність цих рішень та правочинів нормам статей 60, 61, 63 СК не свідчить про його укладення в сімейних правовідносинах. Норми зазначених статей регулюють відносини реалізації подружжям права спільної сумісної власності, яке передбачене у статтях 368 – 372 ЦК. Право власності не належить до сімейних прав, а суб'єктами права власності можуть бути фізичні особи, у тому числі ті, які не перебувають у сімейних правовідносинах, юридичні особи, держава, територіальні громади тощо (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 29.06.2021 у справі №916/2813/18).

Враховуючи викладене, Верховний Суд вказав, що справа в частині вимог: про визнання недійсним рішення співвласників ПП «Ренто», недійсним (фіктивним) правочину щодо внесення спірного нерухомого майна як внесок до статутного капіталу ПП «Ренто»; недійсним рішення про створення ПП «Ренто-Капітал» в частині внеску відповідача та визнання недійсним (фіктивним) правочину щодо відчуження відповідачем шляхом внесення спірного нерухомого майна як внеску до статутного капіталу ПП «Ренто-Капітал», фактично зводиться до розпорядження часткою в статутному капіталі юридичної особи, тому має розглядатися господарським судом відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 20 ГПК.

Отже, суди першої та апеляційної інстанцій помилково розглянули справу в цій частині по суті в порядку цивільного судочинства, а тому судові рішення у вказаній частині підлягають скасуванню із закриттям провадження у справі.

Верховний Суд підкреслив, що обрання позовачем неналежаного способу захисту своїх прав є самостійною підставою для відмови у позові. Такий висновок сформульований, зокрема, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 19.01.2021 у справі №916/1415/19 (пункт 6.21), від 02.02.2021 у справі №925/642/19 (пункт 52).

Крім того, Велика Палата Верховного Суду у постанові (пункт 40) від 08.02.2022 у справі №209/3085/20 висувала, що окрема вимога припинити право спільної сумісної власності також є неефективним способом захисту.

Для спірних правовідносин важливим є те, що у разі внесення одним із подружжя як вкладу у статутний капітал юридичної особи коштів, які є спільною сумісною власністю, вказана юридична особа стає їх власником. Натомість особа, яка внесла вклад у статутний капітал юридичної особи, набуває право на частку учасника юридичної особи.

Інший з подружжя, який був співвласником коштів, внесених у статутний капітал юридичної особи, з метою захисту свого права при поділі їх спільного сумісного майна набуває право вимагати виплати вартості частки подружжя у статутному капіталі. Суд виходить з презумпції про те, що вартість частки у статутному капіталі відповідає розміру внеску, якщо тільки сторона, яка стверджує про зміну цієї вартості на час розгляду справи, не доведе, що вартість частки змінилася (зросла або внаслідок звичайної діяльності юридичної особи зменшилася).

Аналогічний висновок викладено у постанові Великої Палати Верховного Суду від 10.04.2024 у справі №760/20948/16-ц.

За таких обставин, враховуючи характер правовідносин, які склалися між сторонами, Верховний Суд дійшов висновку про неможливість задоволення вимог про припинення права спільної сумісної власності на статутний капітал юридичної особи та виділення його частки в особисту власність, оскільки не забезпечить ефективний захист прав у справі про поділ майна подружжя, предметом вирішення якої є поділ прав на частку.

Із цих підстав і вимога про визнання недійсним (фіктивним) з моменту укладення договору купівлі-продажу нежитлових приміщень не буде ефективним способом захисту.

Також враховуючи те, що частка у статутному капіталі підприємства як об'єкт корпоративних прав не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя та не може бути предметом поділу, вимога щодо витребування у ПП «Ренто-Капітал» та чоловіка ½ частки спірного нерухомого майна не буде ефективним способом захисту для спірних правовідносин.

Ефективним способом захисту за таких умов є саме вирішення вимоги про поділ спільного сумісного майна подружжя шляхом виплати вартості частки у статутному капіталі юридичної особи, визначену на дату пред'явлення позовних вимог.

Верховний Суд вже висноував, що по своїй суті компенсація в приватному праві – це певні дії задля справедливого «урівноваження» майнової чи немайнової втрати (внаслідок, наприклад, завдання шкоди чи припинення повністю або частково певного суб'єктивного права) шляхом сплати особі грошей як загального еквіваленту всіх цінностей або передання їй будь-якого майна такого роду, якості та вартості, що дадуть змогу «залагодити» понесену втрату (див. постанову Верховного Суду від 27.11.2024 у справі №201/13593/19).

У зв'язку із вказаним Верховний Суд зазначив про передчасність висновків судів, які відмовили у задоволенні позовної вимоги про стягнення коштів з чоловіка, послалися на те, що така вимога є похідною від основних вимог, у задоволенні яких було відмовлено.

З урахуванням викладеного Верховний Суд дійшов висновку, що справу в цій частині доцільно направити на новий апеляційний розгляд для усунення вищезазначених порушень, а саме щодо вирішення питання про наявності підстав для стягнення компенсації з чоловіка.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130343784>.

Постанова Верховного Суду від 17.09.2025 у справі №758/10275/21

Учасники цивільного обороту, які є пов'язаними, наприклад чоловік і «нова» дружина, які вчинили змішаний договір про набуття права власності на рухоме майно, за умовами якого чоловік зобов'язався придбати майно за надані «ноюю» дружиною кошти та зазначити чоловіка власником майна, і чоловік після придбання майна зобов'язується за першою вимогою «ноюї» дружини протягом трьох днів передати майно «ноюї» дружині та вчинити усі необхідні дії з переоформлення права власності на майно із визначенням «ноюї» дружини як власника майна, діють, очевидно, недобросовісно та зловживають правами стосовно колишньої дружини чоловіка, який набув рухоме майно під час шлюбу з колишньою дружиною.

1. Обставини справи

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача та відповідачки про визнання права власності на майно.

Позов мотивовано тим, що у позивачки та відповідача мали місце фактичні шлюбні відносини. Попри те у цей час відповідачі перебували у шлюбі між собою, який згодом було розірвано. Після розірвання шлюбу між відповідачами позивачка уклала шлюб з відповідачем.

Під час фактичних шлюбних відносин позивачка у 2018 році та у 2019 році надала відповідачу кошти для придбання автомобілів, що підтверджено укладеними між позивачкою та відповідачем договорами, які за формою є змішаними, адже містять умови договору доручення та спільної діяльності. Придбані автомобілі були зареєстровані на відповідача, тобто останній є титульним володільцем, що погоджено сторонами у договорах.

Зі свого боку, оскільки кошти надані на придбання транспортних засобів позивачкою, за останньою зберігалося право власності на автомобілі, і за першою вимогою відповідач повинен був перереєструвати вказане майно на позивачку, однак цього не зробив, чим порушив умови договорів.

Позивачці стало відомо про те, що на вказані автомобілі претендує відповідачка, колишня дружина відповідача, адже вважає таке рухоме майно спільною сумісною власністю відповідачів, що суперечить умовам вказаних договорів, тим самим заперечує право власності позивачки на автомобілі.

Позивачка просила суд визнати за нею право власності на автомобіль марки «MercedesBenz» та автомобіль марки «Toyota Sequoia» у розмірі 100 відсотків частки у праві власності.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову позивача відмовлено.

Рішення суду першої інстанції та постанова апеляційного суду мотивовані тим, що:

- умови договорів (незважаючи на відсутність їх найменування) свідчать, що метою цих договорів було придбання рухомого майна. Сторони погодили, хто буде зазначений власником цього майна на момент придбання автомобілів, при цьому інша сторона залишає за собою право власності на таке майно. Сторони погодили, що між ними фактично виникли відносини спільної діяльності. Якщо презумпція правомірності договору не спростована, всі права, набуті сторонами правочину за цим договором, повинні безперешкодно здійснюватися, а створені обов'язки підлягають виконанню;

- аргументи позивачки про те, що спірне майно придбано за особисті кошти, на підтвердження чого надано договір позики грошових коштів, укладеного між нею та іноземним громадянином, суди оцінили критично, оскільки доказів цього позивачем не надано. Умови договорів про передачу грошових коштів не підтверджують факт належності цих коштів на праві власності саме позивачці. Разом із тим позивачем не надано інших доказів, які б у сукупності з іншими підтверджували цей факт;

- суди також критично оцінили доводи відповідача про те, що укладені договори за своєю юридичною природою є договорами дарування, оскільки, аналізуючи умови договорів, суд не встановив положень, які б стосувалися договору дарування, а відтак відсутні підстави для застосування до цих правовідносин положень ЦК України, які регулюють відносини за договором дарування.

Враховуючи викладене, суди вважали, що відсутні підстави для задоволення позову про визнання права власності на підставі статті 392 ЦК України, оскільки позивачкою не доведено порушення, невизнання та/або оспорення її права власності.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Позивачка звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою, у якій просила скасувати рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду, а також ухвалити нове судові рішення, яким позовну заяву позивачки задовольнити в повному обсязі.

Верховний Суд касаційну скаргу позивачки задовольнив частково, скасував судові рішення попередніх інстанцій та передав справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

У постанові Верховний Суд зазначив, що суди не врахували такого:

- учасники цивільного обороту, які є пов'язаними чи афілійованими особами, наприклад чоловік і «нова» дружина, які вчинили змішаний договір про набуття права власності на рухоме майно, за умовами якого чоловік зобов'язався придбати майно за надані новою «дружиною» кошти та зазначити чоловіка власником майна, і чоловік після придбання майна зобов'язується за першою вимогою «нової» дружини протягом трьох днів передати майно «новій» дружині та вчинити усі необхідні дії з переоформлення права власності на майно із визначенням «нової» дружини як власника майна, діють, очевидно, недобросовісно та зловживають правами стосовно колишньої дружини чоловіка, який набув рухоме майно під час шлюбу з колишньою дружиною;

- зловживання матеріальними правами є самостійною підставою для відмови у позові (ч. 3 ст. 16 ЦК України);

- суди не з'ясували, які правовідносини виникли між сторонами, їх зміст та з якою метою позивачем за обставин цієї справи використаний такий цивільно-правовий інструментарій, як позов про визнання за нею права власності на спірні автомобілі, яка кінцева мета цього позову.

Однією з основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (п. 6 ст. 3 ЦК України) і такими мають бути дії учасників приватних правовідносин.

Добра совість – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення (див., зокрема, постанови Касаційного цивільного суду від 10.04.2019 у справі №390/34/17, від 11.11.2019 у справі №337/474/14-ц).

З урахуванням того, що норми цивільного законодавства мають застосовуватися із врахуванням добросовісності, то принцип добросовісності не може бути обмежений певною сферою (див., зокрема, постанови Касаційного цивільного суду від 11.12.2023 у справі №463/13099/21, від 19.02.2024 у справі №567/3/22).

Норми закону полягають у такому: жити чесно, не ображати інших, кожному віддавати по заслугах. Змусити жити за принципами навряд чи можливо. Але коли виникає судовий спір, то учасники цивільного обороту мають розуміти, що їхні дії (бездіяльність) чи правочини можуть бути піддані оцінці крізь призму справедливості, розумності, добросовісності (див. постанову Касаційного цивільного суду від 14.05.2024 у справі №357/13500/18).

Для приватного права апіорі властивою є така заасада, як розумність. Розумність характерна як для оцінки / врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення процесуальних норм (див., зокрема, постанови Касаційного цивільного суду від 16.06.2021 у справі №554/4741/19, від 18.04.2022 у справі №520/1185/16-ц, постанову Великої Палати Верховного Суду від 08.02.2022 у справі №209/3085/20).

Здійснюючи свої права, особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині (ч. 2 ст. 13 ЦК України).

Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах (ч. 3 ст. 13 ЦК України).

Згідно з ч. 3 ст. 16 ЦК України суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень частин 2 – 5 ст. 13 цього Кодексу.

У постанові Касаційного цивільного суду від 16.06.2021 у справі №747/306/19 вказано, що зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що:

- особа (особи) «використовувала / використовували право на зло»;

- наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки є певним станом, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів / умов безпосередньо залежить від дій іншої особи; інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах із цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають);

- враховується правовий статус особи / осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а й про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах, або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником і інших аналогічних правовідносин).

Касаційний цивільний суд вже зазначав про те, що:

- учасники цивільного обороту доволі часто намагаються використовувати правомірний цивільно-правовий інструментарій для унеможливлення чи ускладнення поділу спільного майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі), тобто з неправомірною метою, не для забезпечення визначеності в приватних відносинах, захисту прав та інтересів. Суд не є місцем для «безцеремонної процесуальності».

Якщо пов'язані чи афілійовані особи, наприклад родичі, ініціюють судовий розгляд, зокрема, про стягнення боргу, для унеможливлення чи ускладнення поділу спільного майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі), формування пасиву (боргів), виключення певного майна з поділу на час виникнення (існування) спору (спорів) про розірвання шлюбу, поділ спільного майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі) тощо, такі учасники судового розгляду діють, очевидно, недобросовісно та зловживають правами стосовно другого з подружжя (чи жінки або чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі). Тому в такому разі відбувається використання приватно-правових конструкцій не для захисту прав та інтересів, і судові рішення стосуються прав та/або інтересів іншого із подружжя (чи жінки чи чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі) (див., зокрема, постанову Касаційного цивільного суду від 19.03.2025 у справі №759/1754/23);

- досить часто учасники цивільного обороту у спорах про поділ майна за допомогою договору позики чи розписки про отримання в позику грошових коштів, у яких вказано, що ці грошові кошти передаються на придбання певного конкретного майна, намагаються спростувати презумпцію спільності майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі). Використання таким чином договору позики (у якому передбачено, що грошові кошти передаються на придбання певного конкретного майна) очевидно не враховує, що регулююча сила договору стосується його сторін, а тому не може кваліфікуватися як добросовісне та є неприпустимим (див. постанову Касаційного цивільного суду від 10.05.2023 у справі №215/1191/17);

- учасники цивільного обороту, які є пов'язаними чи афілійованими особами, наприклад, родичі, подружжя (чи жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю або мають близькі відносини, але не перебувають у шлюбі між собою), доволі часто намагаються використовувати правомірний цивільно-правовий інструментарій, зокрема позов про оспорування правочину (ресцисорний позов), всупереч своїй попередній поведінці, не для забезпечення визначеності в приватних відносинах, захисту прав та інтересів. У такій ситуації вони діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно іншої сторони такого договору, тобто з неправомірною метою. Зловживання матеріальними правами є самостійною підставою для відмови у позові (частина третя статті 16 ЦК України) (див. постанову Касаційного цивільного суду від 21.05.2025 у справі №369/10615/19);

- учасники цивільного обороту, які є пов'язаними чи афілійованими особами, наприклад, родичі (батько і син), які вчиняють договір позики, чи ними складається розписка на підтвердження укладення договору позики, у яких вказано про передання грошових коштів на придбання певного конкретного майна з метою, зокрема, покладення на колишню дружину сина солідарного обов'язку щодо повернення позики, діють очевидно недобросовісно та зводяться до зловживання правом. Очевидно, що для мотивування наявності зловживання правами пов'язаними чи афілійованими особами, наприклад, родичами (батьком і сином), які вчиняють договір позики, чи ними складається розписка на підтвердження укладення договору позики, у яких вказано про передання грошових коштів на придбання певного конкретного майна з метою, зокрема, покладення на колишню дружину сина солідарного обов'язку щодо повернення позики, недостатньо ствердження про наявність зловживання правом. Таке мотивування має відбуватися через обґрунтування наявності / відсутності тих обставин, які дозволяють констатувати зловживання правом.

До таких обставин, зокрема, належать: контрагент, з яким вчиняється договір позики (наприклад, родичі (зокрема, син, онук, мати, батько)). Тобто пов'язаність осіб може бути досить різноманітною. Зокрема, між особами, які вчиняють договір позики, можуть бути родинні, квазіродинні відносини, інші цивільні відносини; вказівка в договорі позики чи розписці про передання грошових коштів саме на придбання певного конкретного майна; визнання позову про солідарне стягнення боргу за договором позики пов'язаною чи афілійованою особою, наприклад, родичем (сином позивача) (див. постанову Касаційного цивільного суду від 09.07.2025 у справі №947/5939/20).

У справі, що розглядається, відмовляючи у задоволенні позову, суди вказали, що умови договорів (незважаючи на відсутність їх найменування) свідчать, що метою цих договорів було придбання рухомого майна, сторони погодили, що між ними фактично виникли відносини спільної діяльності, погодили, хто буде зазначений власником цього майна на момент придбання автомобілів, при цьому інша сторона залишає за собою право власності на таке майно. Суди вказали що, якщо презумпція правомірності договору не спростована, всі права, набуті сторонами правочину за цим договором, повинні безперешкодно здійснюватися, а створені обов'язки підлягають виконанню. Апеляційний суд вказав, що відповідач, з вимогами до якого звернувся позивач, не оспорує та не заперечує жодних прав позивача на спірні автомобілі, тоді як норми статті 392 ЦК України вимагають доведення порушення відповідачем права власності, за захистом якого звернувся позивач. З огляду на викладене суди вважали, що позивачем не доведено порушення, невизнання та/або оспорення її права власності.

Неправильна юридична кваліфікація позивачем і відповідачами спірних правовідносин не звільняє суд від обов'язку застосувати для вирішення спору належні приписи юридичних норм (див. пункт 83 постанови Великої Палати Верховного Суду від 12.06.2019 у справі №487/10128/14-ц).

З огляду на викладене Верховний Суд вказав, що суди не з'ясували, які правовідносини виникли між сторонами, їхній зміст та з якою метою позивач за обставин цієї справи використав такий цивільно-правовий інструментарій, як позов про визнання за нею права власності на спірні автомобілі, тому оскаржені судові рішення слід скасувати, а справу передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130344063>.

Постанова Верховного Суду від 17.09.2025 у справі №305/1258/24

Суть поділу полягає в тому, що кожному з подружжя присуджуються в особисту власність конкретні речі, а також здійснюється розподіл майнових прав та обов'язків. Під час здійснення поділу в судовому порядку суд має виходити з презумпції рівності часток. Суд має керуватися обставинами, що мають істотне значення, якими можуть бути насамперед ступінь трудової та (або) фінансової участі кожного з подружжя в утриманні спільного майна, у зроблених поліпшеннях, доцільність та обґрунтованість укладених правочинів, спрямованих на розпорядження спільним майном, наявність або відсутність вчинення одним з подружжя дій, що порушують права другого з подружжя, суперечать інтересам сім'ї, матеріальне становище співвласників тощо. Поділ спільного сумісного майна подружжя здійснюється з визначення переліку об'єктів спільної сумісної власності подружжя і встановлення вартості.

1. Обставини справи

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про визнання майна об'єктом спільної сумісної власності подружжя, визнання права власності на майно та скасування державної реєстрації на нерухоме майно.

Позовну заяву мотивовано тим, що за час перебування у шлюбі на місці старого будинку, який належав відповідачу, вони побудували новий житловий будинок. Будівництво житлового будинку здійснювалося за її кошти, які надавала їй мати, а також за кошти відповідача, які він отримував від своїх батьків. За час будівництва житлового будинку відповідач не працював, тому власних коштів він не надавав, а вона працювала вчителем у школі, свою заробітну плату віддавала до сімейного бюджету.

Спірний житловий будинок було зареєстровано за відповідачем, про що внесено відомості у Державний реєстр речових прав на нерухоме майно (далі – ДРРПМ) про реєстрацію права власності.

Згідно з декларацією про готовність до експлуатації вартість житлового будинку становить 1759 000 гривень.

Крім того, за кошти її матері був придбаний для їхньої сім'ї автомобіль «Нісан патрол», а тому цей транспортний засіб є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Згоди щодо поділу у добровільному порядку спірного нерухомого майна вони діяти не можуть, відповідач проживає у спірному житловому будинку, а її чинить перешкоди у праві користування цим майном.

З урахуванням викладеного позивачка просила суд визнати житловий будинок об'єктом спільної сумісної власності подружжя; скасувати відомості, внесені у ДРРПМ на житловий будинок, у якому власником будинку вказаний відповідач; скасувати реєстрацію транспортного засобу легкового автомобіля марки «Нісан патрол», одноосібним власником якого вказаний відповідач; визнати за нею право власності на ½ частки вказаного житлового будинку та транспортного засобу.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позов позивачки задоволено частково. Визнано житловий будинок об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Визнано за позивачкою право власності на ½ частки житлового будинку. У задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що сторонами за час шлюбу було побудовано спірний житловий будинок, тому він є спільним майном подружжя і частки сторін у праві власності на нього є рівними.

Суд першої інстанції дійшов висновку про безпідставність позовних вимог у частині скасування відомостей, внесених у ДРРПМ на житловий будинок, оскільки у випадку, якщо заявлено вимогу про поділ майна, то скасування рішення чи запису про проведену державну реєстрацію права не є належним способом захисту прав одного з подружжя. У такому випадку державний реєстратор здійснює відповідну реєстраційну дію на підставі рішення суду про поділ майна подружжя та визнання за ними ідеальних часток на майно.

Місцевий суд дійшов висновку про те, що позивачка належними доказами не підтвердила, що спірний автомобіль зареєстровано за відповідачем, тому відсутні правові підстави для поділу такого майна.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу відповідача задоволено частково. Рішення суду першої інстанції в частині визнання житлового будинку об'єктом спільної сумісної власності подружжя та визнання за позивачкою права власності на ½ частки житлового будинку скасовано. Ухвалено у цій частині нове судово рішення, яким позов позивачки задоволено. Визнано житловий будинок об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Визнано за позивачкою право власності на ½ частки житлового будинку.

Судове рішення апеляційного суду мотивовано тим, що посилення відповідача на договір купівлі-продажу, за умовами якого він до реєстрації шлюбу придбав домоволодіння, загальною площею 29,47 кв. м, житловою площею 12,83 кв. м, є безпідставними, оскільки вказаний житловий будинок був перебудований сторонами за час шлюбу, а його загальна площа становить 320,05 кв. м, житлова площа 250,08 кв. метра. Таким чином, вищевказаний житловий будинок є спільною сумісною власністю позивачки та відповідача.

Апеляційний суд вказав, що рішення районного суду у частині відмови у визнанні права власності за позивачем на ½ частки автомобіля «Нісан патрол», скасування реєстрації транспортного засобу, скасування відомостей, внесених у ДРРПМ на спірний будинок в апеляційному порядку оскаржено не було.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Відповідач вирішив подати касаційну скаргу на рішення судів першої та апеляційної інстанцій в частині визнання житлового будинку об'єктом спільної сумісної власності подружжя скасувати і направити справу у цій частині на новий розгляд до суду першої інстанції.

Верховний Суд частково задовольнив касаційну скаргу відповідача, скасував рішення судів попередніх інстанцій, а справу передав на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке.

Відповідно до ч. 1 ст. 70 СК України в разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Згідно з ч. 1 ст. 71 СК України майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішено судом. При цьому суд бере до уваги інтереси дружини, чоловіка, дітей та інші обставини, що мають істотне значення.

У статтях 60, 70 СК України, статті 368 ЦК України передбачено презумпцію віднесення придбаного під час шлюбу майна до спільної сумісної власності подружжя. Це означає, що ні дружина, ні чоловік не зобов'язані доводити наявність права спільної сумісної власності на майно, набуто у шлюбі, оскільки воно вважається таким, що належить подружжю. Якщо майно придбано під час шлюбу, то реєстрація прав на нього (транспортний засіб, житловий будинок чи іншу нерухомість) лише на ім'я одного з подружжя не спростовує презумпцію належності його до спільної сумісної власності подружжя. Заінтересована особа може довести, що майно придбане нею у шлюбі, але за її особисті кошти. У цьому разі презумпція права спільної сумісної власності на це майно буде спростована. Якщо ж заява одного з подружжя про те, що річ була куплена на її особисті кошти, не буде належним чином підтверджена, презумпція права спільної сумісної власності подружжя залишиться непохитною.

Велика Палата Верховного Суду неодноразово зазначала, що, вирішуючи спір про поділ майна подружжя, необхідно установити обсяг спільно нажитого майна, з'ясувати час та джерела його придбання (див. постанови Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 №554/8023/15-ц, від 23.01.2024 №523/14489/15-ц).

Суть поділу полягає в тому, що кожному з подружжя присуджуються в особисту власність конкретні речі, а також здійснюється розподіл майнових прав та обов'язків. Під час здійснення поділу в судовому порядку суд має виходити з презумпції рівності часток. Суд має керуватися обставинами, що мають істотне значення, якими можуть бути насамперед ступінь трудової та (або) фінансової участі кожного з подружжя в утриманні спільного майна, в зроблених поліпшеннях, доцільність та обґрунтованість укладених правочинів, спрямованих на розпорядження спільним майном, наявність або відсутність вчинення одним з подружжя дій, що порушують права другого з подружжя, суперечать інтересам сім'ї, матеріальне становище співвласників тощо. Поділ спільного сумісного майна подружжя здійснюється з визначенням переліку об'єктів спільної сумісної власності подружжя і встановлення вартості.

Крім того, тлумачення наведених норм матеріального права свідчить про існування презумпції спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними за час шлюбу. Водночас законодавство передбачає можливість спростування поширення правового режиму спільного сумісного майна одним із подружжя, що є процесуальним обов'язком особи, яка з нею не погоджується. Тягар доказування обставин для спростування презумпції покладається на того з подружжя, який її спростовує.

Подібний правовий висновок викладено у постанові Великої Палати Верховного Суду від 21.11.2018 у справі №372/504/17.

Суди встановили, що будівництво певної частини спірного житлового будинку здійснено за час перебування у зареєстрованому шлюбі сторін. Разом з тим на підставі припущень, що заборонено вимогами ч. 6 ст. 81 ЦПК України, дійшли автоматичного висновку щодо поділу нерухомого майна між сторонами у рівних частках.

Також відповідач вказував на те, що: він придбав спірний житловий будинок до реєстрації шлюбу, а ступінь його готовності була 65%; за час перебування у зареєстрованому шлюбі сторони завершили перепланування та реконструкцію спірного житлового будинку, яку розпочав попередній власник, тобто лише частина цього будинку, а саме 35%, могла бути спільним сумісним майном подружжя.

Таким чином, суди не встановили, яка саме частка житлового будинку побудована сторонами за час перебування у зареєстрованому шлюбі.

Верховний Суд звернув увагу на те, що істотність збільшення вартості майна підлягає з'ясуванню шляхом порівняння вартості майна до та після поліпшень внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя.

Подібні за змістом правові висновки викладено у постанові Великої Палати Верховного Суду від 22.09.2020 у справі №214/6174/15-ц та у постанові Верховного Суду від 19.05.2025 у справі №673/547/21, від 28.05.2025 у справі №741/484/22.

Таким чином, Верховний Суд вказав, що суди попередніх інстанцій не встановили фактичні обставини, від яких залежить правильне вирішення справи, не перевірили вищевказані доводи відповідача, не застосували вищезазначені норми права, у зв'язку із чим вбачає підстави для направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130377990>.

2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів

Постанова Верховного Суду від 30.07.2025 у справі №645/5265/20

За відсутності відповідної домовленості добровільна сплата матір'ю боржника на рахунок стягувача грошових коштів не може вважатися належним виконання аліментних зобов'язань боржником.

1. Обставини справи

У березні 2024 року скаржник (боржник у виконавчому провадженні) звернувся зі скаргою на дії та бездіяльність державного виконавця. Скарга мотивована тим, що 17.01.2024 місцевим судом видано виконавчий лист №645/5265/20 про стягнення з боржника на користь колишньої дружини аліментів на утримання їх неповнолітньої доньки у розмірі 1/4 частини від всіх видів заробітку, але не менше ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку щомісяця, починаючи з 10.09.2020 і до досягнення дитиною повноліття.

Постановою державного виконавця від 23.01.2024 відкрито виконавче провадження.

23.02.2024 боржник звернувся до державного виконавця із заявою про проведення розрахунку зі сплати аліментів у виконавчому провадженні з урахуванням долучених до заяви документів, які підтверджують добровільну сплату аліментів: платіжних інструкцій щодо платежів, які було ним проведено особисто в період з жовтня 2020 року до січня 2024 року; міжнародні грошові перекази, які було здійснено його матір'ю на ім'я стягувача, у тому числі заяву матері боржника про зарахування її грошових переказів у рахунок аліментів; довідку з військової частини про доходи боржника з квітня 2022 року до грудня 2024 року.

14.03.2024 представник боржника отримала від державного виконавця розрахунок зі сплати аліментів у виконавчому провадженні станом на 01.03.2024, яким визначено борг скаржника зі сплати аліментів на суму 139 190,67 грн, в якому без зазначення причин не було враховано вказані у його заяві добровільні платежі зі сплати аліментів.

Під час обчислення розрахунку заборгованості зі сплати аліментів державний виконавець врахував кошти, сплачені боржником на загальну суму 109 820,00 грн, де в призначеннях платежу зазначено «аліменти».

Сплачені боржником на рахунок стягувача кошти в розмірі 46 659,00 грн державним виконавцем не враховано з огляду на відсутність у чеках призначення платежу «аліменти».

У наданих заявках на міжнародний переказ коштів у загальній сумі 2 200,00 євро призначення платежу не зазначено.

На переконання скаржника, державний виконавець помилково не врахував у спірному розрахунку платіжні інструкції АТ КБ «Приватбанк» про сплату стягувачеві грошових сум, які було сплачено боржником без зазначення підстави платежу як аліменти на розрахунковий рахунок стягувача. Стягувач не подавала виконавчий лист про стягнення аліментів до січня 2024 року, тому боржник самостійно добровільно здійснював переказ грошових коштів у вигляді аліментів на ім'я стягувача, що підтверджує добровільне виконання рішення про сплату аліментів на дитину. При цьому боржник, сплачуючи аліменти, врахував інформацію із сайту Міністерства фінансів України для визначення середньої заробітної плати міста Харкова для вирахування сплати ним аліментів.

Щомісячні суми, які сплачено боржником, збігаються з перерахованими щомісячними сумами на користь стягувача, при цьому у деяких випадках суми були більшими. Державному виконавцю надано довідку з військової частини про доходи боржника, згідно з якою боржник дійсно проходить військову службу у вказаній військовій частині з 06.04.2022. У довідці окремо виділено грошове забезпечення: заробітна плата, додаткова винагорода відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 №168, одноразові додаткові види грошового забезпечення та військовий збір, який вираховується із вказаних виплат. На думку боржника, врахування додаткової винагороди у процесі визначення розміру аліментів у період з квітня 2022 року до листопада 2022 року є неправомірним.

Боржник вважав, що він здійснив оплату аліментів на загальну суму 153 389,00 грн, з яких 46 659,00 грн без призначення платежу як аліменти, а мати боржника здійснила сплату аліментів за свого сина в розмірі 2 200,00 євро, які державний виконавець не врахував під час розрахунку заборгованості.

Боржник просив:

- визнати незаконними дії державного виконавця щодо складання розрахунку заборгованості зі сплати аліментів від 01.03.2024 у виконавчому провадженні;
- скасувати розрахунок заборгованості зі сплати аліментів від 01.03.2024;
- зобов'язати державного виконавця врахувати під час обчислення заборгованості зі сплати аліментів у виконавчому провадженні надані боржником платіжні інструкції щодо добровільного перерахунку грошових коштів, які було сплачено на ім'я стягувача без призначення платежу як аліменти в розмірі 46 659,00 грн, а також платежі, здійснені матір'ю боржника із-за кордону через компанію «Western Union» та компанію «Ria» на ім'я стягувача на загальну суму 2 200,00 євро, перерахувавши грошову одиницю євро згідно з офіційним курсом до грошової одиниці гривні на день платежу;
- зобов'язати державного виконавця здійснити перерахунок розміру аліментів у виконавчому провадженні з квітня 2022 року до 16 листопада 2022 року без урахування додаткової грошової винагороди боржника відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 №168 та без урахування одноразових додаткових видів грошового забезпечення, які було виплачено боржнику у період: травень 2022 року, жовтень 2022 року та березень 2023 року.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою суду першої інстанції скаргу боржника задоволено частково. Визнано неправомірними дії державного виконавця щодо неврахування до розрахунку заборгованості з аліментів сплачених боржником на користь стягувача аліментів на утримання доньки на загальну суму 46 659,00 гривні. Зобов'язано державного виконавця врахувати 46 659,00 грн, сплачених боржником на користь стягувача аліментів на утримання доньки. В іншій частині у задоволенні скарги відмовлено.

Ухвалюючи рішення, суд першої інстанції виходив з того, що у матеріалах справи відсутні відомості про існування у боржника перед стягувачем будь-яких інших зобов'язань, що є відмінними від зобов'язань зі сплати аліментів. Сплата боржником на користь стягувача грошових коштів у спірний період здійснювалася зі сталою періодичністю, що відповідає періоду сплати аліментів на утримання дитини. Отже, відсутність у сторін інших зобов'язань, а також певних домовленостей (наприклад, про надання боржником додаткової допомоги на дітей) свідчить про те, що грошові кошти, на які поповнювався картковий рахунок стягувача, надавалися боржником як аліменти на дитину за рішенням суду.

Суд не вбачав підстав вважати, що законодавець міг з будь-яких причин не охоплювати аліментними зобов'язаннями додаткову винагороду на період воєнного стану. Постановою Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 №1263, яка набула чинності 16.11.2022, внесено зміни до п. 8 Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.02.1993 №146. Внесенням змін 16.11.2022 законодавець лише конкретизував перелік видів грошового забезпечення, із яких справляється нарахування аліментів, задля усунення проблемних питань при нарахуванні аліментів, а не «створив» новий вид доходів, який раніше таким не визнавався. Тому доводи боржника про те, що додаткова винагорода, яка сплачувалася скаржнику, не має постійного характеру, є безпідставними та такими, що не заслуговують на увагу суду. Суд дійшов висновку про правомірність дій державного виконавця щодо проведення нарахування аліментів з урахуванням додаткової винагороди військовослужбовця.

Суд першої інстанції також вважав необґрунтованими вимоги скарги в частині зобов'язання державного виконавця врахувати при обчисленні заборгованості зі сплати аліментів у виконавчому провадженні платежі, здійснені матір'ю боржника через компанію «Western Union» та компанією «Ria» на ім'я стягувача на загальну суму 2 200,00 євро. Наявними у матеріалах справи доказами не підтверджується, що боржник уповноважував у встановленому у законодавстві порядку свою матір здійснювати від його імені перекази аліментів на користь стягувача у виконавчому провадженні. У наданих заявках на переказ коштів в загальній сумі 2 200,00 євро, здійснених матір'ю боржника на рахунок стягувача, призначення платежу не зазначено. Таким чином, вказане не може свідчити, що перекази є саме аліментами на утримання дитини, адже суми, отримані стягувачем коштів у зазначений вище період, значно перевищують суму нарахованих аліментів. Посилання боржника на заяву своєї матері від 08.02.2024 щодо переведення нею систематично з грудня 2020 року грошових коштів на рахунок стягувача як сплати аліментів на свою внучку за рішенням суду не заслуговують на увагу, оскільки вона особисто заінтересована в результаті розгляду скарги.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу боржника задоволено. Ухвалу суду першої інстанції скасовано в частині відмови в задоволенні скарги боржника щодо врахування під час обчислення заборгованості зі сплати аліментів у виконавчому провадженні міжнародних переказів, здійснених матір'ю боржника, та постановлено в цій частині нове судове рішення. Зобов'язано державного виконавця врахувати під час обчислення заборгованості зі сплати аліментів вказані грошові перекази на загальну суму 2 200,00 євро, перерахувавши згідно з офіційним курсом до грошової одиниці гривні на день платежу. В іншій частині ухвала суду першої інстанції не переглядалася і залишена без змін.

Апеляційний суд вказав, що боржником перерахування на користь стягувача грошових коштів у спірний період здійснювалося зі сталою періодичністю, що відповідає періоду сплати аліментів на утримання дитини. Суд першої інстанції безпідставно відхилив посвідчену консульською службою письмову заяву матері боржника про те, що вона здійснила грошові перекази на ім'я стягувача в інтересах свого сина, який має аліментні зобов'язання з утримання своєї доньки, яка також є її рідною онукою. Тому за відсутності доведених грошових обов'язків у матері боржника перед матір'ю малолітньої дитини, в інтересах якої боржник сплачує аліменти, відсутній конфлікт інтересів між матір'ю стягувача та її колишньою невісткою, на адресу якої вона перераховувала спірні грошові кошти із-за кордону.

Не погодившись із рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, стягувач оскаржила їх у касаційному порядку.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Законодавець визначив обов'язок державного виконавця обчислювати розмір заборгованості за аліментами і водночас імперативно закріпив, що у разі незгоди заінтересованої особи з визначенням (обчисленням) державним виконавцем розміру заборгованості за аліментами спір вирішується судом за заявою заінтересованої особи у порядку, встановленому у законі.

Розрахунок заборгованості обчислюється в автоматизованій системі виконавчого провадження на підставі відомостей, отриманих зі: звіту про здійснені відрахування та виплати; квитанцій (або їх копій) про перерахування аліментів, наданих стягувачем чи боржником; заяв та (або) розписок стягувача; інформації про середню заробітну плату працівника для цієї місцевості; інших документів, що відображають отримання боржником доходу або сплату ним аліментів.

Предметом апеляційного перегляду була ухвала суду першої інстанції лише в частині відмови у задоволенні скарги щодо врахування під час обчислення заборгованості зі сплати аліментів у виконавчому провадженні міжнародних переказів, здійснених матір'ю боржника.

Апеляційний суд проігнорував те, що під час розгляду справи суд першої інстанції не встановив того, що перераховані кошти є аліментами із зазначенням будь-яких слів, словосполучень, які б свідчили про це, а є добровільною участю бабусі у витратах на дитину, участі в інших витратах колишньої невістки та її онуки чи подарунком.

Суд першої інстанції, встановивши, що у наданих скаржником заявках на переказ коштів у загальній сумі 2 200,00 євро, здійснених його матір'ю на рахунок стягувача, призначення платежу не зазначено, а будь-який обов'язок щодо виконання зобов'язань стосовно сплати аліментів саме матір'ю боржника на користь стягувача на утримання малолітньої дитини відсутній, зробив правильний висновок про відсутність підстав для врахування під час обчислення заборгованості зі сплати аліментів міжнародних переказів, здійснених матір'ю боржника. Тому суд першої інстанції законно та обґрунтовано відмовив у задоволенні скарги на дії та бездіяльність державного виконавця у відповідній частині, адже за відсутності відповідної домовленості добровільна сплата матір'ю боржника на рахунок стягувача грошових коштів не може вважатися належним виконанням аліментних зобов'язань боржником.

Враховуючи вищенаведене, Верховний Суд дійшов висновку, що постанова апеляційного суду в оскарженій частині ухвалена без додержання норм матеріального та процесуального права, а тому підлягає скасуванню.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129310637>.

Постанова Верховного Суду від 05.08.2025 у справі №390/2379/24

14

Суд має звертати увагу на те, чи містять квитанції призначення платежу, яке дозволяє ідентифікувати грошові кошти як такі, що спрямовані на сплату аліментів.

Якщо у призначенні платежу у квитанціях зазначено «переказ власних коштів», то це не дає можливості ідентифікувати грошові кошти як такі, що спрямовані на сплату аліментів.

1. Обставини справи

У жовтні 2024 року стягувач звернулася зі скаргою на дії державного виконавця. Скарга мотивована тим, що 05.12.2023 місцевим судом видано дублікат виконавчого листа №390/2089/23 на виконання рішення суду від 09.06.2015 у справі №390/1101/15 про стягнення аліментів з боржника на її користь на утримання сина. Виконавчий лист перебуває на виконанні у відділі ДВС. У зв'язку з тим, що зазначене рішення суду не виконувалося боржником у добровільному порядку, заборгованість зі сплати аліментів станом на 09.05.2024 становила 490 780,08 гривні. У серпні 2024 року у порядку примусового виконання зазначеного рішення з боржника стягнуто 355 600 гривень. У жовтні 2024 року на адресу виконавчої служби надійшла заява від боржника, якою він просив здійснити перерахунок заборгованості зі сплати аліментів у зв'язку із тим, що він добровільно сплачував аліменти на її рахунок.

15.10.2024 засобами поштового зв'язку стягувач отримала розрахунок заборгованості зі сплати аліментів, з якого убачається, що державним виконавцем було враховано сплачені боржником в період з червня 2022 року по серпень 2023 року суми, як такі, що є добровільною сплатою аліментів, а саме у червні 2022 року – 7 000 грн, у листопаді 2022 року – 86 050 грн, у грудні 2022 року – 38 682,67 грн, у січні 2023 року – 38 135,08 грн, у травні 2023 року – 10 000 грн, у червні 2023 року – 28 369 грн, у серпні 2023 року – 10 000 гривень.

Загалом заборгованість зі сплати аліментів було зменшено на загальну суму 218 236,75 гривні. Стягувач вважала, що такі дії державного виконавця є неправомірними, а зазначені суми не могли бути ним зараховані як сплата заборгованості.

Стягувач заперечила факт того, що боржник надавав кошти на утримання дітей, вказувала, що грошові перекази, які боржник здійснював на її рахунок, на підтвердження чого він надає копії дублікатів чеків, перераховувалися ним з метою здійснення обробітку земельної ділянки, яка йому належить, зокрема на придбання посівного матеріалу, добрив, кропіння від шкідників, придбання сільськогосподарської техніки, сплату земельного податку тощо. Оскільки вони проживали однією сім'єю, а боржник на той час проходив військову службу, то ці витрати здійснювалися нею за рахунок вказаних вище коштів. На підтвердження виконання свого обов'язку зі сплати аліментів боржник мав би надати докази отримання нею коштів саме в рахунок сплати аліментів у встановленому судом розмірі. У той же час у наданих ним дублікатах чеків не зазначено, що переказані ним кошти сплачуються саме як аліменти на утримання дітей.

У зв'язку із цим стягувач просила визнати неправомірними дії державного виконавця щодо обчислення розміру заборгованості з аліментів, викладеного у розрахунок зі сплати аліментів станом на 30.09.2024; зобов'язати державного виконавця здійснити перерахунок заборгованості зі сплати аліментів без урахування сплачених боржником на її рахунок сум у період з червня 2022 року по серпень 2023 року у розмірі 218 236,75 гривні.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою суду першої інстанції, залишеною змін постановою апеляційного суду, у задоволенні скарги стягувача відмовлено. Ухвала суду мотивована тим, що під час проведення розрахунку заборгованості з аліментів державний виконавець врахував кошти, які були сплачені боржником на рахунок стягувача згідно з наданими боржником квитанціями. Згідно з АСВП та ЄДРСР інші боргові зобов'язання, окрім аліментних, у боржника перед стягувачем відсутні; скаржниця не надала достовірних та належних доказів того, що саме із цих коштів, що враховані як сплата аліментів, нею сплачувався земельний податок замість боржника та на підставі чого стягувач здійснювала такі платежі.

Не погодившись із вказаними рішеннями судів, скаржник оскаржила їх в касаційному порядку.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Відповідно до п. 4 розділу XVII Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України №512/5 від 02.04.2012, виконавець зобов'язаний обчислювати розмір заборгованості зі сплати аліментів щомісяця (додаток 15) та у випадках, передбачених у частині четвертій ст. 71 Закону, повідомляти про розрахунок заборгованості стягувача і боржника. Розрахунок заборгованості обчислюється в автоматизованій системі виконавчого провадження на підставі відомостей, отриманих зі: звіту про здійснені відрахування та виплати; квитанцій (або їх копій) про перерахування аліментів, наданих стягувачем чи боржником; заяв та (або) розписок стягувача; інформації про середню заробітну плату працівника для цієї місцевості; інших документів, що відображають отримання боржником доходу або сплату ним аліментів. Сума заборгованості зі сплати аліментів, присуджених як частка від заробітку (доходу), визначається виконавцем у порядку, встановленому у ст. 195 СК України.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. У порядку судового контролю за виконанням судових рішень такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси сторони виконавчого провадження порушені, а скаржник використовує цивільне судочинство для такого захисту. По своїй суті ініціювання справи щодо судового контролю за виконанням судових рішень не для захисту прав та інтересів є недопустимим.

Суди не звернули уваги на те, що лише дві квитанції містять призначення платежу, яке дозволяє ідентифікувати грошові кошти як такі, що спрямовані на сплату аліментів. Поза увагою судів залишилося те, що інші квитанції посилення на аліменти у призначенні платежу не містять. У призначенні платежу у зазначених квитанціях зазначено «переказ власних коштів», що не дає можливості ідентифікувати грошові кошти як такі, що спрямовані на сплату аліментів.

За таких обставин суди зробили помилковий висновок про відсутність підстав для задоволення скарги. Тому скарга на дії державного виконавця підлягає частковому задоволенню, оскільки лише дві квитанції підтверджують перерахування коштів як аліментів.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129373461>.

Постанова Верховного Суду від 15.08.2025 у справі №709/1954/24

Метою встановлення факту, що неповнолітній син перебуває на утриманні заявника, останній зазначає отримання права на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» у зв'язку з утриманням трьох дітей. З огляду на викладене правильними є висновки судів попередніх інстанцій про наявність у справі спору про право, зокрема, спору щодо участі біологічного батька у вихованні та утриманні своєї дитини та/або ухилення від такої участі, який не може розглядатися в судовому порядку безвідносно до дій заінтересованих осіб щодо конкретних прав, свобод та інтересів заявника, і підлягає розгляду в порядку позовного провадження, що згідно з вимогами ч. 4 ст. 315 ЦПК України є підставою для відмови у відкритті провадження у цій справі в порядку окремого провадження.

1. Обставини справи

У листопаді 2024 року заявник звернувся до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, а саме факту утримання неповнолітнього сина.

Заяву мотивовано тим, що в період з 04.05.2007 та 23.07.2013 заявник та заінтересована особа перебували в шлюбі, який розірваний на підставі рішення суду. Під час шлюбу у подружжя народився син. Після розірвання шлюбу вони визначили, що син буде проживати з матір'ю, а батько добровільно братиме участь у вихованні й утриманні дитини. Матір дитини не зверталася до суду з позовом про стягнення аліментів на утримання дитини.

З моменту народження і до часу звернення до суду із цією заявою заявник утримує сина. В заявника на утриманні є ще двоє дітей.

Заявник вказував, що він перебуває на військовому обліку та має намір звернутися із заявою про надання йому відстрочки на підставі п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», тобто як чоловік, на утриманні якого перебуває троє і більше дітей віком до 18 років. В усній формі йому роз'яснено, що для оформлення відстрочки від мобілізації необхідно надати рішення суду про встановлення факту перебування дитини на утриманні військовозобов'язаного відповідно до положень статті 315 ЦПК України.

Враховуючи вищенаведене, заявник просив встановити факт, що має юридичне значення, а саме факт утримання ним неповнолітнього сина.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін постановою апеляційного суду, у відкритті провадження у справі відмовлено.

Ухвалу суду мотивовано тим, що з поданої заяви про встановлення факту утримання неповнолітнього сина вбачається спір про право, який повинен розглядатися у порядку позовного провадження.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства (ч. 1 ст. 19 ЦПК України).

Окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 1 ст. 293 ЦПК України).

У частині першій статті 121 СК України передбачено, що права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому органом державної реєстрації актів цивільного стану в порядку, встановленому у ст.ст. 122 та 125 цього Кодексу.

У статті 141 СК встановлено рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини. Зокрема, визначено, що мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини, крім випадку, передбаченого у ч. 5 ст. 157 цього Кодексу.

Відповідно до статті 180 СК України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Згідно з ч. 1, 2 та 3 ст. 181 СК України способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними. За домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі. За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина.

Правовідносини, що включають особисті немайнові та майнові відносини, які виникають між особами на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, опіки та піклування, а також на інших підставах, не заборонених у законі і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства, є сімейними.

Відповідно до ст. 15 СК України сімейні обов'язки є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути перекладені на іншу особу.

Сімейні обов'язки особистого або майнового характеру є обов'язками конкретної особи (дружини, матері, батька тощо). Вони не можуть бути передані добровільно іншому за договором або перекладені на іншого за законом.

Ухилення від виконання своїх обов'язків щодо виховання та утримання дитини є самостійною підставою для позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів за рішенням суду (ст.ст. 164, 180 СК України).

Суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо із заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, вбачається спір про право, а якщо спір про право буде виявлений під час розгляду справи, – залишає заяву без розгляду (ч. 4 ст. 315 ЦПК України).

Заявник просить встановити факт, що його неповнолітній син перебуває на його утриманні.

Метою встановлення факту заявник зазначає отримання права на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» у зв'язку з утриманням трьох дітей.

З огляду на викладене правильними є висновки судів попередніх інстанцій про наявність у справі спору про право, зокрема, спору щодо участі біологічного батька у вихованні та утриманні своєї дитини та/або ухилення від такої участі, який не може розглядатися в судовому порядку безвідносно до дій заінтересованих осіб щодо конкретних прав, свобод та інтересів заявника, і підлягає розгляду в порядку позовного провадження, що згідно з вимогами ч. 4 ст. 315 ЦПК України є підставою для відмови у відкритті провадження у цій справі в порядку окремого провадження.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129611582>.

Оскільки Стипендія Президента України та грошова винагорода за участь у спортивних змаганнях за своїм змістом є відзнаками за спортивні досягнення особи, не мають характеру сталого та стабільного доходу, а також не пов'язані із трудовою діяльністю платника аліментів, такі виплати не є доходами, які підлягають врахуванню при визначенні розміру аліментів, які стягуються у частці від заробітку (доходу).

1. Обставини справи

У серпні 2023 року скаржник (боржник у виконавчому провадженні) звернувся до суду зі скаргою на дії державного виконавця. Скарга мотивована тим, що рішенням місцевого суду від 22.01.2018 у справі №523/7425/17 з нього на користь колишньої дружини стягнуто аліменти на утримання дитини у розмірі 1/4 частини від заробітку (доходу), але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з 24.05.2017 та до досягнення дитиною повноліття. На підставі вказаного рішення суду судом 03.03.2018 видано виконавчий лист №523/7425/17, який пред'явлено стягувачем для примусового виконання.

Постановою державного виконавця від 23.06.2018 відкрито виконавче провадження. Аліменти за вказаним виконавчим документом виплачуються у присудженій судом частині Українським центром з фізичної культури та спорту осіб з інвалідністю «ІНВАСПОРТ» Міністерства молоді та спорту України (далі – Укрцентр «Інваспорт») та Головним управлінням Пенсійного фонду України в м. Києві (Деснянський район). 31.01.2023 та 30.06.2023 державний виконавець склав розрахунки заборгованості зі сплати аліментів, відповідно до яких у боржника відсутня заборгованість зі сплати аліментів.

Постановою виконавця обов'язків начальника відділу державної виконавчої служби про результати перевірки законності виконавчого провадження від 25.07.2023 дії державного виконавця з примусового виконання виконавчого провадження в частині здійснення розрахунку зі сплати аліментів від 31.01.2023 визнано такими, що здійснені з порушенням вимог ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження», та зобов'язано державного виконавця здійснити розрахунок заборгованості зі сплати аліментів з урахуванням відповіді Українського центру з фізичної культури і спорту з інвалідністю «Інваспорт» від 24.10.2022 №1462.

У вказаній постанові встановлено, що згідно з відповіддю ДПС України від 14.03.2023 боржник отримав дохід у розмірі 3 597 467,40 грн (виплата грошових винагород спортсменам-чемпіонам). Відповідно до звіту Українського центру з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт» про здійснені відрахування та виплати від 08.08.2022 боржнику у липні 2022 року нараховано дохід у розмірі 3 576 467,40 грн, з якого утримано 10 прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку відповідно до вимог ч. 5 ст. 183 СК України.

25.07.2023 державний виконавець здійснив розрахунок заборгованості зі сплати аліментів, відповідно до якого станом на 25.07.2023 заборгованість боржника зі сплати аліментів становить 787 982,67 гривні. Зокрема, державний виконавець у вказаному розрахунку заборгованості вказав, що у липні 2022 року дохід боржника становив 3 599 273,70 грн, відтак сума аліментів, що підлягає стягненню, становить 899 818,43 гривні. Державний виконавець у суму доходу за липень 2022 року включив нараховані боржнику Стипендію Президента України та грошову винагороду за участь у спортивних змаганнях.

Відповідно до звіту про здійснення відрахування та виплати Укрцентру «Інваспорт» у липні 2022 року боржник отримав дохід у розмірі 3 599 364,12 грн, з яких: 15 896,72 грн – заробітна плата; 7 000 грн – Стипендія Президента України; 3 576 467,40 грн – грошова винагорода зі змагань.

27.07.2023 державний виконавець виніс постанови про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві керування транспортними засобами, про звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника, про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві виїзду за межі України.

28.07.2023 державний виконавець виніс постанови про арешт майна боржника, про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві полювання, про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, про арешт коштів боржника.

У межах виконавчого провадження державний виконавець 27.07.2023 вніс до Єдиного реєстру боржників відомості про скаржника як про боржника.

Скаржник просив визнати неправомірними дії старшого державного виконавця щодо нарахування в розрахунок від 25.07.2023 аліментів зі Стипендії Президента України та грошової винагороди за участь у спортивних змаганнях; зобов'язати державного виконавця або іншу уповноважену посадову особу відділу виключити відомості про нього з Єдиного реєстру боржників; визнати неправомірними дії державного виконавця щодо винесення вищевказаних постанов та зобов'язати державного виконавця або іншу уповноважену посадову особу відділу їх скасувати.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін постановою апеляційного суду, скаргу боржника задоволено частково. Визнано неправомірними дії державного виконавця у частині нарахування за липень 2022 року в розрахунок заборгованості зі сплати аліментів від 25.07.2023 Стипендії Президента України та зобов'язано державного виконавця здійснити перерахунок розрахунку заборгованості зі сплати аліментів шляхом вирахування з розрахунку заборгованості зі сплати аліментів за липень 2022 року Стипендії Президента України. У задоволенні решти вимог скарги відмовлено.

Задовольняючи частково вимоги скарги, суди виходили з того, що дії старшого державного виконавця щодо нарахування за липень 2022 року в розрахунок заборгованості зі сплати аліментів Стипендії Президента України є неправомірними, оскільки стипендія Президента України не входить до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу, тобто звільнена від оподаткування та не належить до бази відрахувань із заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, які підлягають стягненню у виконавчому провадженні.

Правомірність такого висновку ґрунтується на положенні п. «б» п.п. 165.1.1 п. 165.1 ст. 165 ПК України (станом на 19 серпня 2022 року).

Суди дійшли висновку, що державний виконавець при складенні розрахунку заборгованості зі сплати аліментів правомірно врахував отриману у липні 2022 року боржником грошову винагороду за участь у спортивних змаганнях у вигляді грошових коштів у розмірі 3 576 467,40 грн як отриманого доходу, оскільки положення п. «б» п.п. 165.1.1 п. 165.1 ст. 165 ПК України щодо винагороди спортсменам стосується лише негрошових призів, тобто якщо приз буде сплачений грошима, то сума винагороди повинна оподатковуватися податком на доходи фізичних осіб на загальних підставах.

Відмовляючи у задоволенні вимог скарги про скасування постанов державного виконавця, суди виходили з того, що дії старшого державного виконавця при винесенні оскаржуваних постанов відповідали вимогам Закону України «Про виконавче провадження», який спрямований на забезпечення належного виконання рішень, у тому числі щодо стягнення аліментів, з метою зменшення заборгованості зі сплати аліментів, а також забезпечення захисту інтересів та належного утримання осіб, які отримують аліменти.

Скаржник оскаржив у касаційному порядку судові рішення в частині незадоволення вимог скарги, просив частково скасувати рішення та ухвалити нове судові рішення про задоволення скарги у повному обсязі.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, затверджується Кабінетом Міністрів України (частина перша статті 81 СК України). У пункті 12 цього Переліку визначено види доходів, з яких не провадиться утримання аліментів.

Тлумачення зазначеного Переліку дає підстави для висновку щодо питання критерію, який використаний у ньому для розмежування доходів, які «обтяжуються» аліментами. У пункті 1 Переліку містяться здебільшого трудові доходи і пов'язані з ними надбавки та виплати, а також квазі-трудові доходи (стипендія, допомога по безробіттю, виплати у зв'язку із каліцтвом). Єдиний випадок вживання саме у цьому пункті терміна «дохід» стосується «доходів від підприємницької діяльності селянських (фермерських) господарств, кооперативів, об'єднань громадян, а також доходів, що припадають на частку платника аліментів від присадибної ділянки або підсобного господарства». Тобто йдеться про доходи від активної економічної діяльності, яка не охоплюється терміном «заробіток», який більш асоціюється саме з роботою за наймом.

Отже, критерій розподілу видів доходів, які підлягають обтяженню аліментами, ґрунтується на «трудовій концепції». Цей критерій передбачає «обтяження» аліментами саме доходів, які прямо або ж опосередковано походять від трудової діяльності особи. Якщо йдеться про прямий зв'язок, то зазвичай вживається поняття «заробіток». Натомість, якщо такі доходи мають трудову сутність, тобто походять від трудової активності особи, але не є заробітною платою чи подібною до неї виплатою (грошовим забезпеченням, винагородою тощо), то перевага надається поняттю «дохід». Передусім ідеться про стипендії для студентів, виплати від діяльності кооперативу, фермерського господарства, допомоги по безробіттю тощо. Також поняття «дохід» охоплює певний різновид виплат, які за своїм змістом можна кваліфікувати як квазі-трудові. Тобто це доходи, які не походять від праці особи, але спрямовані на компенсацію трудової активності особи (виплата по безробіттю, студентська стипендія на період навчання, виплати у зв'язку із втратою працездатності та інше). Зазвичай ознакою таких виплат є їх постійний характер.

У пункті 13 Переліку видів доходів вказується, що утримання аліментів провадиться із суми заробітку (доходу), що належить особі, яка сплачує аліменти, після утримання із цього заробітку (доходу) податків. Вживання терміна «дохід» у дужках після поняття «заробіток» може розумітися як визнання цих понять синонімами в контексті приписів цього Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб. Отже, Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів, не є вичерпним.

Указом Президента України від 06.04.2006 №290 «Про заходи щодо фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів та підтримки паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні» затверджено Положення про стипендії Президента України для видатних спортсменів із паралімпійських і дефлімпійських видів спорту та їх тренерів (далі – Положення).

Відповідно до п. 1 вказаного Положення Стипендії Президента України для видатних спортсменів із паралімпійських і дефлімпійських видів спорту та їх тренерів (далі – стипендії Президента України) призначаються з метою стимулювання успішних виступів на міжнародній спортивній арені, визнання вагомого внеску в розвиток спорту осіб з інвалідністю.

Стипендії Президента України призначаються у розмірі 7 тисяч гривень – спортсменам, які зайняли третє місце на чемпіонатах світу або перше місце на чемпіонатах Європи в паралімпійських, дефлімпійських номерах програми, та їх тренерам (абз. 5 п. 2 Положення).

Крім того, такі стипендії призначаються на конкурсній основі.

Наведене дає підстави для висновку, що така Стипендія Президента України пов'язана саме з видатними успіхами і заслугами особи, а не є її заробітком чи квазі-трудовим доходом. Постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2008 №704 «Про заохочення спортсменів з видів спорту осіб з інвалідністю та їх тренерів» з метою відзначення спортсменів з видів спорту осіб з інвалідністю, досягнення яких сприяють утвердженню міжнародного авторитету України, заохочення до успішних виступів на Паралімпійських і Дефлімпійських іграх, Всесвітніх іграх серед спортсменів з наслідками дитячого церебрального паралічу, Глобальних іграх серед спортсменів з вадами розумового та фізичного розвитку, Всесвітніх іграх сліпих, чемпіонатах світу і Європи та міжнародних спортивних змаганнях, підвищення рівня їх соціального захисту встановлено розміри винагород спортсменам з видів спорту осіб з інвалідністю України – чемпіонам, призерам спортивних змагань міжнародного рівня та їх тренерам та затверджено Порядок виплати винагород спортсменам з видів спорту осіб з інвалідністю України – чемпіонам, призерам спортивних змагань міжнародного рівня та їх тренерам (далі – Порядок).

Винагороди за високі спортивні результати на змаганнях міжнародного рівня виплачуються спортсменам з видів спорту осіб з інвалідністю, які зайняли перше, друге і третє місця у складі збірних команд України з видів спорту (абз. 1 п. 1 Порядку). Відповідно до п. 6 Порядку виплата винагород здійснюється за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті на відповідні цілі.

Отже, подібно до Стипендії Президента України, грошова винагорода виплачується саме за високі спортивні результати з метою відзначення особи та не має ознак трудового чи квазі-трудового доходу.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд дійшов висновку, що оскільки Стипендія Президента України та грошова винагорода за участь у спортивних змаганнях за своїм змістом є відзнаками за спортивні досягнення особи, не мають характеру сталого та стабільного доходу, а також не пов'язані із трудовою діяльністю платника аліментів, такі виплати не є доходами, які підлягають врахуванню під час визначення розміру аліментів, які стягуються у частці від заробітку (доходу).

Верховний Суд дійшов висновку про необхідність скасування оскаржуваних судових рішень та ухвалення нового про задоволення скарги.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/130409714>.

2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини

Постанова Верховного Суду від 10.09.2025 у справі №177/2492/24

Умовою застосування заходів забезпечення позову є достатньо обґрунтоване припущення, що нежиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду, або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача. Тому, розглядаючи заяву про забезпечення позову, суд повинен врахувати, що вжиття відповідних заходів може забезпечити належне виконання рішення про задоволення позову у разі ухвалення цього рішення, а їх нежиття – навпаки, ускладнити або навіть унеможливити таке виконання.

Зустрічі одного з батьків з дитиною є співмірним заходом забезпечення позову, враховуючи, що цей спір виник із сімейних правовідносин.

1. Обставини справи

У жовтні 2024 року мати дитини звернулася з позовом до батька дитини, треті особи: Служба у справах дітей Криворізької районної державної адміністрації, Служба у справах дітей виконавчого комітету Інгuleцької районної у місті ради, про відібрання дитини у батька та визначення місця проживання дитини з матір'ю.

Разом з позовом позивачка подала до суду заяву про забезпечення позову, яку мотивувала тим, що 09 липня 2024 року батько малолітньої дитини сторін самовільно, без згоди матері, забрав її, яка перебувала вдома під наглядом бабусі (матері позивача), і поїхав із нею до своїх батьків. Дізнавшись про це, мати просила батька повернути доньку, проте він відмовився.

Мати зверталася до поліції, служби у справах дітей та просила посприяти у поверненні їй доньки, але ні вирішення цього питання, ні відповіді на її заяви до цього часу не отримала.

Тож у заяві про забезпечення позову позивачка просила:

заборонити відповідачу та іншим особам вчиняти будь-які дії, спрямовані на вчинення їй перешкод у побаченнях, спілкуванні та проведенні часу разом з донькою;

встановити графік перебування доньки з нею та батьком почергово через тиждень, із 12:00 суботи до 12:00 наступної суботи – з позивачем; із 12:00 суботи до 12:00 наступної суботи – з відповідачем;

зобов'язати батька передавати малолітню доньку її матері за місцем проживання та реєстрації дитини та згідно з визначеним судом часом перебування.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Під забезпеченням позову необхідно розуміти вжиття судом заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача, які гарантують реальне виконання судового рішення, прийнятого за його позовом.

Забезпечення позову є тимчасовим обмеженням і його суть полягає в тому, що таке обмеження захищає законні інтереси позивача на той випадок, коли відповідач буде діяти недобросовісно або коли нежиття заходів забезпечення позову може спричинити неможливість виконання судового рішення.

Метою забезпечення позову є вжиття судом, у провадженні якого перебуває справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача від можливих недобросовісних дій із боку відповідача з тим, щоб забезпечити позивачу реальне та ефективне виконання судового рішення, якщо воно буде прийняте на користь позивача, у тому числі задля попередження потенційних труднощів надалі у виконанні такого рішення.

Адекватність заходу забезпечення позову, що застосовується судом, визначається його відповідністю вимогам, на забезпечення яких він вживається.

Оцінка такої відповідності здійснюється судом, зокрема, з урахуванням співвідношення права (інтересу), про захист яких просить заявник, та інтересів сторін та інших учасників судового процесу.

В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питанням соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини. Батьки, які проживають окремо від дитини, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкуватися з нею, якщо судом визнано, що таке спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини.

Визначаючи основні інтереси дитини, у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у найкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним (рішення ЄСПЛ від 16 липня 2015 року у справі за заявою «MAMCHUR v. UKRAINE», №10383/09, §100).

Між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага, і за її дотримання особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків (рішення ЄСПЛ від 07 грудня 2006 року у справі за заявою «HANT v. UKRAINE», №31111/04, §54).

Тривалий судовий процес, пов'язаний, у тому числі, із встановленням графіка відвідування дитини, не виправдано позбавив батька можливості бачитися із сином протягом трьох років і п'яти місяців, що свідчить про порушення статті 8 Конвенції щодо права на повагу до його приватного і сімейного життя, а тому допустимим є встановлення такого графіка до закінчення розгляду справи по суті (рішення ЄСПЛ від 04 вересня 2018 року у справі за заявою Cristian Catalin Ungureanu v. Romania, №6221/14, §33 – 34).

Співмірність передбачає співвідношення судом негативних наслідків від вжиття заходів забезпечення позову з тими негативними наслідками, які можуть настати внаслідок нежиття цих заходів, з урахуванням відповідності права чи законного інтересу, за захистом яких заявник звертається до суду, вартості майна, на яке він заявляє клопотання накласти арешт, чи майнових наслідків заборони відповідачу здійснювати певні дії. Заходи забезпечення позову застосовуються для того, щоб гарантувати виконання можливого рішення суду, і повинні застосовуватися лише в разі необхідності, оскільки безпідставне звернення до таких дій може спричинити порушення прав та законних інтересів інших осіб чи учасників процесу. Розглядаючи заяву про забезпечення позову, суд має з урахуванням доказів, наданих позивачем на підтвердження своїх вимог, пересвідчитися, зокрема, в тому, що між сторонами дійсно виник спір та існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про задоволення позову; з'ясувати обсяг позовних вимог, дані про особу відповідача, а також відповідність виду забезпечення позову, який просить застосувати особа, котра звернулася з такою заявою, позовним вимогам.

Вирішуючи питання про забезпечення позову, суд повинен співвідносити негативні наслідки від вжиття заходів забезпечення позову з тими негативними наслідками, які можуть настати внаслідок нежиття цих заходів.

Умовою застосування заходів забезпечення позову є достатньо обґрунтоване припущення, що нежиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду, або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача. Зокрема, тому, розглядаючи заяву про забезпечення позову, суд повинен врахувати, що вжиття відповідних заходів може забезпечити належне виконання рішення про задоволення позову у разі ухвалення цього рішення, а їх нежиття – навпаки, ускладнити або навіть унеможливити таке виконання.

Конкретний захід забезпечення позову буде домірним позовній вимозі, якщо при його застосуванні забезпечуються: збалансованість інтересів сторін та інших учасників судового процесу під час вирішення спору; можливість ефективного захисту або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача без порушення або безпідставного обмеження прав та охоронюваних інтересів інших учасників справи чи осіб, що не є її учасниками; можливість виконання судового рішення у разі задоволення вимог, які є ефективними способами захисту порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача.

Зустрічі батьків з дитиною будуть сприяти відновленню та налагодженню емоційних стосунків матері із її малолітньою дитиною і ця обставина відповідатиме найкращим інтересам дитини.

Заходи ж забезпечення позову, що полягають у визначенні часу та місця побачення і спілкування дитини з одним із батьків, який на час розгляду справи про визначення місця проживання дитини проживає окремо від неї, спрямовані на усунення перешкод у спілкуванні дитини із цим із її батьків на час вирішення по суті спору щодо місця її проживання.

Тривалий судовий процес, пов'язаний, у тому числі, із встановленням графіка відвідування дитини, невиправдано позбавив батька можливості бачитися із сином протягом чотирьох років, що свідчить про порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод щодо права на повагу до його приватного і сімейного життя, а тому є допустимим встановлення такого графіка до закінчення розгляду справи по суті.

У таких чутливих правовідносинах, враховуючи можливий тривалий судовий розгляд справи про визначення місця проживання малолітньої дитини, сприяння забезпеченню відновлення відносин та емоційного контакту малолітньої дитини особисто з її матір'ю повинно переважати над бажанням інших осіб обмежити або взагалі відгородити дитину від зустрічей із матір'ю.

Мати, яка на час вирішення справи про визначення місця проживання дитини проживає окремо від дитини, також має право на особисте спілкування з нею, а батько не має права перешкоджати матері спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не має негативного впливу на нормальний розвиток дитини і таке спілкування відбувається саме в інтересах дитини.

У справі, що переглядається, за звернення із заявою про забезпечення позову мати зазначала, що відповідач самовільно, без її згоди як матері забрав малолітню доньку віком 2 роки і 10 місяців. Дізнавшись про це, позивач просила відповідача повернути доньку, але він відмовився. Позивач зверталася до поліції, до служби у справах дітей, просила їх посприяти у поверненні її доньки, але ні вирішення цього питання, ні відповіді на її заяви не отримала. За таких обставин позивач вимушена звернутися до суду з позовною заявою про відібрання малолітньої доньки від батька та повернення її матері за попереднім місцем проживання та реєстрації, а також визначити місце проживання дитини разом з нею. Оскільки тривалий розгляд цієї справи без можливості спілкування малолітньої доньки з матір'ю може призвести до втрати емоційного контакту між ними, погіршення психоемоційного характеру відносин між матір'ю та малолітньою дитиною, вона одночасно з поданням позовної заяви звернулася до суду із заявою про забезпечення позову.

Касаційний суд наголошує, що мати, яка на час вирішення справи про визначення місця проживання дитини проживає окремо від дитини, має право на особисте спілкування з нею, а батько не має права перешкоджати матері спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не має негативного впливу на нормальний розвиток дитини і відбувається саме в інтересах дитини.

Застосування заходів забезпечення позову шляхом встановлення графіка перебування малолітньої дитини з матір'ю та батьком по чергово, через певний (незначний) проміжок часу, не відповідає інтересам малолітньої дитини, яка буде вимушена кожного тижня змінювати місце свого проживання, адаптовуватися до обставин, які у зв'язку із цим виникатимуть, та зазнаватиме невиправданого стресу. Заяви про забезпечення позову шляхом встановлення графіка перебування малолітньої дитини з одним із батьків обов'язково належить оцінювати на предмет найкращих інтересів дитини, з точки зору усунення усіх ймовірних стресових ситуацій, пов'язаних із систематичною і постійною, через незначний проміжок часу, зміною місця перебування (особливо малолітньої) дитини.

За таких обставин суд апеляційної інстанції в оскарженій частині зробив правильний висновок про відсутність підстав для забезпечення позову у цій справі саме у спосіб, про який просить мати дитини (встановлення графіка перебування малолітньої дитини з матір'ю та батьком по чергово, через певний (незначний) проміжок часу). Такий спосіб забезпечення позову не узгоджується із забезпеченням найкращих інтересів малолітньої дитини. ОСОБА_1, за наявності підстав, не позбавлена можливості звернутися до суду щодо забезпечення позову шляхом визначення іншого порядку (графіка) особистих зустрічей із малолітньою донькою.

У зв'язку із наведеним касаційний суд вважає, що касаційну скаргу слід залишити без задоволення, а постанову апеляційного суду в оскарженій частині – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130270865>.

Постанова Верховного Суду від 19.06.2025 у справі №178/1957/22

У разі визначення місця проживання дитини, що досягла десятирічного віку, заслуховування її думки є обов'язковою складовою при розгляді справи.

1. Обставини справи

У грудні 2022 року бабуся дитини звернулася до суду з позовом до батька цієї дитини, у якому просила визначити місце проживання малолітньої дитини разом із нею.

Свої вимоги обґрунтовувала тим, що її донька (мати дитини) перебувала з батьком дитини у сімейних відносинах без укладення шлюбу з 2014 року. Під час такого сумісного проживання у них народився син.

Бабуся зазначала, що після народження дитини її донька (мати дитини) та батько дитини припинили відносини та з цього часу проживали окремо, останній не брав участі у вихованні та матеріальному забезпеченні малолітнього сина, не цікавився його життям та розвитком, не турбувався про душевний та моральний стан.

Онук залишився проживати разом з її донькою (його матір'ю), окрім нього з ними проживав її старший син (онук бабусі).

Згодом її донька (мати дитини) померла внаслідок хвороби, після чого її сини залишилися проживати з бабусею, а батько дитини почав проявляти певну активність та почав вимагати віддати йому дитину.

Бабуся заявляла, що вона жодним чином не чинить перешкод батькові у спілкуванні із сином, однак таке спілкування проходить у її присутності чи присутності брата дитини. Після смерті її доньки психологічний стан онука нестабільний, він не бажає проживати з батьком, оскільки для нього він незнайома людина, та хоче проживати з нею та своїм братом.

Посилаючись на наведене, просила її позов задовольнити, визначити місце проживання малолітнього онука з нею, його бабусею.

Заперечуючи проти цього позову, батько дитини подав зустрічний позов, у якому просив відібрати малолітнього сина у бабусі та визначити його місце проживання разом із ним.

На обґрунтування своїх вимог посилався на те, що перебував у фактичних шлюбних відносинах із донькою позивачки та є біологічним батьком онука позивачки. Починаючи з 2018 року, мати разом із сином почали проживати окремо від нього через погіршення відносин між ними, він не припиняв надавати матеріальну допомогу на його утримання. Після смерті матері дитини намагався забрати сина до себе, однак бабуся не давала можливості це зробити, мотивуючи поганим психологічним станом дитини, пов'язаним зі смертю матері. Через перешкоди, які чинила йому бабуся дитини у спілкуванні з дитиною, він змушений був звертатися до правоохоронних органів.

Посилаючись на наведені обставини, просив задовольнити його позовні вимоги.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Криничанського районного суду Дніпропетровської області від 02 травня 2024 року первісний позов задоволено. Визначено місце проживання малолітньої дитини разом із бабусею.

У задоволенні зустрічного позову відмовлено.

Вирішено питання про розподіл судових витрат.

Задовольняючи вимоги за первісним позовом, суд першої інстанції виходив із того, що бабуся створила всі умови для проживання, виховання та розвитку малолітнього онука, а виняткових обставин, які б свідчили про неможливість проживання дитини разом із бабусею, не встановлено. Суд зазначив, що визначення місця проживання дитини з бабусею буде відповідати її найкращим інтересам та належному психологічному стабільному стану.

Відмовляючи у задоволенні зустрічного позову, суд першої інстанції виходив із того, що проживання сина з бабусею буде на теперішній час відповідати насамперед інтересам дитини, і це не позбавляє батька права виховувати сина, утримувати його та спілкуватися з ним повноцінно.

Постановою Дніпровського апеляційного суду від 22 січня 2025 року за наслідками розгляду апеляційної скарги батька дитини рішення Криничанського районного суду Дніпропетровської області від 02 травня 2024 року залишено беззмін.

Апеляційний суд погодився з рішенням суду першої інстанції як таким, що ухвалене з дотриманням норм матеріального та процесуального права, вважав його законним і обґрунтованим та не вбачав підстав для його скасування.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Європейський суд з прав людини зауважує, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага, дотримуючись якої особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. (HUNT v. UKRAINE, №31111/04, § 54, ЄСПЛ, від 07 грудня 2006 року).

Визначаючи основні інтереси дитини, у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним (MAMCHUR v. UKRAINE, №10383/09, § 100, ЄСПЛ, від 16 липня 2015 року).

Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини (частина третя статті 11 Закону України «Про охорону дитинства»).

Мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини, крім випадку, передбаченого у частині п'ятій статті 157 цього Кодексу (стаття 141 СК України).

Рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й у першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини з огляду на об'єктивні обставини спору, а вже тільки потім права батьків. Міжнародні та національні норми не містять положень, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною. У разі визначення місця проживання дитини судами необхідно крізь призму врахування найкращих інтересів дитини встановлювати та надавати належну правову оцінку всім обставинам справи, які мають значення для правильного вирішення спору. Отже, при розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

Проте в цій справі виник спір між бабою та батьком щодо місця проживання дитини, оскільки мати дитини померла і дитина проживає з бабою.

Відмовляючи в задоволенні позову, з огляду на інтереси дитини та її тривале проживання з бабою, суди виходили з приписів статті 161 СК України, при цьому не врахували, що зазначеною нормою матеріального права регулюються відносини між батьками дитини, які проживають окремо, щодо місця проживання дитини. Відповідно до статті 163 СК України батьки мають переважне право перед іншими особами на те, щоб малолітня дитина проживала з ними. Батьки мають право вимагати відібрання малолітньої дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду. Суд може відмовити у відібранні малолітньої дитини і переданні її батькам або одному з них, якщо буде встановлено, що це суперечить її інтересам.

Таким чином, закон закріплює переважне право батьків на проживання разом з малолітньою дитиною. Таке переважне право полягає в тому, що таке суб'єктивне право надає його носієві можливість пріоритетно перед іншими особами набутти інше або здійснити існуюче суб'єктивне сімейне право. Внаслідок цього переважне право на проживання разом з дитиною: (а) спрямовано на набуття (відновлення) немайнового права на сім'ю, (б) виникає разом із певним суб'єктивним правом та перебуває в пасивному стані до настання юридичних фактів передбачених в законі, (в) реалізується, як правило, за участю іншого суб'єкта, внаслідок чого носій переважного права може набутти суб'єктивне право, (г) захищається шляхом переведення або відновлення прав та обов'язків, набутих третьою особою всупереч перевагам, які має суб'єкт переважного права, на нього. Законом прямо допускається, що батькам може бути відмовлено в реалізації переважного права, якщо це буде суперечити інтересам дитини.

Згідно зі статтею 171 СК України дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана під час вирішення між батьками спору щодо її місця проживання. Суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси.

Відповідно до частин першої та другої статті 171 СК України дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї.

Тлумачення частини другої статті 171 СК України дає підстави для висновку, що вона закріплює випадки, коли думка дитини має бути вислухана обов'язково, зокрема, під час вирішення спору між батьками, іншими особами щодо її місця проживання (стаття 161 СК України). Аналогічні положення закріплені у статті 12 Конвенції, згідно з якою держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

Із цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою у процесі будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому у процесуальних нормах національного законодавства. Закріплення цього права підкреслює, що дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватися, особливо під час вирішення питань, які безпосередньо її стосуються.

Таким чином, з досягненням віку 10 років у дитини з'являється право не тільки бути вислуханою і почутою, але й право брати активну участь у вирішенні своєї долі, зокрема у визначенні місця проживання.

Як установили суди попередніх інстанцій у справі, яка переглядається, і бабуса дитини, і батько дитини мають позитивні характеристики, належні умови для проживання дитини та можливість її утримувати. Малолітня дитина протягом тривалого часу (з моменту народження) та після смерті матері весь час проживала і на момент розгляду справи проживає у баби, яка займається її вихованням, піклуванням, підтриманням здоров'я та матеріальним забезпеченням. Фактично сім'єю для дитини з моменту її народження були мати і баба, а після смерті матері – баба.

На необхідності залишити малолітню дитину з бабою наголосила Служба у справах дітей Криничанської селищної ради у своєму висновку від 18 грудня 2024 року. На засіданні комісії з питань захисту прав дітей Криничанської селищної ради малолітня дитина пояснила, що проживати із бабусею та старшим братом їй комфортно, а жити із батьком не хоче.

Окрім того, відповідно до довідки КЗ «Дніпропетровський центр соціально-психологічної допомоги» ДОР малолітня дитина, зокрема, переживає психологічну травму через втрату матері; перебуває у стресовому стані у зв'язку з тим, що має побоювання втратити стабільність, яку забезпечують йому бабуся та брат; домінуючою особою в житті дитини є бабуся, він має з нею тісний емоційний контакт; брат для хлопчика є опорою та компенсує недостатність уваги з боку батька; дитина на цей час хоче проживати разом із бабусяю, де йому комфортно, затишно, спокійно, безпечно та про нього піклуються; раптова зміна місця проживання його може злякати; наразі між батьком та дитиною існують деформовані стосунки, примус до спілкування та сумісного проживання з ним може принести негативні наслідки для психологічного здоров'я дитини.

Апеляційний суд, залишаючи без змін рішення суду першої інстанції, яким задоволено первісний позов та відмовлено у задоволенні зустрічного позову, погодився з його висновком про те, що на теперішній час визначення місця проживання малолітнього з бабою, яка створила всі умови для його проживання, виховання та розвитку, буде відповідати його найкращим інтересам та належному психологічному стабільному стану. Аналіз матеріалів справи свідчить про те, що малолітній хлопець досяг 10-річного віку, а тому з урахуванням норм статті 171 СК України та статті 12 Конвенції про права дитини має право висловити свою думку щодо свого місця проживання.

З огляду на необхідність безпосередньо заслухати думку дитини з приводу того, з ким вона згодна проживати, висновки суду апеляційної інстанції щодо залишення без змін рішення суду першої інстанції є передчасними.

Отже, оскаржена постанова апеляційного суду прийнята без додержання норм матеріального та процесуального права. У зв'язку з наведеним колегія суддів вважає необхідним касаційну скаргу задовольнити частково, постанову апеляційного суду скасувати, справу направити на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://revestr.court.gov.ua/Review/128457009>.

Постанова Верховного Суду від 25.09.2025 у справі №756/11925/23

Застосування заходів забезпечення позову шляхом встановлення графіка перебування малолітньої дитини з матір'ю та батьком по чергово, через певний (незначний) проміжок часу, не відповідає інтересам малолітньої дитини, яка буде вимушена кожного тижня змінювати місце свого проживання, адаптовуватися до обставин, які у зв'язку із цим виникатимуть, та зазнаватиме невинновданого стресу.

1. Обставини справи

У вересні 2023 року матір дитини звернулася до суду з позовом до батька дитини, в якому просила визначити місце проживання їх спільної малолітньої дитини разом з нею (матір'ю).

У листопаді 2023 року батько дитини звернувся до суду із зустрічним позовом до матері дитини, в якому просив суд визначити місце проживання їх спільної малолітньої дитини разом із ним (батьком).

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Оболонського районного суду м. Києва від 10 травня 2024 року позовні вимоги матері дитини задоволено. Визначено місце проживання малолітнього сина з матір'ю.

У задоволенні зустрічних позовних вимог батька відмовлено.

Вирішено питання розподілу судових витрат.

Не погодившись із рішенням суду першої інстанції батько подав апеляційну скаргу, в якій просив скасувати рішення Оболонського районного суду м. Києва від 10 травня 2024 року та ухвалити нове рішення, яким задовольнити зустрічну позовну заяву.

Ухвалою Київського апеляційного суду від 21 січня 2025 року задоволено клопотання батька про призначення судово-психологічної експертизи. Призначено у справі судово-психологічну експертизу.

У лютому 2025 року мати дитини подала заяву про забезпечення позову.

Заява обґрунтована тим, що під час слухання справи в суді першої інстанції органом опіки та піклування Подільської районної в м. Києві державної адміністрації визначено порядок участі у вихованні сина. До 21 грудня 2024 року сторони дотримувалися визначеного органом опіки та піклування Подільської районної в м. Києві державної адміністрації порядку участі у вихованні сина. Однак після 21 грудня 2024 року, віддавши дитину батьку, дотримуючись рекомендацій органу опіки та піклування, мати не може ані побачити сина, ані почути, доступу до дитини немає. Починаючи із цього часу, відповідач перешкоджає матері у доступі до дитини, у спілкуванні дитини з матір'ю та матір'ю з дитиною.

Позивачка (мати дитини) заявила клопотання про забезпечення позову та просила суд тимчасово до набрання рішенням (постанови) суду законної сили забезпечити позов шляхом встановлення зустрічей матері з сином без присутності батька та будь-яких інших осіб:

- з 12:30 кожного першого понеділка місяця по 12:30 кожної першої п'ятниці місяця безперервно за місцем проживання матері з урахуванням графіка навчання дитини;

- з 12:30 кожного другого понеділка місяця по 12:30 кожного третього понеділка місяця безперервно за місцем проживання матері з урахуванням графіка навчання дитини;

- з 18:00 кожного третього вівторка місяця по 12:30 кожної третьої п'ятниці місяця безперервно за місцем проживання матері з урахуванням графіка навчання дитини;

- з 12:30 кожного четвертого понеділка місяця по 12:30 кожної четвертої п'ятниці місяця безперервно за місцем проживання матері з урахуванням графіка навчання дитини.

Зобов'язати батька забезпечити надання дитини матері для зустрічей дитини з матір'ю у встановлений судом графік побачень.

Ухвалою Київського апеляційного суду від 21 лютого 2025 року заяву матері про забезпечення позову задоволено частково.

Встановлено до набрання судовим рішенням законної сили наступний графік зустрічей позивачки з сином без присутності батька та будь-яких інших осіб: кожної другої та четвертої суботи місяця з 11:00 до 19:00 неділі.

Зобов'язано батька забезпечити надання дитини матері для зустрічей дитини з матір'ю у встановлений судом графік побачень.

У решті вимог заяви відмовлено.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Забезпечення позову є тимчасовим обмеженням і його суть полягає в тому, що таке обмеження захищає законні інтереси позивача на той випадок, коли відповідач буде діяти недобросовісно або коли невжиття заходів забезпечення позову може спричинити неможливість виконання судового рішення.

Адекватність заходу забезпечення позову, що застосовується судом, визначається його відповідністю вимогам, на забезпечення яких він вживається.

Оцінка такої відповідності здійснюється судом, зокрема, з урахуванням співвідношення права (інтересу), про захист яких просить заявник, та інтересів сторін та інших учасників судового процесу.

У разі вжиття заходів забезпечення позову повинна бути наявність зв'язку між конкретним заходом забезпечення позову і предметом позову, зокрема, чи спроможний такий захід забезпечити фактичне виконання судового рішення в разі задоволення позову та ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача.

Вжиття заходів забезпечення позову у спорах щодо фізичної опіки над дітьми спрямоване на недопущення чи припинення дій одного з батьків, які порушують права іншого на участь у вихованні дитини, контакт з нею. Відчуження одного з батьків можна охарактеризувати як форму психологічного насильства, яке проявляється у необґрунтованому звинуваченні у застосуванні стосовно дитини насильства іншим з батьків або звинуваченні у жорстокій та насильницькій поведінці стосовно одного з батьків, переконанні дитини у тому, що контакт з іншим з батьків є несприятливим для неї, нав'язуванні дитині відчуття, що вона перебуває в небезпеці під час контакту з одним з батьків, необґрунтованих звинуваченнях на адресу бабусі й дідуся, інших членів сім'ї, зміна місця проживання без попереднього обговорення тощо.

Підстави забезпечення позову є суб'єктивними та враховуються судом залежно від конкретного випадку, однак будь-який сімейний спір стосовно дитини має вирішуватися з урахуванням та забезпеченням якнайкращих інтересів дитини.

Колегія суддів зазначає, що батьківські повноваження належать обом батькам однаковою мірою. Дитина, як правило, однаково любить обох батьків та потребує турботи та підтримки кожного з них.

Батьки і дитина мають право на вільне спілкування один з одним, якщо воно не має негативного впливу на нормальний розвиток дитини і відбувається саме в інтересах дитини.

У справі, яка переглядається, апеляційний суд установив, що між сторонами дійсно існує спір з приводу визначення місця проживання малолітньої дитини, яка наразі проживає разом із батьком.

Про наявність конфліктної ситуації між сторонами з приводу участі матері у спілкуванні з дитиною свідчить факт звернення 26 грудня 2024 року матері до Служби у справах дітей та сім'ї Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації про те, що її колишній чоловік порушує графік зустрічей та не приводить дитину додому, утримує дитину за своїм місцем проживання.

Згідно з листом Служби у справах дітей та сім'ї Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації від 13 січня 2025 року вбачається, що 13 січня 2025 року до них звернувся батько дитини із заявою щодо фізичного насильства, вчиненого матір'ю дитини та її співмешканцем, стосовно малолітньої дитини. За результатами проведеної роботи встановити факт вчинення насильства не виявилось можливим, оскільки з 21 грудня 2024 року дитина проживає з батьком. Під час візиту спеціалістів Служби за місцем проживання дитини відмовився спілкуватися з комісією.

Листом від 05 лютого 2025 року Служба у справах дітей та сім'ї Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації повідомила, що до ліцею №245 «Гелікон» Оболонського району м. Києва 13 січня 2025 року звернулися батьки дитини – батько із заявою про переведення дитини на сімейну (домашню) форму здобуття освіти та мати з протилежним змістом, про те, що вона не бачить для цього підстав. У зв'язку з тим, що дитина не відвідує навчальний заклад без поважних причин, стосовно батька працівником поліції складено адміністративний протокол за частиною першою статті 184 КУпАП.

Згідно з відповіддю Оболонського УП ГУНП у м. Києві від 14 січня 2025 року, зокрема:

24 грудня 2024 року надійшло повідомлення інформаційного характеру про те, що колишній чоловік не повертає дитину. Заявник – мати дитини;

25 грудня 2024 року надійшли повідомлення інформаційного характеру щодо непорозуміння із колишнім чоловіком. Заявник – мати дитини;

02 січня 2025 року надійшло повідомлення інформаційного характеру про те, що колишній чоловік не повертає дитину. Заявник – мати дитини;

10 січня 2025 року надійшло повідомлення інформаційного характеру щодо непорозуміння із колишнім чоловіком. Заявник – мати дитини;

13 січня 2025 року надійшло повідомлення інформаційного характеру щодо перешкоджання чоловіком у спілкуванні з дитиною. Заявник – мати дитини.

Звернення відносно матері дитини за період з листопада 2024 року до часу апеляційного розгляду не надходили.

Відповідно до змісту характеристики дитини учня 1-В класу ліцею №245 «Гелікон» Оболонського району міста Києва хлопець ніколи не скаржився на жорстоке ставлення з боку батьків, можливих страхів по відношенню до дорослих.

Згідно з відповіддю директора ліцею №245 «Гелікон» Оболонського району міста Києва від 24 січня 2025 року №23 батько попереджений, що в разі відсутності учня 1-В класу в ліцеї 27 січня 2025 року адміністрація закладу освіти звернеться з клопотанням про відсутність учня до Служби у справах дітей та сім'ї Оболонського району м. Києва та Сектору ювенальної превенції Оболонського РВ ГУНП м. Києва.

Суд апеляційної інстанції, встановивши наявність обставин, які позбавляють матір можливості спілкуватися з малолітнім сином, враховуючи права матері на особисте спілкування з дитиною та відсутність обставин, які обмежують право на таке спілкування, дійшов правильного висновку про наявність правових підстав для забезпечення позову шляхом визначення часу спілкування малолітнього з матір'ю без присутності батька та будь-яких інших осіб: кожної другої та четвертої суботи місяця з 11:00 до 19:00 неділі, зобов'язавши батька дитини забезпечити надання дитини матері для зустрічей дитини з матір'ю у встановлений судом графік побачень.

Застосування судом тимчасового (до набрання законної сили рішенням по суті спору) заходу забезпечення позову шляхом усунення перешкод одному з батьків, з яким дитина на час вирішення спору фактично не проживає, у спілкуванні й вихованні дитини, не свідчить про вирішення судом по суті спору про визначення місця проживання дитини. Такі заходи забезпечення позову перебувають у межах виконання органами державної влади позитивних зобов'язань, які випливають з гарантій, передбачених у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідають наведеной вище практиці Верховного Суду.

Доводи касаційної скарги про те, що апеляційний суд фактично обмежив право дитини на безперешкодне спілкування з матір'ю, оскільки визначеного часу для зустрічей недостатньо, щоб налагодити контакт із дитиною, зазначених висновків суду апеляційної інстанції не спростовують.

Касаційний суд наголошує, що мати, яка на час вирішення справи про визначення місця проживання дитини проживає окремо від дитини, має право на особисте спілкування з нею, а батько не має права перешкоджати матері спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не має негативного впливу на нормальний розвиток дитини і таке спілкування відбувається саме в інтересах дитини.

Застосування заходів забезпечення позову шляхом встановлення графіка перебування малолітньої дитини з матір'ю та батьком почергово, через певний (незначний) проміжок часу, не відповідає інтересам малолітньої дитини, яка буде вимушена кожного тижня змінювати місце свого проживання, адаптовуватися до обставин, які у зв'язку із цим виникатимуть, та зазнаватиме невинуватого стресу.

Заяви про забезпечення позову шляхом встановлення графіка перебування малолітньої дитини з одним із батьків обов'язково належить оцінювати на предмет відповідності найкращим інтересам дитини, з точки зору усунення усіх імовірних стресових ситуацій, пов'язаних із систематичною і постійною, через незначний проміжок часу, зміною місця перебування дитини (особливо малолітньої).

За таких обставин суд апеляційної інстанції в оскарженій ухвалі зробив правильний висновок про відсутність підстав для забезпечення позову у цій справі саме у спосіб, про який просить мати дитини (встановлення графіка перебування малолітньої дитини з матір'ю та батьком почергово, через певний (незначний) проміжок часу). Такий спосіб забезпечення позову не узгоджується із забезпеченням найкращих інтересів малолітньої дитини.

Враховуючи наведене, колегія суддів вважає за необхідне залишити касаційну скаргу без задоволення, а ухвалу апеляційного суду – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130494752>.

Постанова Верховного Суду від 26.08.2025 у справі №753/18526/21

Під час вирішення спорів про визначення місця проживання дитини суди враховують спроможність кожного з батьків піклуватися про дитину особисто; стосунки між дитиною і батьками в минулому; бажання батьків бути опікунами; збереження стабільності в оточенні дитини (ідеться про місце проживання, школу, друзів); бажання дитини; безпекові питання. Органам державної влади слід враховувати, чи страждатиме дитина через відсутність піклування, через неповноцінне виховання та відсутність емоційної підтримки одного з батьків.

1. Обставини справи

У вересні 2021 року мати дитини звернулася до суду з позовом до батька дитини, треті особи: Служба у справах дітей та сім'ї Дарницької районної в місті Києві державної адміністрації, Служба у справах дітей Козелецької селищної ради Чернігівського району Чернігівської області, про визначення місця проживання дитини.

Позов мотивований тим, що мати дитини перебуває у зареєстрованому шлюбі з батьком дитини. Після того як позивачка завагітніла, сторони разом визначили конкретне ім'я дитини на той випадок, якщо в разі народиться дівчинка.

У сторін народилася дівчинка, однак думка відповідача щодо імені дитини під впливом його батьків різко змінилася, і він запропонував назвати дитину по іншому, з чим мати дитини категорично не погоджувалася, і між ними відбулася сварка. 20 лютого 2020 року з пологового будинку її з дочкою забрала матір відповідача до свого будинку, в якому з усіх умов для дитини було лише ліжечко, яке привезли її батьки, без матрацу і не зібране. Не було ні ванночки, ні столика для сповивання дитини. Відповідач почав називати дитину тим ім'ям, яке обрав сам, демонстративно підписував її в соціальних мережах цим іменем, говорив, що скоро змінимо ім'я і прізвище на це. Надалі відповідач допомоги по догляду за дитиною не надавав, додому приходив пізно, у зв'язку із чим позивачка 25 лютого 2020 року разом з дитиною переїхала до своїх батьків. Після 25 лютого 2020 року відповідач до неї не телефонував, не цікавився станом її здоров'я та станом здоров'я дитини, коштів на утримання доньки не надавав і фактично самотуснувся від виконання своїх обов'язків чоловіка та батька.

Позивачка посилялася на те, що 29 серпня 2021 року відповідач разом зі своїми батьками приїхав до неї додому та викрав дитину, у зв'язку із чим вона вимушена була звернутися до поліції та органів опіки. Під час викрадення матері позивачки було заподіяно тілесні ушкодження. Деякий час дитина перебувала з відповідачем і його батьками за місцем їх проживання.

Мати дитини не мала можливості побачити дитину, відповідач і його батьки чинили їй перешкоди в цьому, не відкривали двері квартири. Внаслідок протиправних дій відповідача було порушено її право на безперешкодне особисте спілкування з малолітньою дочкою, на догляд та піклування про неї та на особисте виховання дитини, що також завдало шкоди здоров'ю і розвитку дитини. Дитину їй повернули тільки 03 вересня 2021 року за допомогою працівників поліції.

Посилаючись на наведене, мати дитини просила визначити місце проживання дитини разом з нею.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Дарницького районного суду м. Києва від 16 листопада 2022 року позов задоволено.

Визначено місце проживання дитини разом з матір'ю.

Рішення суду мотивовано тим, що проживання дитини з матір'ю максимально відповідає інтересам дитини та забезпечить можливість її всебічного морального, духовного, культурного, фізичного і психічного розвитку, виховання в оточенні любові і поваги, а відповідач не надав доказів, які свідчили б про неналежне виконання позивачкою своїх батьківських обов'язків та негативний вплив на виховання дитини, або обставини, які давали б підстави стверджувати, що проживання дитини з матір'ю буде суперечити її найкращим інтересам.

Постановою Київського апеляційного суду від 13 вересня 2023 року, повний текст якої складено 17 березня 2025 року, апеляційну скаргу батька дитини залишено без задоволення.

Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 16 листопада 2022 року залишено без змін.

Залишаючи апеляційну скаргу без задоволення, апеляційний суд погодився з висновком суду першої інстанції.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини враховується ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. До інших обставин, що мають істотне значення, можна віднести, зокрема: особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним з батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки стосовно дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним з батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку.

Вирішуючи питання про визначення місця проживання дитини, суди мають враховувати об'єктивні та наявні у справі докази, зокрема обстеження умов проживання, характеристики психоемоційного стану дитини, поведінки батьків щодо дитини та висновку органу опіки та піклування. Проте найважливішим у цій категорії справ є внутрішнє переконання судді, яке має ґрунтуватися на внутрішній оцінці всіх обставин, відповідної сімейної ситуації в їх сукупності (постанова Верховного Суду від 30 жовтня 2019 року у справі №352/2324/17).

Під час вирішення спорів про визначення місця проживання дитини суди враховують спроможність кожного з батьків піклуватися про дитину особисто; стосунки між дитиною і батьками в минулому; бажання батьків бути опікунами; збереження стабільності в оточенні дитини (ідеться про місце проживання, школу, друзів); бажання дитини; безпекові питання. Органам державної влади слід враховувати, чи страждатиме дитина через відсутність піклування, через неповноцінне виховання та відсутність емоційної підтримки одного з батьків.

Суди попередніх інстанцій надали належну правову оцінку наявним у матеріалах справи доказам, що підтверджують ставлення сторін до виконання своїх батьківських обов'язків, врахували тривале проживання малолітньої дитини разом з матір'ю, а також висновок органу опіки та піклування та дійшли обґрунтованого висновку, що визначення місця проживання малолітньої дівчинки разом з матір'ю відповідає інтересам дитини.

Колегія суддів погоджується з тим, що на момент розгляду справи, з огляду на встановлені судами попередніх інстанцій обставини, вік дитини, створення позивачкою усіх умов для повноцінного та гармонійного розвитку дитини відповідного віку, а також урахування неможливості сторін знайти порозуміння у питаннях розподілу батьківського часу, визначення місця проживання малолітньої дитини разом з матір'ю відповідатиме якнайкращим інтересам дитини.

Батько, безсумнівно, відіграє важливу роль у житті та розвитку дитини, має право та обов'язок піклуватися про її здоров'я, розвиток, проводити з донькою необхідну кількість часу, незалежно від того, з ким вона буде проживати більшість часу. Визначення місця проживання дітей з одним з батьків не позбавляє іншого батьківських прав та не звільняє його від виконання своїх батьківських обов'язків, що мають усвідомлювати обоє з батьків.

Крім того, колегія суддів наголошує, що батьки мають співпрацювати у забезпеченні належного контакту між кожним з них з дитиною, встановлення можливості спілкування та спільного проведення часу. У разі істотної зміни обставин сторони мають право ініціювати визначення іншого порядку батьківської опіки щодо дитини, зокрема спільної батьківської опіки, про що неодноразово вказував Верховний Суд (зокрема, постанови Верховного Суду від 26 жовтня 2022 року у справі №750/9620/20, від 04 жовтня 2023 року у справі №208/4667/20, від 14 грудня 2022 року у справі №742/2571/21, від 10 січня 2024 року у справі №183/3958/20, від 16 лютого 2024 року у справі №465/6496/19).

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, повно встановив фактичні обставини справи, правильно застосував норми матеріального та процесуального права до спірних правовідносин та, надавши належну правову оцінку фактичним обставинам справи і поданим сторонами доказам, дійшов мотивованого висновку, що визначення місця проживання малолітньої дитини з матір'ю на час розгляду справи найбільше відповідає забезпеченню її найкращих інтересів.

Посилання в касаційній скарзі на те, що під час розгляду справи суд всупереч частині четвертій статті 19 СК України не залучив до участі у справі Козелецьку селищну раду та Дарницьку районну в місті Києві державну адміністрацію як органи опіки та піклування, є необґрунтованими, оскільки зазначені органи брали участь у розгляді справи як треті особи, а орган опіки та піклування Козелецької селищної ради Чернігівської області надав суду першої інстанції висновок щодо розв'язання цього спору відповідно до частини четвертої статті 19 СК України.

Стосовно доводів касаційної скарги про нерозгляд судом першої інстанції зустрічного позову

Із матеріалів справи відомо, що ухвалою Дарницького районного суду м. Києва від 24 вересня 2021 року відкрито провадження у цій справі у порядку загального позовного провадження, призначено підготовче судово засідання на 01 листопада 2021 року, відповідачу надано п'ятнадцятиденний термін з дня вручення (отримання) копії ухвали про відкриття провадження у справі для подання відзиву на позовну заяву.

Копію ухвали про відкриття провадження у справі відповідач не отримав у зв'язку з відсутністю за місцем проживання. Надалі відповідач не отримував судових повісток у зв'язку з відсутністю за місцем проживання, що підтверджується відмітками на конвертах.

Відповідно до розписки представника відповідача копію ухвали про відкриття провадження у справі та копію позовної заяви він отримав 10 серпня 2022 року.

Відзив на позовну заяву відповідач подав до суду 25 серпня 2022 року.

Зустрічної позовної заяви в матеріалах справи немає.

До апеляційної скарги додано копію зустрічної позовної заяви про захист прав малолітньої особи, яка була зареєстрована Дарницьким районним судом міста Києва 25 серпня 2022 року. Відповідно до протоколу судового засідання від 16 листопада 2022 року суд повернув зустрічний позов відповідача з посиланням на подання його з порушенням ЦПК України.

Зазначену протокольну ухвалу суду відповідач не оскаржував.

Посилання в касаційній скарзі на те, що суд першої інстанції, оформивши своє процесуальне рішення про повернення зустрічного позову протокольною ухвалою, позбавив його можливості оскаржити таке рішення в апеляційному порядку, що і стало підставою для включення до апеляційної скарги вимог про прийняття та розгляд зазначеного зустрічного позову під час апеляційного перегляду рішення суду, є безпідставними.

Відповідно до частин четвертої, п'ятої статті 259 ЦПК України ухвали суду, які оформлюються окремим документом, постановляються в нарадчій кімнаті, інші ухвали суд може постановити не виходячи до нарадчої кімнати. Ухвали суду, постановлені окремим документом, підписуються суддею (суддями) і приєднуються до справи. Ухвали, постановлені судом, не виходячи до нарадчої кімнати, заносяться до протоколу судового засідання.

Згідно з частиною другою статті 352 ЦПК України учасники справи, особи, які не брали участі у справі, якщо суд першої інстанції вирішив питання про їх права свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду лише у випадках, передбачених у статті 353 цього Кодексу. Оскарження ухвал суду, які не передбачені у статті 353 цього Кодексу, окремо від рішення суду не допускається.

У пункті 6 частини першої статті 353 ЦПК України передбачено, що окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо повернення заяви позивачеві (заявникові).

Постановлення судом першої інстанції ухвали про повернення зустрічної позовної заяви не виходячи до нарадчої кімнати, із занесенням до протоколу судового засідання, не змінює вимоги пункту 6 частини першої статті 353 ЦПК України про те, що такий вид ухвал підлягає апеляційному оскарженню окремо від рішення суду та не може бути перешкодою в реалізації права особи на апеляційне оскарження судового рішення.

2.1.4. Справи щодо міжнародного викрадення дітей

Постанова Верховного Суду від 24.07.2025 у справі №759/24278/23

Під час визначення місця проживання дитини першочергово слід враховувати, найкращі інтереси дитини. Це означає, що не автоматично враховуються лише бажання батьків чи їхній правовий статус, — ключовим є забезпечення дитині безпечного, стабільного середовища для розвитку. Судове втручання повинно бути спрямоване на збереження стабільності життєвого середовища дитини, забезпечення безпеки, емоційного добробуту та максимального розвитку особистості, а будь-яке відхилення можливе лише за наявності переконливих доказів того, що таке рішення відповідатиме її найкращим інтересам.

1. Обставини справи

У грудні 2023 року Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції України (м. Київ) звернулося до суду в інтересах позивача з позовом до відповідача, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору – Орган опіки та піклування виконавчого комітету Олександрійської сільської ради Рівненського району Рівненської області, про забезпечення повернення малолітньої дитини до Королівства Данія.

Позов мотивований тим, що на початку війни позивачка з дитиною виїхали спочатку до Республіки Польща, а потім до Королівства Данія. 27 квітня 2022 року мати з дитиною отримали посвідки на тимчасове проживання в Данії. З моменту в'їзду в Данію дитина весь час проживала в Данії та перебувала з матір'ю, що підтверджується копією посвідки на тимчасове місце проживання, копією картки охорони здоров'я та копією довідок зі школи.

12 січня 2023 року відповідач вперше приїхав до Данії, щоб відвідати дитину. Після неодноразових відвідувань батьком дитини, а саме під час останнього візиту, відповідач вивіз дитину з Данії до України.

10 липня 2023 року рішенням Сімейного суду Данії матері призначено тимчасову одноосібну опіку над дитиною у зв'язку з тим, що батько здійснює незаконне утримування дитини в Україні.

Станом на час подання позову відповідач одноосібно на порушення батьківських прав позивача прийняв рішення про зміну дитиною держави її постійного місця проживання.

На підставі вищевказаного позивач просила:

- визнати незаконним переміщення та утримування надалі відповідачем на території України малолітньої дитини;
- зобов'язати відповідача повернути малолітню дитину до місця постійного проживання у Королівстві Данія;
- якщо відповідач відмовиться повертати малолітню дитину до Королівства Данія, відібрати дитину і передати матері для забезпечення повернення дитини до Королівства Данія.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням першої інстанції позов задоволено. Судове рішення мотивовано тим, що вивезення дитини та її утримання надалі відповідачем на території України без згоди на те матері є протиправним. Відповідач порушує права позивача на піклування про дитину, що включають право на визначення місця проживання малолітнього дитини.

Суд першої інстанції погодився з тим, що наявні всі умови, визначені у статтях 3, 4, 35 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, за яких держава, на території якої утримується дитина, зобов'язана повернути дитину в державу її постійного проживання, зокрема: дії, що порушують права позивача, відбулися після набуття чинності Конвенцією 1980 року у відносинах між двома державами (Конвенція набула чинності у відносинах між Україною та Королівством Данія з 01 грудня 2019 року, тобто до моменту утримання дитини на території України без згоди позивача).

Відповідно до висновку органу опіки та піклування виконавчого комітету Олександрійської сільської ради Рівненського району Рівненської області комісія з питань захисту прав дитини вважає недоцільним повернення малолітньої дитини до Королівства Данія. Крім того, суд звертає увагу, що Конвенція не ставить питання повернення дитини до місця постійного проживання в залежність від громадянства дитини. Вирішення питання про повернення дитини до країни місця постійного проживання з метою вирішення компетентним судом питання щодо місця проживання дитини та опіки над нею пов'язується з місцем постійного проживання дитини, а не належністю до громадянства.

Ураховуючи найкращі інтереси дитини, установивши, що постійним місцем проживання до переміщення дитини на територію України було Королівство Данія, а також те, що утримання дитини на території України було здійснене батьком без згоди матері та порушує її право на піклування дитиною, у зв'язку із чим є незаконним, що відповідач не довів факт наявності підстав для відмови в поверненні дитини, суд дійшов висновку про наявність правових підстав для забезпечення повернення дитини до Королівства Данія, однак без визначення питання стосовно її місця проживання.

Не погоджуючись із рішенням першої інстанції, відповідач подав апеляцію і постановою апеляційного суду апеляційну скаргу відповідача задоволено.

Рішення Рівненського міського суду Рівненської області від 17 червня 2024 року скасовано.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що Королівство Данія не було місцем постійного проживання дитини, оскільки мати та дитина почали проживати у Королівстві Данія з березня 2022 року на підставі посвідок на тимчасове проживання.

Відхиляючи заперечення позивача проти повернення, суд першої інстанції покликався на те, що зважаючи на безпекову ситуацію в Україні, повернення дитини до Королівства Данія відповідатиме забезпеченню якнайкращих інтересів дитини. На підставі поданих сторонами доказів апеляційний суд дійшов висновку, що повернення дитини у Королівство Данія, де дитина мала тимчасове місце проживання разом із матір'ю, за умови категоричного заперечення дитини проти повернення нанесе більшої шкоди її інтересам, моральному та фізичному розвитку, ніж його залишення за постійним місцем проживання в Україні, враховуючи, що з часу переміщення дитини до часу розгляду справи судом пройшло більше року та дитина прижилася в цьому середовищі.

За місцем постійного проживання дитини в Україні бойові дії не ведуться, а тому висновок суду першої інстанції про загрозову безпекову ситуацію апеляційним судом оцінюється критично.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись із рішенням апеляційного суду, позивач подала до Верховного Суду касаційну скаргу, в якій просила скасувати постанову апеляційного суду, рішення суду першої інстанції залишити в силі.

Касаційна скарга мотивована тим, що рішенням Суду Копенгагена від 12 лютого 2024 року у справі №B8-45774/2023-KBH спільна опіка припиняється і позивач отримує одноосібну опіку над дитиною, яка народилася в Україні. Тимчасове рішення Агентства сімейного права від 10 липня 2023 року про опіку над дитиною підтверджено.

Водночас відповідач у своїх запереченнях зазначає, що касаційна скарга позивачки є реалізацією її власних амбіцій, дії якої суперечать найкращим інтересам дитини. У матеріалах справи наявні докази того, що дитина не бажає проживати в Королівстві Данія, що зміна місця проживання дитини є неможливою, враховуючи небажання самої дитини та травматичний досвід проживання дитини з матір'ю, наявні висновки Органу опіки та піклування виконавчого комітету Олександрійської сільської ради Рівненського району Рівненської області комісії з питань захисту прав дитини про недоцільність повернення малолітнього дитини до Королівства Данія (висновок цією службою складався двічі і рішення такої комісії однозначне).

Верховний Суд касаційну скаргу задовольнив частково, при цьому постанову Рівненського апеляційного суду від 22 серпня 2024 року вирішив змінити, виклавши її мотивувальну частину в редакції постанови Верховного Суду.

Верховний Суд, виносячи рішення, керувався тим, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (частина перша статті 3 Конвенції про права дитини).

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 вересня 2023 року у справі №127/17880/22, на яку є посилання у касаційній скарзі, вказано «у справі, яка переглядається, відповідачем не надано доказів ризиків спричинення психічного або фізичного насилля дитині у разі повернення до Республіки Польща». Колегія суддів вважає за необхідне зазначити, що обставини справи не можуть свідчити про те, що дитина прижилася в своєму новому середовищі настільки, що повернення її в країну постійного проживання не буде відповідати її найкращим інтересам, оскільки дитина до 31 серпня 2021 року проживала на території Польщі, а з 31 серпня 2021 року до 24 квітня 2023 року (ухвалення постанови судом апеляційної інстанції) мешкає на території України, тобто майже рівнозначні періоди свого життя вона проживала в Республіці Польща та Україні.

У матеріалах справи відсутні докази щодо наявності у дитини сталих соціальних зв'язків, друзів, під час розгляду справи в суді касаційної інстанції мати дитини наголошувала, що остання змінила п'ять дошкільних закладів та на момент розгляду справи їх не відвідує.

Крім того, мати не позбавлена можливості повернутися на територію Республіки Польща разом з донькою та проживати разом з нею, не розриваючи існуючі родинні стосунки, оскільки під час розгляду справи судом вирішується лише питання щодо повернення дитини до місця її постійного проживання та не визначається її місце проживання разом з батьком.

При цьому батько дитини не заперечує надати фінансову допомогу з метою скорішої адаптації та сприяти в забезпеченні житлом матері та дитини для проживання в Республіці Польща.

Таким чином, скасовуючи рішення суду першої інстанції, апеляційний суд, поклавши в основу судового рішення найкращі інтереси дитини, належним чином оцінивши надані сторонами докази в їх сукупності, зваживши інтереси сторін справи, встановивши, що дитина з моменту народження до її переміщення на територію України постійно проживала у Республіці Польща, а також те, що утримання дитини на території України порушує право батька на піклування за дитиною, а відповідачем не наведено достатніх підстав для відмови у поверненні дитини, дійшов обґрунтованого висновку про часткове задоволення позову та повернення малолітньої дитини у Республіку Польща.

Виходячи зі змісту Гаазької Конвенції 1980 року, для прийняття рішення про повернення дитини необхідно встановити, по-перше, що дитина постійно мешкала в Договірній державі безпосередньо перед переміщенням або утриманням (пункт «а» частини першої статті 3 Конвенції);

по-друге, переміщення або утримання дитини було порушенням права на опіку або піклування згідно із законодавством тієї держави, де дитина проживала (пункт «б» частини першої статті 3 Конвенції); по-третє, заявник фактично здійснював права на опіку до переміщення дитини або здійснював би такі права, якби не переміщення або утримання (пункт «б» частини першої статті 3 Конвенції).

Місце постійного проживання дитини є визначальним за відновлення статус-кво, оскільки незаконне переміщення чи утримання дитини одним із батьків, наділених правами спільного піклування, порушує інтереси та права дитини, а також права іншого з батьків на піклування нею, без згоди якого(ї) відбулася зміна місця проживання дитини.

На підставі вищевказаного касаційний суд погоджується з висновками апеляційного суду про те, що відповідач виконав свій обов'язок доведення наявності підстав для відмови у поверненні дитини, передбачених у статті 13 Гаазької Конвенції 1980 року, оскільки суд встановив, що: існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпимі обставини (частина перша статті 13 (b)); дитина заперечує проти повернення і досягла такого віку і рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку (частина друга статті 13). Зазначене не спростовує посилення суду першої інстанції на загрозову безпеку ситуацію в Україні у зв'язку з воєнним станом, оскільки за місцем постійного проживання в Україні бойові дії не ведуться. Відмова у поверненні відповідає найкращим інтересам дитини у світлі винятків, передбачених у Гаазькій конвенції 1980 року, за наявності яких судовий або адміністративний орган запитуваної держави не зобов'язаний видавати розпорядження про повернення дитини.

Додатково Верховний Суд зауважує, що суди не досліджують лише емоційний зв'язок малолітньої дитини з кожним із батьків, оскільки те, що дитина прижилася, стосується питань соціалізації самої дитини в країні її перебування.

Верховний Суд звертає увагу, що відповідачка не надала доказів того, що повернення дитини утруднить її зв'язок з матір'ю, не надала доказів проблем зі здоров'ям чи інших перешкод для супроводження дитини до країни постійного проживання. На державу-учасницю Конвенції про права дитини покладається обов'язок забезпечити у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини (стаття 6 Конвенції). Верховний Суд з урахуванням статті 6 Конвенції про права дитини також бере до уваги безпеку складову за оцінювання повернення дитини.

За таких обставин апеляційний суд зробив правильний висновок про відмову у задоволенні позову про повернення малолітньої дитини, проте частково помилився у мотивах такого рішення. У зв'язку із цим оскаржену постанову належить змінити в мотивувальній частині.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129180980>.

2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав

Постанова Верховного Суду від 17.09.2025 у справі №357/10826/24

Засудження матері за умисне вбивство новонародженої дитини не є самостійною підставою для позбавлення батьківських прав щодо іншої дитини за п. 6 ч. 1 ст. 164 СК України, оскільки кримінальне правопорушення вчинено не щодо дитини, стосовно якої вирішується питання про позбавлення прав. Такий факт підлягає оцінюванню в сукупності з іншими підставами, з урахуванням найкращих інтересів дитини та доказів свідомого ухилення від виконання батьківських обов'язків.

1. Обставини справи

У липні 2024 року чоловік звернувся до суду з позовом до матері, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, – Служба у справах дітей Білоцерківської міської ради, про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів.

Позов обґрунтовано тим, що з 05 квітня 2018 року сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, який рішенням Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 09 січня 2020 року було розірвано.

У шлюбі у них народилася дочка.

Вироком Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 30 червня 2020 року у справі №357/14131/19 відповідачку визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого у статті 117 КК України (умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини) і призначено їй покарання у вигляді позбавлення волі на строк три роки. Протягом останніх п'яти років, з моменту вчинення відповідачкою кримінального правопорушення, дитина проживає з батьком, перебуває на його повному утриманні.

Відповідачка не цікавиться життям та здоров'ям дитини, не вітає її зі святами та з днем народження, не піклується про фізичний та моральний розвиток своєї дитини, матеріально не допомагає. З моменту вчинення злочину матір жодного разу не бачила дитини та не розмовляла з нею, тобто вона самотусулася від виконання батьківських обов'язків, будь-яких дій щоб змінити таку ситуацію вона не вчиняє.

Посилаючись на наведене, позивач просив позбавити матір батьківських прав стосовно дочки; стягнути з відповідачки на свою користь аліменти на утримання дочки в розмірі 1/4 частки від усіх видів заробітку (доходу), але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, щомісяця, починаючи з дня подання позовної заяви і до досягнення дитиною повноліття.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Заочним рішенням Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 06 березня 2025 року, залишеним без змін постановою Київського апеляційного суду від 03 червня 2025 року, позов батька задоволено частково.

Стягнуто з матері аліменти на утримання дитини у розмірі 1/4 частки від усіх видів заробітку (доходу) відповідачки, але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, щомісяця, починаючи з 30 липня 2024 року і до досягнення дитиною повноліття.

У задоволенні позовних вимог про позбавлення батьківських прав відмовлено.

Рішення суду першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, мотивоване тим, що малолітня дитина проживає з позивачем та перебуває на його утриманні, а тому з матері підлягають стягненню аліменти у розмірі 1/4 частки від усіх видів заробітку (доходу), але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Вирішуючи позовні вимоги про позбавлення батьківських прав, суд виходив з того, що це є крайнім заходом, необхідність застосування якого за обставин цієї справи не доведено. Суд урахував висновок виконавчого комітету Білоцерківської міської ради Київської області, яким встановлено недоцільність позбавлення матері батьківських прав, а також факт її перебування у виправній колонії, що об'єктивно вплинуло на неможливість виконання батьківських обов'язків.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись із рішеннями судів попередніх інстанцій, позивач звернувся до Верховного Суду з касаційною скаргою, у якій, посилаючись на неправильне застосування судами попередніх інстанцій норм матеріального права та порушення норм процесуального права (п. 6 ч. 1 ст. 164 СК, ст. 389 ЦПК), просив оскаржувати судові рішення в частині вирешення позовних вимог про позбавлення батьківських прав скасувати та ухвалити в цій частині нове судові рішення про задоволення позовних вимог.

Верховний Суд касаційну скаргу залишив без задоволення, а рішення суду першої інстанції в незмінній при апеляційному перегляді частині та постанову апеляційного суду – без змін, зазначивши, що оскаржувані судові рішення відповідають вимогам закону й підстав для їх скасування немає.

На обґрунтування свого рішення зазначив, що у справі, що переглядається у касаційному порядку, мати засуджена за вчинення кримінального правопорушення за статтею 117 КК України (умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини), що не є самостійною підставою для її позбавлення батьківських прав стосовно малолітньої дочки на підставі пункту 6 частини першої статті 164 СК України.

З урахуванням конкретних обставин цієї справи колегія суддів Верховного Суду зазначає, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Дитині забезпечується такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом (пункти 1, 2 статті 3 Конвенції про права дитини).

Принцип найкращих інтересів дитини передбачає оцінку всіх його елементів, зокрема, одним із ключових елементів зазначеного принципу є особистісна характеристика того з батьків, стосовно якого вирішується питання про позбавлення його батьківських прав, зокрема у контексті можливості забезпечити розвиток дитини у безпечному та спокійному середовищі.

Кримінальне засудження за правопорушення, вчинене щодо дитини, стосовно якої вирішується питання про позбавлення батьківських прав, є вагомим чинником для обмеження здатності забезпечити спокійне і стійке середовище для дитини, проте цей факт не є самостійною підставою для позбавлення особи батьківських прав, а має розглядатися у сукупності з іншими визначеними у частині першій статті 164 СК України підставами.

Суди встановили, що матеріали справи не містять доказів свідомого умисного ухилення матері від виконання своїх батьківських обов'язків. Позивач не довів, що вона не бажає спілкуватися зі своєю дочкою та брати участь у її вихованні, остаточно і свідомо самоусунулася від виконання своїх батьківських обов'язків щодо виховання дитини, яка на цей час проживає з батьком.

Надаючи оцінку обставинам засудження відповідачки, суд першої інстанції, із чим погодився апеляційний суд, зазначив, що факт взяття матері під варту та її перебування у виправній колонії за вироком суду є об'єктивною причиною, що унеможливило виконання нею батьківських обов'язків.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130409713>.

Постанова Верховного Суду від 02.07.2025 у справі №490/3580/21

Позбавлення батьківських прав є обґрунтованим за умови встановлення свідомої та винної поведінки батьків в ухиленні від виконання обов'язків, що призвело до повного розриву сімейних зв'язків з дітьми. Формальне заперечення проти позову без реальних дій щодо налагодження стосунків з дітьми не є підставою для збереження батьківських прав.

1. Обставини справи

У травні 2021 року позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про позбавлення батьківських прав.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що з 28 липня 2000 року сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, у період якого у них народилися дві доньки та два сини.

Позивачка зазначала, що відповідач не цікавиться життям дітей, припинив з ними будь-яке спілкування. Крім стягнутих аліментів, які він сплачував невчасно та не в повному обсязі, іншої матеріальної допомоги на утримання дітей не надавав та не надає. Діти не отримують від батька подарунків на день народження та інші свята.

Відповідач не піклується про фізичний і духовний розвиток дітей, не цікавиться їхніми розвитком та досягненнями, тобто самоусунувся від виховання дітей, спілкування з ними не підтримує та свідомо нехтує своїми батьківськими обов'язками.

Унаслідок такого ставлення відповідача до дітей доньки виявили бажання змінити своє прізвище на дівоче матері, що додатково свідчить про реальну втрату зв'язку з батьком та відсутність спілкування з ним.

Посилаючись на зазначене, позивачка просила позбавити відповідача батьківських прав щодо неповнолітніх дітей.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Заочним рішенням Ленінського районного суду м. Миколаєва у складі судді Коваленка І. В. від 16 листопада 2023 року позов було задоволено частково.

Позбавлено батька батьківських прав стосовно неповнолітніх дітей. У задоволенні решти позовних вимог відмовлено. Вирішено питання розподілу судових витрат.

Ухвалою Ленінського районного суду м. Миколаєва від 21 лютого 2024 року заяву відповідача про перегляд заочного рішення задоволено. Скасовано заочне рішення Ленінського районного суду м. Миколаєва від 16 листопада 2023 року.

Протокольною ухвалою Ленінського районного суду м. Миколаєва від 16 квітня 2024 року до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивачки залучено дітей, які досягли повноліття.

Рішенням Ленінського районного суду м. Миколаєва у складі судді Коваленка І. В. від 08 липня 2024 року, залишеним без змін постановою Миколаївського апеляційного суду від 03 вересня 2024 року, у задоволенні позову матері про позбавлення батьківських прав відмовлено.

Рішення суду першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, мотивовано тим, що проживання дитини одним із батьків, які перебувають у несприятливих стосунках, може вплинути на ставлення дітей до одного з батьків, який окремо проживає. Оскільки діти перебувають під постійним впливом матері, з якою проживають, їхня думка про доцільність позбавлення батьківських прав не є визначальною.

Ураховавши заперечення відповідача стосовно позбавлення його батьківських прав, сплату ним аліментів на утримання дітей, розмір аліментів, стосунки між сторонами, а також те, що в інтересах дітей буде збереження їх зв'язків із обома батьками, суд дійшов висновку про недоведеність позивачкою свідомого нехтування відповідачем своїми батьківськими обов'язками, а отже, і підстав для застосування для батька крайнього заходу впливу у вигляді позбавлення батьківських прав.

Постановою Верховного Суду від 20 листопада 2024 року постанову Миколаївського апеляційного суду від 03 вересня 2024 року скасовано, а справу направлено на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

У цій постанові Верховний Суд зазначив, що суд не надав оцінки ставленню дітей до батька, безпосередньо під час розгляду справи думку дітей не з'ясував; не надав належної правової оцінки доводам повнолітніх дітей, які категорично заперечували проти налагодження стосунків з біологічним батьком; не з'ясував, чи відповідає найкращим інтересам дітей налагодження сімейних стосунків з рідним батьком, з яким вони не спілкуються з 2015 року; не встановив, які дії вчиняв відповідач з метою налагодження стосунків з дітьми, чи виконав рекомендації органу опіки та піклування стосовно виконання обов'язків та чи змінилася його поведінка; не з'ясував, які дії вчиняв відповідач для здійснення своїх батьківських прав та обов'язків після ухвалення рішення судом першої інстанції, що свідчить про зміну його поведінки стосовно дітей; коли він планував з ними відновити спілкування, чи які у нього існують перешкоди для вчинення таких дій.

Постановою Миколаївського апеляційного суду від 03 березня 2025 року апеляційні скарги матері та дітей задоволено.

Рішення Ленінського районного суду м. Миколаєва від 08 липня 2024 року скасовано та ухвалено нове судове рішення. Позов матері задоволено. Позбавлено відповідача батьківських прав. Вирішено питання про судовий збір.

Апеляційний суд, ухвалюючи рішення про задоволення позову, виходив із наявності підстав для позбавлення відповідача батьківських прав щодо неповнолітніх дітей, оскільки він не піклується тривалий час (9 років) про фізичний і духовний розвиток дітей, їх навчання, підготовку до самостійного життя, не виявляє інтересу до їх внутрішнього світу. Згідно з поясненнями дітей, відповідач з 2016 року не спілкується з ними, на їх бажання спілкуватися відповідач ігноруванням. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дітей. Суд апеляційної інстанції зазначив, що відповідач не змінив своєї поведінки після попередження органу опіки та піклування про відповідальність за невиконання батьківських обов'язків і не вчинив жодних дій для здійснення батьківських обов'язків.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись із рішеннями судів попередніх інстанцій, відповідач звернувся до Верховного Суду з касаційною скаргою на постанову суду апеляційної інстанції, у якій просив скасувати та залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Підставою касаційного оскарження заявник зазначає застосування частини першої статті 261 ЦК України без урахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду від 30 травня 2018 року у справі №553/2563/15-ц, від 23 січня 2020 року у справі №755/3644/19, від 23 червня 2021 року у справі №953/18837/19 тощо (пункт 1 частини другої статті 389 ЦПК України).

На обґрунтування доводів касаційної скарги посилається на те, що відповідач наразі щомісяця сплачує аліменти безпосередньо на рахунки позивачки у розмірі, визначеному в судових рішеннях, не допускаючи прострочення. Наявну заборгованість за аліментами, яка виникла не з вини відповідача, останній постійно зменшує, сплачуючи на розрахунки відділу ДВС, що свідчить про наявний інтерес до дітей та своє розуміння батьківського обов'язку.

За таких обставин твердження позивачки про те, що відповідач не вчиняв жодних дій для здійснення своїх батьківських прав та обов'язків, спростовуються матеріалами справи.

Відповідач наразі не має жодної фізичної можливості відновити зв'язок з дітьми, оскільки останні не бажать з ним спілкуватися чи бачитися.

Після введення в Україні воєнного стану через військову агресію він та діти виїхали до інших країн. Зазначає, що перебування дітей та батька у різних країнах та необізнаність останнього про точне місце перебування дітей, їх номерів телефонів чи інших засобів зв'язку повністю позбавляє його можливості налагоджувати з дітьми контакти.

Позиція дітей, яка висловлена в судовому засіданні, не може бути пріоритетною, оскільки є ситуативною, сформованою під впливом матері.

Верховний Суд касаційну скаргу залишив без задоволення, а постанову апеляційного суду залишив без змін.

В обґрунтування свого рішення зазначив, що посилення відповідача на те, що діти проживають за межами України, а тому у нього не має можливості спілкуватися з дітьми, не беруться колегією суддів до уваги, оскільки таке не перешкоджало батьку брати участь у вихованні дітей, враховуючи те, що він також проживає за межами України. Крім особистих зустрічей, відповідач міг спілкуватися з дітьми за допомогою інших засобів зв'язку (телефон, інтернет), чого ним зроблено не було. Суд враховує, що матеріали справи містять дані про місце навчання дітей у Республіці Грузія, і під час розгляду цієї справи суд з'ясував місце перебування дітей, останні надавали в суді свою думку.

Однак будь-яких доказів, що батько намагався зустрітися з дітьми, хоча б у межах судових засідань, та налагодити з ними зв'язок матеріали справи не містять.

Крім того, матеріали справи не містять доказів, що відповідач звертався за допомогою до органів опіки та піклування чи судів для організації доступу та контактів з дітьми.

За таких обставин, доводи касаційної скарги про наявність перешкод у спілкуванні з дітьми є такими, що не підтвердженні будь-якими доказами.

Також ґрунтується на матеріалах справи висновок суду апеляційної інстанції про те, що відповідач протягом значного періоду часу не сплачує аліменти у належному розмірі, станом на 25 червня 2024 року (на час ухвалення рішення судом першої інстанції) сукупний розмір заборгованості відповідача зі сплати аліментів, які стягуються на користь позивачки на утримання неповнолітніх дітей, становив 535 738 гривень.

Облікова картка на зведене виконавче провадження свідчить, що залишок, що підлягає стягненню становить 707 146,99 грн, у цю суму входить 551 438,99 грн заборгованості у виконавчому провадженні щодо виконання виконавчого листа №2/489/674/24, де стягувачем є позивачка, 154 800 грн заборгованості у виконавчому провадженні щодо виконання виконавчого листа №2/489/1/24, де стягувачем є повнолітня донька.

У зв'язку з ухиленням відповідача від сплати аліментів державний виконавець вчинив низку заходів примусового виконання виконавчих документів, зокрема у виконавчих провадженнях винесено постанови про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві виїзду за межі України, тимчасового обмеження боржника у праві полювання, користування зброєю, у праві керування транспортними засобами.

Також ухвалою Ленінського районного суду м. Миколаєва від 22 квітня 2024 року задоволено подання державного виконавця про оголошення відповідача у розшук.

Зазначене свідчить про умисне ухилення відповідача від сплати аліментів та надання дітям фінансової допомоги, враховуючи обізнаність відповідача про виконавчі провадження та наявність заборгованості.

Суд враховує, що відповідач почав частково погашати заборгованість за аліментами лише після звернення позивачки із позовом, що може свідчити про намагання уникнути негативного для нього вирішення спору, а не піклування про дітей за їх матеріальне становище, тому доводи касаційної скарги про виникнення заборгованості за аліментами не з вини відповідача є помилковими.

Усе вищенаведене свідчить про свідому та винну поведінку батька в ухиленні від виконання обов'язків щодо виховання дітей.

Така поведінка відповідача призвела до того, що був втрачений зв'язок між ним та дітьми, які після тривалого нехтування ним батьківськими обов'язками висловили бажання про позбавлення його батьківських прав. Діти категорично заперечують стосовно налагодження стосунків з біологічним батьком.

Згідно з частиною шостою статті 19 СК України суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

Що стосується висновку органу опіки та піклування про недоцільність позбавлення відповідача батьківських прав, апеляційний суд правильно не взяв його до уваги, оскільки він є недостатньо обґрунтованим. До якого висновку орган опіки та піклування дійшов тільки через недостатність доказів (таке формулювання вказано у висновку), що не позбавляло його можливості отримати і дослідити додаткові докази, щоб висновок був беззаперечним.

Крім того, орган опіки та піклування не врахував соціально-психологічних висновки від 01 грудня 2021 року, зроблені на його замовлення, відповідно до яких стосунки дітей з батьком є напруженими, емоційно важкими, конфліктними. Між ними відсутній зв'язок, який допомагає розвитку особистості дітей. По відношенню до батька діти відчувають злість, образу, занепокоєння та страх через те, що останній з ними не піклується, не приділяє уваги, ігнорує їхні потреби та не враховує інтереси, що сприймається як непотрібність батькові.

Отже, враховуючи обставини справи та думку дітей сторін, висновок органу опіки та піклування правильно оцінений судом апеляційної інстанції як такий, що не відповідає інтересам дітей.

У справі «Мамчур проти України» (рішення від 16 липня 2015 року, заява №10383/09) ЄСПЛ зазначив, що, визначаючи основні інтереси дитини, у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним.

Відповідно до висновків ЄСПЛ у справах про права дітей та забезпечення їхніх найкращих інтересів, взаємна потреба батьків і дітей у сімейному контакті один з одним є чи не найважливішою складовою поняття «сімейне життя», і заходи, що перешкоджають задоволенню таких потреб, є втручанням у відповідне право, захищене статтею 8 Конвенції. Тому такі заходи мають обов'язково відповідати нагальній соціальній потребі, що переслідуються, та не порушувати справедливий баланс, який повинен бути досягнутий між відповідними конкуруючими інтересами, з пріоритетом забезпечення найкращих інтересів дитини (рішення ЄСПЛ від 30 листопада 2017 року у справі «Странд Лоббен та інші проти Норвегії», заява №37283/13, від 18 червня 2019 року у справі «Хаддад проти Іспанії», заява №16572/17).

На думку суду, заявник міг і повинен був усвідомлювати, що таке тривале і повне розставання з дітьми, враховуючи їх вік станом на 2016 рік, коли їх контакт з батьком припинився, може призвести до значного ослаблення, якщо не повного розриву, зв'язку між ними і відчуження дітей від нього.

Саме бездіяльність заявника призвела до розриву зв'язків між ним і його дітьми і, таким чином, підштовхнула думку дітей проти нього, враховуючи нерегулярну та не у повному обсязі плату аліментів.

Враховуючи відсутність будь-яких особистих відносин між дітьми та батьком, що є найважливішою складовою поняття «сімейне життя», протягом десяти років, що передували прийняттю судом апеляційної інстанції постанови, у суду відсутні підстави вважати, що анулювання юридичного зв'язку між батьком і дітьми негативно вплинуло на ці відносини.

Отже, позбавлення відповідача батьківських прав відносно дітей не суперечить інтересам останніх, які висловилися за такий результат вирішення спору, посилаючись на відсутність батька в їхньому житті та виконання ним батьківських обов'язків.

Верховний Суд зазначає, що за обставин цієї справи позбавлення відповідача батьківських прав здійснено згідно із законом (пункт 2 частини першої статті 164 СК України), спрямоване на захист прав та інтересів дітей, отже, має законну мету і втручання в права відповідача є пропорційним меті позбавлення його батьківських прав.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128780721>.

Постанова Верховного Суду від 24.07.2025 у справі №462/7163/23

Дитина, яка досягла 14 років, але не була залучена як сторона або третя особа у справі про позбавлення батьківських прав та не пред'являла самостійний позов, не має права на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції, оскільки таке рішення не вирішує питання про її права, свободи, інтереси та обов'язки в розумінні ст. 352 ЦПК. Інтереси дитини забезпечуються через можливість висловлення нею своєї думки під час розгляду справи та право на самостійне звернення до суду відповідно до ст. 165 СК України.

1. Обставини справи

У вересні 2023 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки за участі третьої особи про позбавлення батьківських прав з огляду на таке:

- сторони перебували в зареєстрованому шлюбі, який було розірвано;

- від спільного проживання у сторін народився син;

- з 2012 року дитина постійно проживає з ним, а відповідачка переїхала до Польщі, внаслідок чого її зустрічі з дитиною ставали рідші;

- відповідачка усунулася від участі в процесі виховання дитини та здобуття нею освіти.

З урахуванням викладеного позивач просив суд позбавити відповідачку батьківських прав щодо їхнього сина.

Відповідачка у заяві, в якій вона просила здійснювати розгляд справи без її участі, проти позбавлення її батьківських прав не заперечувала.

Суд першої інстанції у позові відмовив, і його позицію підтримала апеляційна інстанція.

Позивач із сином оскаржили рішення судів попередніх інстанцій в касаційному порядку. Підставою касаційного оскарження вказали те, що суди не врахували висновки щодо застосування статті 164 Сімейного кодексу України (далі – СК), викладені у постановах Верховного Суду, перелік яких навели у касаційній скарзі.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Залізничного районного суду м. Львова від 13 березня 2024 року, яке залишено без змін постановою Львівського апеляційного суду від 26 листопада 2024 року, у позові відмовлено.

Відмовляючи у позові, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, виходив з того, що позбавлення батьківських прав є недоцільним, оскільки суд не встановив, а позивач не довів обставин, які б свідчили про те, що відповідачка не бажає спілкуватися із сином та брати участь у його вихованні, остаточно і свідомо самоусунулася від виконання своїх обов'язків з виховання дитини, а також про необхідність застосування такого виключного заходу саме в інтересах дитини.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись із рішеннями судів попередніх інстанцій, позивач разом із сином звернулися до Верховного Суду з касаційною скаргою, в якій просили оскаржувані судові рішення скасувати, ухвалити нове про задоволення позову.

Касаційна скарга відповідача мотивована тим, що суди не врахували висновки Верховного Суду про те, що постійне проживання на території іншої держави у сукупності з явно вираженим небажанням брати участь у вихованні дитини та байдужим ставленням до виконання батьківських обов'язків є достатньою підставою для позбавлення батьківських прав та не є порушенням статті 8 Конвенції про захист прав і основоположних свобод, яка передбачає право особи на повагу до свого сімейного життя; суд першої інстанції хибно оцінив наданий доказ – відповідь Державної прикордонної служби України від 27 вересня 2023 року, згідно з якою відповідачка виїхала з території України 27 липня 2020 року та станом на день надання відповіді на територію України не поверталася, вказавши, що «вказані відомості не підтверджують та не спростовують жодних обставин, що викладені в позові, а лише констатують факт вільного використання відповідачем свого паспорту для виїзду за кордон; суд апеляційної інстанції вказаний недолік не усунув; згідно з показаннями свідків допитаних у судовому засіданні, виключно син здійснює регулярні спроби поспілкуватися з матір'ю, пише та телефонує їй, однак матір не відповідає на дзвінки та нерегулярно, з великими проміжками часу, відписує; намагання сина спілкуватися з матір'ю підтверджуються і наданими до суду скріншотами з діалогів в месенджері Viber, які були критично оцінені судом першої інстанції; суди не врахували висновки Верховного Суду щодо застосування статті 164 СК, викладені у постановках Верховного Суду від 26 квітня 2022 року у справі №520/8264/19, від 10 листопада 2021 року у справі №390/1418/17».

Переглянувши оскаржувані судові рішення в межах розгляду справи судом касаційної інстанції, суд зазначив, що погоджується з висновками судів про відсутність достатніх підстав для позбавлення відповідачки батьківських прав.

Колегія суддів також погодилася з висновками судів про те, що заява відповідачки про визнання нею позову про позбавлення її батьківських прав не є безумовною підставою для задоволення позовних вимог, оскільки згідно з частинами другою і третьою статті 155 СК відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства та не відповідає інтересам дитини (див., наприклад, постанову Верховного Суду від 25 лютого 2025 року у справі №562/635/24).

У цій справі з апеляційною скаргою на рішення суду також звернувся син (дитина), який не брав участі у розгляді справи як сторона або третя особа, але вважав, що рішенням районного суду вирішено питання про його права та інтереси.

Верховний Суд звертає увагу на те, що у частині першій статті 17 ЦПК, статті 352 ЦПК передбачено, що право на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції гарантовано особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

Згідно з частиною третьою статті 18 ЦПК обов'язковість судового рішення не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням вирішено питання про їхні права, свободи чи інтереси.

На відміну від оскарження судового рішення учасниками справи, особа, яка не брала участі у справі, має довести наявність у неї правового зв'язку зі сторонами спору або безпосередньо судовим рішенням через обґрунтування наявності таких критеріїв: вирішення судом питання про її право, інтерес, обов'язок, і такий зв'язок має бути очевидним та безумовним, а не ймовірним (див., наприклад, постанову Верховного Суду від 16 жовтня 2019 року у справі №638/21181/15-ц).

Відповідно до пункту 3 частини першої статті 362 ЦПК суд апеляційної інстанції закриває апеляційне провадження у справі, якщо після відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою, поданою особою з підстав вирішення судом питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося.

Системний аналіз наведених процесуальних норм права дає підстави для висновку, що суд апеляційної інстанції в межах відкритого апеляційного провадження має процесуальну можливість зробити висновок щодо вирішення чи невирішення судом першої інстанції питань про права та інтереси особи, яка не брала участі у розгляді справи судом першої інстанції та подала апеляційну скаргу. Водночас, якщо обставини про вирішення судом першої інстанції питання про права, інтереси та свободи особи, яка не була залучена до участі у справі, не підтвердилися, апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті.

Апеляційний суд, переглянувши рішення суду першої інстанції по суті, залишивши його без змін, виходив із того, що судом першої інстанції не допущено порушення норм процесуального права та неправильного застосування норм матеріального права.

Проте апеляційний суд, переглядаючи справу по суті в частині вимог апеляційної скарги сина, не з'ясував обставин щодо вирішення судом першої інстанції питання про права та інтереси особи, яка не брала участі у розгляді справи та подала апеляційну скаргу, а саме сина, що є первинним під час розгляду його апеляційної скарги.

Відповідні мотиви «за» або «проти» в судових рішеннях апеляційного суду відсутні.

Аналізуючи проблему про те, чи було вирішено судом першої інстанції питання про права та інтереси особи, яка не брала участі у розгляді справи та подала апеляційну скаргу, Верховний Суд зазначає таке.

Дитина є особливим учасником правовідносин, а міжнародні стандарти у сфері правосуддя, дружнього до дитини, та норми національного права у своєму взаємозв'язку створюють умови для доступу дитини до суду, виділяючи особливості її участі в судовому процесі (див., наприклад, постанову Верховного Суду від 31 жовтня 2024 року у справі №53/14640/23).

Безсумнівно, вирішуючи спори, пов'язані з вихованням дитини, у тому числі про позбавлення батьківських прав, суди зобов'язані керуватися «якнайкращими інтересами дитини».

Рішення суду в такій категорії спорів стосується реалізації цього базового принципу, закріпленого в статті 3 Конвенції, яка містить положення про те, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Однією з важливих гарантій для дитини під час вирішення спору між батьками міжнародні стандарти та національні норми закріплюють її право бути почутою, коли дитині надається можливість бути заслуханою у процесі будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства (стаття 12 Конвенції, стаття 171СК).

Верховний Суд, імплементуючи вказаний стандарт, зробив висновок, що думка дитини може бути висловлена: у письмових доказах (висновках органів опіки та піклування, спеціалістів тощо); електронних доказах (відео-, аудіоматеріалах); висновках психологічної експертизи; показаннях самої дитини, присутньої в залі судового засідання або з використанням режиму відеоконференції (див. постанову Верховного Суду від 16 лютого 2024 року у справі №465/6496/19).

Важливо, що думка дитини не є для суду абсолютною і не позбавляє суд можливості ухвалити рішення всупереч такій думці. Водночас думка дитини не завжди може відповідати її найкращим інтересам.

Такі гарантії, враховуючи особливий статус дитини, створюють умови щодо дотримання її «якнайкращих інтересів» під час вирішення спорів між батьками, коли дитина не залучається як сторона або третя особа, але має можливість висловити свою думку щодо вирішення спору.

Далі Верховний Суд підкреслює, що у статті 165 СК закріплено право дитини, яка досягла чотирнадцяти років, на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав. Така можливість є дискреційним правом дитини і залежить від її волі.

У цій справі дитина, яка досягла чотирнадцяти років, таким правом не скористалася, з відповідним позовом звернувся батько дитини, який протягом судового розгляду підтримував послідовну позицію про необхідність позбавлення відповідачки батьківських прав, що буде відповідати «якнайкращим інтересам дитини».

Цивільний суд за позовом батька до матері (чи матері до батька) про позбавлення батьківських прав вирішує цивільний спір, який виник між ними. Проявом розумності є те, що законодавець не пов'язує можливість вирішення позову батька до матері (чи матері до батька) про позбавлення батьківських прав із залученням дитини, яка досягла 14 років, як відповідача або третьої особи.

У разі якщо суд під час вирішення цивільного спору за позовом батька до матері (чи матері до батька) про позбавлення батьківських прав і дитина, яка досягла 14 років, свій позов не пред'явила або не була співпозивачем, то таким рішенням суду першої інстанції не вирішуються в розумінні статті 352 ЦПК питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, дитини, яка досягла 14 років, а тому апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті.

За обставинами цієї справи такий спір є спором між батьками щодо позбавлення батьківських прав, під час вирішення якого дитина, з урахуванням статті 171 СК та статті 12 Конвенції, може висловити свою думку щодо необхідності позбавлення батьківських прав.

Для спірних правовідносин важливим є те, що у справі відсутній конфлікт інтересів дитини, яка досягла 14 років, та її законного представника (батька), який протягом судового розгляду підтримував позицію дитини.

При цьому в суді першої інстанції позивач та його представник повідомили, що в допиті дитини, яка досягла 14 років, відсутня потреба (а.с.111). Також в апеляційній скарзі позивач вказав, що дитина надала свої усні пояснення під час засідання органу опіки та піклування (а.с.126). Інші зауваження в касаційній скарзі відсутні.

Такий підхід не позбавляє права дитини, яка досягла 14 років, на самостійне звернення до суду на підставі статті 165 СК.

Також у випадку незгоди із судовим рішенням в цій справі один із батьків має право на його оскарження, діючи в «якнайкращих інтересах дитини» та реалізуючи її позицію.

Наведене свідчить про те, що дитина, яка досягла 14 років, не буде обмежена в процесуальних можливостях доступу до суду.

Таким чином, апеляційний суд не звернув уваги, що рішення суду першої інстанції у частині вирішення вимог апеляційної скарги сина не має переглядатися по суті, оскільки ним не вирішено питання про його права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, що звернувся з апеляційною скаргою, і, як наслідок, ухвалив рішення, яке не відповідає вимогам цивільного процесуального права.

Верховний Суд частково погодився з доводами касаційної скарги, які дають підстави для висновку, що і судові рішення апеляційного суду частково ухвалено без додержання норм процесуального права.

Так, оскаржені судові рішення у частині позовних вимог батька про позбавлення батьківських прав підлягають залишенню без змін, що відповідає нормам статей 401, 410 ЦПК.

У частині вирішення вимог апеляційної скарги сина постанову суду апеляційної інстанції необхідно скасувати, справу в цій частині передати на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, що відповідає статті 411 ЦПК.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129277867>.

Постанова Верховного Суду від 09.07.2025 у справі №201/1017/25

Факт батьківства особи, яка не перебувала у шлюбі з матір'ю дитини, встановлюється в порядку окремого провадження виключно у разі смерті такої особи або визнання її померлою. Якщо особа вважається зниклою безвісти, але немає відомостей про її смерть чи рішення суду про визнання її померлою, встановлення батьківства такої особи здійснюється шляхом подання позову про визнання батьківства в порядку позовного провадження.

1. Обставини справи

У січні 2025 року жінка звернулася до суду із заявою про встановлення факту батьківства за особою, яка зникла безвісти, в порядку окремого провадження, в якій просила суд:

встановити факт батьківства чоловіка, який вважається зниклим безвісти з 27 квітня 2022 року, стосовно дитини;

внести зміни до актового запису про народження дитини, вказавши батьком дитини чоловіка;

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 28 січня 2025 року, залишеною без змін постановою Дніпровського апеляційного суду від 01 квітня 2025 року, у відкритті провадження у справі за заявою жінки відмовлено.

Відмовляючи у відкритті провадження у справі, районний суд, із висновками якого погодився і суд апеляційної інстанції, мотивував своє рішення тим, що встановлення цього факту заявнику необхідно для отримання пенсії, у зв'язку із чим у заявника фактично виник спір з приводу права на її оформлення через недоведеність питання щодо батьківства особи, яка зникла безвісти.

Також, на переконання судів попередніх інстанцій, оскільки для розгляду судом у порядку окремого провадження справи про встановлення батьківства необхідною умовою є встановлений факт смерті чоловіка (батька) дитини, відсутність відомостей щодо смерті чоловіка виключає можливість розгляду заяви саме в порядку окремого провадження.

З урахуванням зазначеного вище суд першої інстанції, з висновками якого погодився і апеляційний суд, дійшов висновку про наявність підстав для відмови у відкритті провадження у справі з підстав, визначених у частині четвертій статті 315 ЦПК України.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись із рішеннями судів попередніх інстанцій, заявниця звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою, у якій, посилаючись на неправильне застосування судами попередніх інстанцій норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просила оскаржувати судові рішення скасувати та ухвалити нове судові рішення про задоволення вимог.

Касаційна скарга мотивована тим, що суди попередніх інстанцій дійшли передчасного висновку про наявність спору про право, оскільки у справі, що переглядається, не встановлено, між якими суб'єктами існує спір про право; судами не враховано, що за наведених у цій справі обставин неможливо звернутися до суду в порядку позовного провадження, оскільки відсутня сторона відповідача у зв'язку з тим, що особа, факт батьківства якої заявниця просить встановити, є такою, що зникла безвісти; судами не враховано висновків, викладених у постановках Верховного Суду від 07 листопада 2018 року у справі №336/709/18-ц, від 14 квітня 2021 року у справі №205/2102/19-ц, від 28 квітня 2021 року у справі №520/19532/19, від 15 листопада 2021 року у справі №554/10125/20, від 03 серпня 2022 року у справі №302/991/19, від 14 грудня 2022 року у справі №180/2132/21, від 31 травня 2023 року у справі №357/11366/22, від 07 лютого 2024 року у справі №545/844/23, від 21 лютого 2024 року у справі №278/304/23.

Додатково зауважує на відсутність висновку Верховного Суду щодо застосування норм права у подібних правовідносинах.

При цьому вказує, що оскільки чинним законодавством України процедура встановлення факту батьківства за особою, яка зникла безвісти, не передбачена, тому у цьому випадку за аналогією мають застосовуватися норми щодо встановлення факту батьківства за померлою особою.

Касаційну скаргу заявника суд задовольнив частково, постановив оскаржувані судові рішення змінити шляхом виключення з мотивувальної частини останніх посилання на те, що встановлення цього факту заявнику необхідно для оформлення надалі для дитини пенсії у зв'язку із втратою годувальника, в іншій частини вимог відмовити, залишивши ухвалу Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 28 січня 2025 року та постанову Дніпровського апеляційного суду від 01 квітня 2025 року без змін з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 293 ЦПК України окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, у порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Суд розглядає справи про встановлення факту, зокрема щодо родинних відносин між фізичними особами (частина перша статті 315 ЦПК України).

У змісті частини четвертої статті 315 ЦПК України передбачено, що суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо із заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, вбачається спір про право, а якщо спір про право буде виявлений під час розгляду справи, залишає заяву без розгляду.

Під спором про право розуміють перешкоди у здійсненні цивільного права, які згідно із законом можуть бути усунені за допомогою суду.

Спір про право пов'язаний виключно з порушенням, оспоренням або невизнанням, а також недоведенням суб'єктивного права, за якого існують конкретні особи, які перешкоджають у реалізації права. При відсутності цих елементів відсутній спір про право. Вказаний правовий висновок викладено у змісті постанови Верховного Суду від 28 вересня 2022 року у справі №139/122/14-ц (провадження №61-3238св22).

Відповідно до правового висновку, викладеного Верховним Судом у змісті постанови від 04 січня 2023 року в справі №198/99/15-ц (провадження №61-7049св22): «Згідно з частиною шостою статті 294 ЦПК України якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах. Спір про право це формально визначає суперечність між суб'єктами цивільного права, що виникла за фактом порушення або оспорювання суб'єктивних прав однією стороною цивільних правовідносин іншою і яка потребує врегулювання самими сторонами або вирішення судом. Отже, виключається під час розгляду справ у порядку окремого провадження існування спору про право, який пов'язаний з порушенням, оспорюванням або невизнанням, а також недоведенням суб'єктивного права за умов, що є певні особи, які перешкоджають в реалізації такого права».

Суд першої інстанції, із висновками якого погодився і апеляційний суд, відмовляючи у відкритті провадження у справі, мотивував своє рішення тим, що встановлення цього факту заявнику необхідно для отримання пенсії, у зв'язку із чим у заявника фактично виник спір з приводу права на її оформлення через недоведеність питання щодо батьківства особи, яка зникла безвісти.

Також, на переконання судів попередніх інстанцій, для розгляду судом у порядку окремого провадження справи про встановлення батьківства необхідною умовою є встановлений факт смерті чоловіка (батька) дитини, а відсутність відомостей щодо смерті чоловіка, зі свого боку, виключає можливість розгляду заяви саме в порядку окремого провадження.

Повною мірою з такими висновками судів попередніх інстанцій колегія суддів не може погодитися з огляду на таке.

У змісті статті 128 СК України передбачено, що за відсутності заяви, право на подання якої встановлено у статті 126 цього Кодексу, батьківство щодо дитини може бути визнане за рішенням суду. Підставою для визнання батьківства є будь-які відомості, що засвідчують походження дитини від певної особи, зібрані відповідно до Цивільного процесуального кодексу України. Позов про визнання батьківства може бути пред'явлений матір'ю, опікуном, піклувальником дитини, особою, яка утримує та виховує дитину, а також самою дитиною, яка досягла повноліття. Позов про визнання батьківства може бути пред'явлений особою, яка вважає себе батьком дитини. Позов про визнання батьківства приймається судом, якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до частини першої статті 135 цього Кодексу.

Водночас у частині першій статті 135 СК України встановлено, що при народженні дитини у матері, яка не перебуває у шлюбі, у випадках, коли немає спільної заяви батьків, заяви батька або рішення суду, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за її вказівкою.

У смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини, факт його батьківства може бути встановлений за рішенням суду. Заява про встановлення факту батьківства приймається судом, якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до частини першої статті 135 цього Кодексу. Заява про встановлення факту батьківства може бути подана особами, зазначеними у частині третій статті 128 цього Кодексу (стаття 130 СК України).

Комплексний аналіз змісту статті 130 СК України свідчить, що передумовою звернення до суду із заявою про встановлення факту батьківства відповідно до частини першої статті 130 СК України є запис про батька дитини у книзі записів народжень за вказівкою матері, а також смерть того, батьківство кого встановлюється, або оголошення такої особи померлим, що зі свого боку узгоджується з правовими висновками, викладеними у постановах Верховного Суду від 17 лютого 2021 року у справі №373/2257/18 (провадження №61-15136св20), від 15 квітня 2021 року у справі №361/2653/15 (провадження №61-2239св21), від 06 червня 2024 року у справі №672/915/23 (провадження №61-3583св24), від 09 квітня 2025 року у справі №213/1448/24 (провадження №61-12171св24). Зважаючи на підстави та предмет заяви, з урахуванням фактично встановлених обставин справи та досліджених доказів, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, з наведенням відповідних мотивів дійшов обґрунтованого висновку про відмову у відкритті провадження у справі, водночас помилково мотивував своє рішення тим, що у відкритті провадження необхідно відмовити з підстав того, що встановлення цього факту заявнику необхідно для оформлення надалі для дитини пенсії у зв'язку із втратою годувальника, у зв'язку із чим у заявника фактично виник спір з органом, який признає та виплачує таку допомогу, що виключає можливість розгляду поданої заяви в порядку окремого провадження.

При цьому колегія суддів вважає необґрунтованими посилання касаційної скарги на необхідність застосування до спірних правовідносин аналогії закону та аналогії права, передбачених у змісті статті 8 ЦК України, оскільки законодавець чітко врегулював подібні правовідносини.

Набуття правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, не зменшує обсяг цивільної правоздатності такої особи (частина перша статті 8 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»).

Зокрема, факт батьківства чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини, може бути встановлений за рішенням суду у разі його смерті (частина перша статті 130 СК України).

Відтак у разі відсутності відомостей про смерть особи, батьківство якої встановлюється, необхідним є безпосереднє звернення до суду саме із позовом про визнання батьківства (стаття 128 СК України).

Таким чином, на переконання колеги суддів, відсутність судового рішення про визнання чоловіка померлим або належних доказів його смерті виключає саму можливість звернення до суду із заявою про встановлення факту батьківства саме в порядку окремого провадження на підставі статті 130 СК України, а відтак судові рішення у вказаній частині підлягають залишенню без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128780665>.

2.1.6. Справи щодо видачі обмежувальних приписів

Постанова Верховного Суду від 29.09.2025 у справі №760/31644/24

Посилання у касаційній скарзі на те, що кривдник не вчиняв домашнє насильство відносно заявниці, до адміністративної відповідальності за такі дії не притягувався, про що свідчить постанова апеляційного суду про закриття провадження у справі про притягнення його до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, не спростовують висновків судів попередніх інстанцій та не впливають на правильність вирішення ними справи. Суди, частково задовольняючи заяву про видачу обмежувального припису, виходили із сукупності доказів, які належним чином ним оцінено, а сам собою факт непритягнення особи до юридичної відповідальності не може бути підставою для відмови у встановленні тимчасових обмежень за наявності інших об'єктивних даних, якими підтверджуються доводи заявниці.

1. Обставини справи

У грудні 2024 року заявниця звернулася до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно колишнього чоловіка. Заяву обґрунтовано тим, що 01.03.2016 між нею та кривдником було укладено шлюб, який рішенням суду 20.11.2024 розірвано. У шлюбі народилося двоє дітей, які проживають разом з нею.

Заявниця зазначала, що колишній чоловік систематично здійснює щодо неї, дітей та її батьків домашнє насильство, яке полягає у постійних погрозах, незаконному проникненні спільно з невідомими особами до місця їх мешкання, залякуванні та активних діях щодо руйнування особистого бізнесу – приватного дитячого садка, незаконному заволодінні садовим будинком, завданні фізичного та душевного болю, психологічному тиску, переслідуванні, умисному пошкодженні майна, сексуальному та психологічному насильстві щодо сина, яке полягало у використанні його для написання повідомлень сексуального характеру.

14.07.2024 колишній чоловік, перебуваючи за адресою її місця проживання, вчинив домашнє насильство фізичного та психологічного характеру відносно неї та її матері у присутності двох малолітніх дітей. Внаслідок вказаних подій працівниками поліції виписано терміновий заборонний припис відносно кривдника із заборогою на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи та заборогою в будь-який спосіб контактувати з постраждалими особами. Постановою суду від 14.10.2024 колишнього чоловіка притягнуто до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП.

31.07.2024 колишній чоловік разом із невідомими особами незаконно проник до домоволодіння, де вона проживає із малолітніми дітьми, погрожував їй та її батькам.

30.09.2024 року він на стоянці приватного закладу дошкільної освіти, який вона очолює, почав бити ногами її автомобіль та наніс відповідні пошкодження. Звернення щодо хуліганства зареєстровано в управлінні поліції.

29.10.2024 заявниця звернулася до поліції із заявою щодо вчинення колишнім чоловіком домашнього насильства відносно сина, яке полягало у тому, що колишній чоловік пояснював дитині, що у чоловіка може бути безліч жінок, коли він цього захоче і як захоче; просив дитину писати аудіо повідомлення із сексуальними натяками коханці, а також вийти на вулицю та чекати, поки батько його не покличе після зустрічі із жінкою.

Заявниця звертала увагу на те, що колишній чоловік притягувався до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, однак протиправні дії продовжилися. Ризик повторних протиправних дій є надвисоким, оскільки кривдник вчиняє домашнє насильство у різних формах, що свідчить про умисний та цілеспрямований характер його дій, ігнорує заходи правоохоронних органів та суду, йде на ескалацію насильства.

Заявниця просила суд видати обмежувальний припис відносно колишнього чоловіка на строк шість місяців шляхом заборони наблизитися кривднику ближче ніж 500 метрів до місця проживання (перебування) та місця роботи заявниці.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції заяву задоволено частково. Видано обмежувальний припис стосовно кривдника на строк три місяці шляхом встановлення заборони кривднику наблизитися ближче ніж на 100 метрів до заявниці в місці її проживання та роботи.

Допущено негайне виконання рішення суду з повідомленням управління поліції про видачу обмежувального припису для взяття кривдника на профілактичний облік, місцеву державну адміністрацію про видачу обмежувального припису стосовно кривдника.

У задоволенні решти вимог відмовлено.

Рішення суду мотивовано тим, що вжиті заявницею розумні заходи для свого захисту не дали очікуваного результату. Ігнорування кривдником застосованих працівниками поліції до нього заходів впливу дають підстави вважати вірогідним продовження чи повторне вчинення кривдником до заявниці психологічного, фізичного та економічного насильства.

Враховавши наявність конфліктної ситуації між заявницею та заінтересованою особою, наявність дій, які свідчать про можливість переслідування кривдником у майбутньому заявниці, та високий рівень вірогідності повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення щодо постраждалої особи, які є реальними та підтверджуються матеріалами справи, суд першої інстанції дійшов висновку, що для забезпечення дієвого та ефективного захисту заявника необхідно застосувати обмежувальний припис відносно кривдника.

Оцінивши ризики продовження протиправної поведінки кривдника та його вплив на заявницю, за наявності обґрунтованих підстав вважати, що він не здатний повністю контролювати свої дії, суд першої інстанції вказав, що таке втручання в особисті права кривдника, як заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування) та роботи постраждалої особи, є пропорційним, доречним і відповідає меті його застосування та водночас забезпечить дієвий та ефективний захист заявниці від кривдника.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу кривдника задоволено частково. Рішення суду першої інстанції змінено, викладено мотивувальну частину рішення в редакції постанови апеляційного суду.

Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що встановлені у цій справі обставини на підставі досліджених доказів вказують на послідовність і тривалість дій кривдника з однією метою – вплив на волевиявлення заявниці у вирішенні спірних питань.

При цьому кривдник не використовував правовий метод (звернення до суду з позовами за захистом своїх прав), а здійснював психологічне та економічне насильство, у тому числі відносно заявниці (колишньої дружини) для досягнення своєї мети.

Оцінюючи ризики вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства кривдником, суд апеляційної інстанції враховував, що такі дії з його боку повторювалися. Після винесення поліцейським термінового заборонного припису кривдник не надав критичної оцінки агресивності своїх дій, продовжував вчиняти психологічне та економічне насильство відносно заявниці, що вказує на високий ступінь ризику повторення ним таких дій, які можуть поглибити (збільшити) психоемоційні страждання заявниці та її дітей. Тому висновок суду першої інстанції про наявність правових підстав для видачі обмежувального припису є обґрунтованим.

Змінюючи рішення суду першої інстанції, апеляційний суд виходив з того, що змінилися певні обставини, які існували на час розгляду справи судом першої інстанції, яким суд першої інстанції надавав оцінку в оскаржуваному судовому рішенні, зокрема постановою апеляційного суду від 22.01.2025 скасовано постанову місцевого суду від 14.10.2024 та закрито провадження у справі про притягнення колишнього чоловіка заявниці до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП за відсутністю в його діях складу вказаного адміністративного правопорушення.

Водночас апеляційний суд вказав, що сам собою факт непритягнення особи до юридичної відповідальності не може бути підставою для відмови у встановленні тимчасових обмежень за наявності інших об'єктивних даних, якими підтверджуються доводи заявника.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належить обмежувальний припис стосовно кривдника.

Під час вирішення питання про наявність підстав для видачі обмежувального припису суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник, та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому його прояві.

Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється на колишнє подружжя незалежно від факту спільного проживання (п. 2 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Визначення конкретних видів, передбачених у ч. 2 ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», заходів тимчасового обмеження прав кривдника або обов'язків, які покладаються на нього, а також строку, на який видається обмежувальний припис, належить до компетенції суду.

Обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених у КУпАП та КК України), а є тимчасовим заходом, який виконує захисну та запобіжну функції, і направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених у вищезазначеному законі, до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та прийняття стосовно нього рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях.

Систематичність визначається з огляду на кількісний показник порушення правил співжиття протягом необмеженого проміжку часу. При цьому суттєвим є саме факт повторного вчинення одного й того самого правопорушення, що свідчить про те, що застосовані заходи впливу є безрезультатними (див. постанову Верховного Суду від 01.06.2022 у справі №161/16344/20).

У кожному конкретному випадку суди мають враховувати фактичні обставини справи та письмові докази, а заявник має довести факт вчинення фізичного та психологічного насильства відповідно до Закону.

Докази, що додаються до заяви про видачу обмежувального припису, мають стосуватися місця вчинення домашнього насильства, ризиків безпеки постраждалої особи, вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи, тобто докази мають стосуватися обґрунтованих побоювань з приводу того, що особа (кривдник) здатна вдатися до небезпечних проявів домашнього насильства у будь-якому його вигляді – психологічному, фізичному, економічному тощо. Це можуть бути докази застосування психологічного насильства, приниження гідності, жорстокого поводження з боку заінтересованої особи до заявника, катування, нелюдського поводження, що передбачає спричинення сильних фізичних та душевних страждань, тривалість і системність протиправної поведінки кривдника та докази того, що останній не усвідомлює серйозності негативних наслідків своїх дій, продовжує агресивні дії відносно заявниці, не бажає змінювати свою поведінку, а тому існує ризик продовження кривдником таких дій, а отже, і необхідність застосування обмежувального припису є обґрунтованою.

Як докази до заяви можуть додаватися, зокрема, протокол про адміністративне правопорушення, складений уповноваженою особою органів Національної поліції; терміновий заборонувальний припис стосовно кривдника, винесений працівником уповноваженого підрозділу поліції; обмежувальний припис, винесений судом у кримінальному провадженні; інші документи, які засвідчують факт насильства; витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

До таких висновків дійшов Верховний Суд у постанові від 24.02.2025 у справі №569/11625/24 (провадження №61-16935св24).

У цій справі суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, дійшов висновку, що кривдник вчинив психологічне насильство в сім'ї, яке виявилось у неодноразових, упродовж тривалого часу словесних образах, погрозах, приниженні та залякуванні заявниці, очевидцем яких був малолітній син, що викликало у заявниці побоювання за свою безпеку, безпеку членів її сім'ї, спричинило емоційну невпевненість, сумніви у здатності захистити себе та дітей.

Оцінюючи ризики вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства кривдником, суди попередніх інстанцій враховували, що такі дії з його боку повторювалися. Після винесення поліцейським термінового заборонного припису кривдник не надав критичної оцінки агресивності своїх дій, продовжував вчиняти психологічне та економічне насильство відносно заявниці, що вказує на високий ступінь ризику повторення ним таких дій, що може поглибити (збільшити) психоемоційні страждання заявниці та її дітей.

Заявниця, звернувшись до суду, мала на меті жити заходів попередження вірогідного продовження чи повторення вчинення насильства з боку колишнього чоловіка, запобігти настанню тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а тому видача такого припису направлена на забезпечення першочергової безпеки заявниці.

Тимчасове обмеження прав кривдника з метою забезпечення безпеки постраждалої особи шляхом встановлення судом обмежувального припису у порядку, визначеному у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», є легітимним заходом втручання у права та свободи особи. Під час вирішення питання щодо застосування такого заходу суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи, враховуючи, що ці заходи пов'язані із протиправною поведінкою такої особи.

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що заявницею доведено наявність обставин, які відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дають підстави для задоволення заяви про видачу обмежувального припису стосовно кривдника на три місяці та встановлення заходів тимчасового обмеження певних прав останнього, зокрема заборону наблизитися ближче ніж 100 метрів до заявниці в місці її проживання та за місцем її роботи, і таке втручання в особисті права кривдника є пропорційним, відповідає меті його застосування та забезпечить дієвий та ефективний захист заявниці від кривдника.

Посилання у касаційній скарзі на те, що кривдник не вчиняв домашнє насильство відносно заявниці, до адміністративної відповідальності за такі дії не притягався, про що свідчить постанова апеляційного суду про закриття провадження у справі про притягнення його до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, не спростовують висновків судів попередніх інстанцій та не впливають на правильність вирішення ними справи. Суди, частково задовольняючи заяву про видачу обмежувального припису, виходили із сукупності доказів, які належним чином ним оцінено, а сам собою факт непритягнення особи до юридичної відповідальності не може бути підставою для відмови у встановленні тимчасових обмежень за наявності інших об'єктивних даних, якими підтверджуються доводи заявниці.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130643927>.

2.1.7. Справи щодо інших сімейно-правових спорів

Постанова Верховного Суду від 08.10.2025 у справі №344/20811/24

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог батька про встановлення факту самостійного виховання ним неповнолітніх дітей, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, неправильно виходив із того, що обов'язок батьків виховувати та утримувати дітей є невід'ємним, а встановлення факту протилежного у позовному провадженні можливе лише під час вирішення спору про позбавлення батьківських прав.

1. Обставини справи

Батько звернувся до суду з позовом, у якому просив встановити факт самостійного виховання двох неповнолітніх дітей. Позовні вимоги обґрунтовував тим, що має трьох спільних дітей від жінки, шлюб з якою не укладав, найстарша дитина вже досягла повноліття, місце проживання молодших дітей встановлено у судовому порядку з батьком.

Дітьми опікується самостійно, Мати самоусунулася від виконання батьківських обов'язків та перебуває за межами України. Встановлення факту самостійного виховання та утримання неповнолітніх дітей було необхідно позивачу для підтвердження права на відстрочку призову на військову службу під час мобілізації.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції від 10 березня 2025 р. у задоволенні позову та встановленні факту самостійного виховання дітей позивачу відмовлено.

Постановою апеляційного суду від 21 травня 2025 р. апеляційну скаргу залишено без задоволення, рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, виходив з того, що обов'язок батьків виховувати та утримувати дітей є невід'ємним, а встановлення факту протилежного у позовному провадженні можливе лише під час вирішення спору про позбавлення батьківських прав, а тому дійшов висновку про відсутність правових підстав для задоволення вимог батька про встановлення факту самостійного виховання ним неповнолітніх дітей.

Суди посилалися на висновок Великої Палати Верховного Суду, викладений у постанові від 11 вересня 2024 року у справі №201/5972/22 (провадження №14-132цс23).

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись із рішеннями судів попередніх інстанцій, скаржник звернувся до Верховного Суду з касаційною скаргою, у якій, посилаючись на порушення норм матеріального та процесуального права, просив скасувати оскаржувані судові рішення й ухвалити нове рішення про задоволення позовних вимог.

Касаційна скарга мотивована тим, що суди попередніх інстанцій не врахували, що ні у законодавстві України, ні у практиці Верховного Суду не закріплено імперативної вимоги, що факт самостійного виховання особою власних дітей підлягає встановленню виключно у межах спору про позбавлення батьківських прав.

У спірних правовідносинах вимога встановити факт самостійного виховання та утримання батьком його неповнолітніх дітей є належним способом захисту.

Верховний Суд касаційну скаргу задовільнив частково, рішення судів першої та апеляційної інстанції було скасовано, справу направлено на новий розгляд до суду першої інстанції.

На обґрунтування свого рішення зазначив, що суди попередніх інстанцій, посилаючись на те, що належним (ефективним) способом захисту прав позивача є вимоги про позбавлення матері дітей батьківських прав, допустили порушення принципу диспозитивної, не розглянули по суті спір за позовом батька про самостійне виховання ним дітей, хоча вказаний спосіб захисту порушених чи оспорюваних прав передбачено у положеннях Сімейного кодексу України.

Обмежившись висновком про те, що позивач обрав неналежний спосіб захисту порушеного права, суди попередніх інстанцій не надали належної правової оцінки доказам, наданим позивачем на підтвердження своїх вимог, не встановили дійсних обставин справи, які мають значення для правильного вирішення спору. По суті спір не вирішили та дійшли до передчасних висновків про відмову у задоволенні позову лише з тих підстав, що мати дітей не позбавлена батьківських прав.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131035153>.

2.1.8. Справи щодо спадкових правовідносин

36 **Постанова Верховного Суду від 30 вересня 2025 року у справі №369/2313/20**

Суди врахували, що предметом спору у цій справі є спадкове майно, яке залишилося після смерті померлого, на обов'язкову частку якого претендує його мати – позивач, оскільки є непрацездатною та належить до спадкоємців першої черги за законом. За життя померлий склав заповіт, яким все своє майно заповів своєму малолітньому сину, законним представником якого є його мати – відповідач. Під час розгляду справи позивач та відповідач подали до суду спільну заяву про затвердження мирової угоди та закриття провадження у справі. Підписавши мирову угоду, мати малолітньої дитини зазначила, що їй відомі всі наслідки укладення такої угоди.

Укладена між позивачем та відповідачем, яка діє в інтересах малолітнього сина, мирова угода, змістом якої є поділ спадкового майна, не суперечить законодавству, не порушує інтересів сторін та інших осіб.

1. Обставини справи

У лютому 2020 року позивач звернулася до суду з позовом до відповідача, яка діяла в інтересах малолітньої дитини (сина), про визнання права власності в порядку спадкування та усунення від права спадкування.

Позов був мотивований тим, що позивач є матір'ю померлого, який за життя склав заповіт на користь свого малолітнього сина, предметом якого визначив усе належне йому майно. У встановлений законом термін вона звернулася до приватного нотаріуса із заявою про прийняття спадщини, проте їй було відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину у зв'язку з відсутністю документів, що підтверджують право власності спадкодавця на спадкове майно.

За позицією позивача, спадкоємцями першої черги за законом після смерті померлого є вона, як його мати, та його малолітній син. На переконання позивача, незважаючи на існування заповіту, вона має право на обов'язкову частку в спадщині, яка становить половину майна, належного її померлому сину за життя, тобто від спадкового майна.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

З метою припинення спору та врегулювання цивільно-правових відносин сторони домовилися про укладення мирової угоди. Так, шляхом взаємних поступок та враховуючи свої права та обов'язки, сторони дійшли взаємної згоди щодо порядку поділу спадкового майна в певний спосіб.

Суд першої інстанції у травні 2024 року з урахуванням рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 19.07.2023 у справі №369/15735/19 (яким у цій справі позов матері малолітньої дитини про становлення факту проживання однією сім'єю чоловіка і жінки без шлюбу та визнання права власності на майно було задоволено: встановлено факт проживання однією сім'єю покійного та матір'ю малолітнього сина без реєстрації шлюбу, визнано за матір'ю малолітнього сина, право власності на 1/2 частини придбаного в період спільного проживання майна) затвердив мирову угоду укладену між позивачем та відповідачем, яка діє в інтересах малолітньої дитини про поділ майна.

В апеляційній скарзі мати малолітньої дитини, що діє в інтересах малолітньої дитини, як скаржниця, посилаючись на незаконність ухвали Києво-Святошинського районного суду Київської області від 29 травня 2024 року, порушенням судом норм матеріального та процесуального права, просила скасувати її та направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції.

Скаржниця вказувала, що не змогла після смерті покійного чоловіка оформити право власності на малолітнього сина в порядку спадкування, оскільки позивач як мати покійного ініціювала спір у цій справі. Зазначає, що мирова угода про визнання права власності на майно, яке відображене в оскаржуваній ухвалі, порушує права та охоронювані законом інтереси малолітньої дитини, оскільки суд першої інстанції не перевіряв заповіт, не перевіряв склад спадкоємців після померлого, не витребував у нотаріуса інформацію по спадковій справі. Також позивачка звертала увагу суду на те, що затвердження судом першої інстанції мирової угоди відбулося без її участі.

Апеляційна інстанція зазначила: що предметом спору у цій справі є спадкове майно, яке залишилося після смерті покійного й на частку якого претендує його мати позивач, що звернулася до суду із вказаним позовом. Покійний за життя склав заповіт, яким все своє майно заповів малолітньому сину. Позивачка має право на спадкування як непрацездатна матір, а відповідач, яка діє в інтересах малолітнього сина, – на підставі заповіту. Крім того, суд зазначив, що затвердження судом мирової угоди як форма вирішення спору має свою спрощену процесуальну процедуру, в якій не передбачено обов'язку доказування та оцінки доказів. Також судом було зазначено, що під час розгляду справи позивач та відповідач подали до суду спільну заяву про затвердження між ними мирової угоди та закриття провадження у справі. Таким чином, цією заявою сторони підтвердили, що укладення мирової угоди відповідає інтересам обох сторін, не порушує права будь-яких третіх осіб, у тому числі й держави, угода підписана сторонами. Наслідки закриття провадження у справі в повному обсязі зрозумілі. Затверджуючи мирову угоду, укладену між позивачем та відповідачем, яка діє в інтересах малолітньої дитини, та закриваючи провадження у справі, районний суд виходив з того, що мирова угода укладена шляхом вільного волевиявлення сторін та які визнали, що вона не суперечить чинному законодавству та не порушує права і охоронювані законом інтереси сторін та третіх осіб. Установлено, що спадкова маса складається з великого обсягу майна – рухомого та нерухомого, і відповідно до тексту мирової угоди сторони, у тому числі й відповідач, як законний представник малолітньої дитини, домовилися про його розподіл. За думкою апеляційної інстанції, відповідач не вказала, чим саме мирова угода про поділ спадкового майна, яку вона підписала в інтересах малолітнього сина та просила затвердити, порушує права та охоронювані законом інтереси сина, в інтересах якого саме вона, відповідачка, і діяла. Так, апеляція залишила скаргу без задоволення, а рішення першої інстанції – без змін.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд зазначив, що під час вибору і застосування норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду (частина четверта 263 ЦПК України).

Так, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 17 лютого 2020 року у справі №911/427/19 вказано, що «мирова угода – це договір, який укладається сторонами з метою припинення спору та на умовах, погоджених сторонами. Тобто, відмовившись від судового захисту, сторони ліквідують наявний правовий конфлікт через самостійне врегулювання розбіжностей на погоджених умовах. Мирова угода є вираженням взаємного волевиявлення сторін, що спрямоване на вирішення спору між ними на основі компромісу та припинення його подальшого судового розгляду. У ній можуть вирішуватися питання, що стосуються виключно прав і обов'язків сторін. Таким чином, сторонам надано можливість комплексно врегулювати відносини між собою, в тому числі, не обмежуючись обсягом вимог, що були заявлені у позові. До основних завдань та переваг мирової угоди належать: процесуальна економія, спрощення роботи суду, можливість сторін самостійно врегулювати основні питання, пов'язані із захистом порушених прав, за умови комплексного врахування інтересів всіх сторін.

В такий спосіб мирова угода є однією з форм прояву свободи (диспозитивності) в реалізації сторонами господарського процесу своїх прав, що проявляється в укладенні між ними угоди про заміну зобов'язання, на підставі якого й виник спір, іншим зобов'язанням з метою врегулювання такого спору».

У постанові Великої Палати Верховного Суду у постанові від 27 листопада 2024 року у справі №185/8179/22 (провадження №14-84цс24) зазначено, що «мирна угода є юридичним документом, який створюється сторонами процесу і затверджується судом з метою вирішення спору шляхом досягнення взаємної згоди. Загальний наслідок укладення мирної угоди полягає в тому, що сторони приймають умови, які для них є прийнятними, замість того, щоб покладати вирішення спору на суд. Тому припинення судового процесу та закриття провадження у справі, за змістом частини четвертої статті 207 ЦПК України, є безальтернативним результатом затвердження судом мирної угоди. За своїм змістом процедура закінчення розгляду справи укладенням мирної угоди складається з декількох послідовних дій, що вчиняються сторонами та судом: 1) сторони справи укладають мирну угоду; 2) сторони повідомляють суд про укладання мирної угоди, подавши до суду спільну письмову заяву про це; 3) суд роз'яснює сторонам наслідки укладення сторонами мирної угоди; 4) суд перевіряє: чи не обмежені представники сторін вчинити дії з укладання мирної угоди; чи мирна угода укладається сторонами на підставі взаємних поступок; чи стосується мирна угода лише прав та обов'язків сторін; якщо у мирній угоді сторони вийшли за межі предмета спору, то чи мирна угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб; 5) суд постановляє ухвалу, якою: затверджує мирну угоду; вирішує питання про розподіл між сторонами судових витрат, повернення судового збору з державного бюджету; закриває провадження у справі. Затвердження мирної угоди змістовно є сукупністю процесуальних дій і рішень суду та сторін справи, які становлять системну послідовність».

Верховний Суд резюмував, що учасники справи мають право на спадкування, зокрема, позивач як непрацездатна матір, а відповідач – на підставі заповіту. Під час розгляду справи позивач і відповідач подали до суду спільну заяву про затвердження мирної угоди та закриття провадження у справі, у якій зазначили, що підтверджують, що укладення мирної угоди відповідає інтересам обох сторін, не порушує права будь-яких третіх сторін, у тому числі й держави, угода підписана сторонами. Сторони повідомили, що наслідки закриття провадження у справі їм у повному обсязі зрозумілі. Тобто, підписавши мирну угоду, відповідач зазначила, що їй відомі всі наслідки укладення такої угоди.

За таких обставин, на переконання Верховного Суду, суди зробили обґрунтований висновок, що укладена між позивачем та відповідачем, яка діє в інтересах малолітнього сина, мирна угода, змістом якої є поділ спадкового майна, не суперечить законодавству, не порушує інтересів сторін та інших осіб. Тому правильно вважали наявними підстави для затвердження мирної угоди. Касаційну скаргу відповідача, яка діяла в інтересах малолітньої дитини, залишено без розгляду.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130643913#>.

2.2. Практика Європейського суду з прав людини

СТАТТЯ 8 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ)

SAHINER v. Austria (№21669/21)

Обставини справи

Справа стосувалася відмови органів влади задовольнити прохання заявниці про зміну її імені. При народженні заявниці було дано турецьке ім'я «Özlem», за яким її було зареєстровано в Австрії. На цьому імені наполягав її батько, тоді як мати хотіла назвати її «Lemilia». Після розлучення батьків заявницю виховувала мати, і, як стверджувала остання, вона ніколи не бачила свого батька, окрім одного складного випадку з ним у дитинстві. З моменту народження мати завжди називала заявницю саме «Lemilia». Під цим іменем вона була відома своїм друзям та колегам. Не бажаючи мати жодних контактів чи стосунків зі своїм батьком, заявниця змінила прізвище, яке отримала від батька, на прізвище своєї матері «Sahiner». Пізніше заявниця також вирішила офіційно змінити своє ім'я з «Özlem» на «Lemilia» і звернулася з відповідним зверненням до окружного адміністративного органу. Після детального розгляду питання та консультацій із фаховими установами їй було відмовлено в задоволенні запиту, посилаючись на статтю 3(1)(7) Закону про зміну імені, на тій підставі, що «Lemilia» не було загальноприйнятим ім'ям в Австрії, його не можна було знайти в базах даних австрійських реєстраторів, а також воно не існувало італійською чи іспанською мовами. Водночас окружний адміністративний орган заявив, що ім'я не обов'язково має бути поширеним в Австрії, а статистична частота імені не є вирішальною; цій вимозі закону задовольнятиме іноземне або рідкоживане ім'я за умови, що воно має певний ступінь частоти, популярності або поширеності. Надані заявницею дані онлайн-пошуку людей з ім'ям «Lemilia» та копія посвідчення водія, виданого особі на ім'я «Lemilia» у Бразилії, не були визнані належними. Адміністративний орган зазначив, що відповідне законодавство в країнах Латинської Америки було менш обмежувальним, ніж у країнах Європи, зокрема Австрії, дозволяючи навіть використовувати імена у вигляді номера або опису. Тому було не дивно, що в Латинській Америці можна знайти осіб з іменем «Lemilia». Заявниця безуспішно оскаржила надану їй відмову в національних судах всіх рівнів та Конституційному Суді.

Спочатку ЄСПЛ нагадав загальні принципи, які стосуються питання зміни імені та того, чи вважатиметься відмова у такій зміні втручанням відповідно до статті 8 Конвенції, а також свою попередню практику з цього питання (пп. 32 – 38 рішення). Суд вказав, що імена зберігають вирішальну роль в ідентифікації особи. Однак, хоча можуть існувати справжні причини, які спонукають особу бажати змінити своє ім'я, Суд визнав, що правові обмеження такої можливості можуть бути виправданими в громадських інтересах, наприклад, для забезпечення точної реєстрації населення або для захисту засобів особистої ідентифікації, в інтересах дитини та суспільства, а також для збереження національної практики іменування. За загальним правилом правове обмеження можливості зміни імені не є втручанням у статтю 8 Конвенції, і з огляду на відсутність європейського консенсусу та широку свободу розсуду, якою користуються держави в цій сфері, в принципі не існує загального позитивного зобов'язання держав дозволити особі змінити своє ім'я. Так, ЄСПЛ повинен був розглянути, чи можна вважати конкретні обставини цієї справи, оцінені за критеріями, викладеними у його попередній практиці, такими, що призвели до позитивного зобов'язання держави-відповідача за статтею 8 Конвенції.

По-перше, ЄСПЛ зазначив, що у задоволенні звернення заявниці про зміну її імені було відмовлено окружним адміністративним органом, оскільки ім'я не було «поширеним», як того вимагала стаття 3(1)(7) Закону про зміну імені. Хоча австрійське законодавство передбачало, що особи можуть вимагати зміни імені з будь-якої причини, все ж на цю можливість поширювалися певні правові обмеження. Відповідно до статті 3(1)(7) Закону про зміну імені заява про зміну імені має бути відхилена, якщо, серед іншого, «запитуване ім'я не є поширеним». Ця вимога ґрунтувалася на Законі про цивільний стан, який дозволяв реєструвати лише поширені імена після народження дитини, і який також застосовувався до зміни імені, щоб запобігти реєстрації незвичайних імен шляхом зміни імені. Як видно з пояснювальних записок до проекту закону, обмеження права вільно обирати своє ім'я, передбачене в австрійському законодавстві, мало бути запроваджене для захисту громадського порядку. Уряд також стверджував, що вимога, про яку йде мова, слугувала для забезпечення точної реєстрації населення та захисту засобів належної ідентифікації особи, що було неможливо завдяки вигаданим іменам, які не мали можливості відстеження. ЄСПЛ погодився з тим, що вимога до імені бути загальноновживаним, відповідає суспільним інтересам, тобто збереженню самобутньої національної практики іменування в юрисдикції, яка не дозволяє реєстрацію вільно вигаданих імен.

Звертаючись до приватних інтересів, заявлених заявницею, ЄСПЛ зазначив, що її звернення про зміну імені мало два різних аспекти. Перший полягав у бажанні заявниці офіційно носити ім'я «Lemilia», яке вона неофіційно використовувала від народження. Другий аспект стосувався її бажання більше не носити ім'я «Özlem», яке обрав її батько, з яким у неї в минулому були складні стосунки, і від якого вона хотіла дистанціюватися. ЄСПЛ зазначив, що органи влади не заперечували проти другого інтересу заявниці, а радше проти імені, яке вона обрала замість «Özlem», оскільки воно не відповідало умовам, викладеним у законі. ЄСПЛ погодився з аргументом Уряду, що другий заявлений заявницею інтерес не обмежувався відмовою органів влади у задоволенні її звернення та міг бути досягнутий шляхом вибору будь-якого іншого поширеного імені. Крім того, схоже, що заявниця надала повний опис історії зі своїм батьком лише у своїй скарзі до Конституційного Суду. Вона не згадала за свого батька ні у своєму зверненні до окружного адміністративного органу, ні у своїй апеляційній скарзі до регіонального адміністративного суду, а переважно посилалася на використання імені «Lemilia» друзями та родиною з народження як на підставу для задоволення свого запиту чи апеляційної скарги. Відповідно до рішення регіонального адміністративного суду лише під час усного слухання заявниця наголосила, що вона хоче дистанціюватися від свого батька, тоді як її твердження про те, що він був патріархальним, нав'язав їй та її матері ім'я «Özlem», і що заявниця не знала його, за винятком одного важкого досвіду з ним у дитинстві, вперше озвучувалися нею під час провадження перед Конституційним Судом. З огляду на пізній етап судового розгляду, на якому вона посилалася на свої складні стосунки з батьком, беручи до уваги наявність безлічі інших способів досягнення цієї мети (окрім зміни імені на «Lemilia»), ЄСПЛ не вважав за необхідне далі розглядати цей аспект аргументації заявниці. Щодо першого інтересу, на який посилалася заявниця, окружний адміністративний орган, регіональний адміністративний суд та Верховний адміністративний суд аргументували відмову тим, що обране ім'я не відповідало умовам, викладеним у законі. Окружний адміністративний орган, провівши дослідження, проконсультувавшись із лінгвістичним інститутом та вислухавши думку заявниці із цього питання, дійшов висновку, що це ім'я ніколи не було зареєстровано в Австрії, не фігурувало в базах даних та енциклопедіях імен, а також не було італійським чи іспанським ім'ям. Адміністративний орган також зазначив, посилаючись на висновок лінгвістичного інституту, що «Lemilia», ймовірно, є поєднанням означеного артикля «la» або «l'» та імені «Emilia». Утім адміністративний орган і суди не вважали надані заявницею докази, зокрема копії профілів людей у соціальних мережах під цим ім'ям та копію виданого у Бразилії посвідчення водія, доречними або достатніми для доведення того, що це ім'я було поширеним.

ЄСПЛ вважав, що національні органи влади мають більше можливостей оцінити, чи відповідає ім'я національній практиці іменування, а тому не знайшов підстав відхилитися від висновку австрійських органів влади про те, що наданих доказів було недостатньо для доведення поширеності імені. Окрім того, ЄСПЛ зазначив, що справа заявниці ґрунтувалася на її очікуванні, що ім'я, яке не відповідало Закону про зміну імені, буде офіційно зареєстровано лише на підставі його неофіційного використання заявницею протягом багатьох років. Суд не визнав, що у цій справі стаття 8 Конвенції покладала на австрійські органи влади позитивний обов'язок зареєструвати ім'я, яке не відповідало національній практиці іменування, тільки на підставі його неофіційного використання.

ЄСПЛ зазначив, що конкретні обставини цієї справи не можна порівняти з обставинами справ про зміну імені, які згідно з його попередньою судовою практикою підпадали під сферу позитивних зобов'язань держави (див. п. 35 рішення). У цій справі обране заявницею ім'я не було визнано в іншій юрисдикції (на відміну від заявника у справі *Henry Kismoun v. France*, №32265/10, від 5 грудня 2013 року; та першої заявниці у справі *Aktaş and Aslaniskender v. Turkey*, №18684/07 та №21101/07, від 25 червня 2019 року), а також не стверджувалося, що органи влади у цій справі заперечували проти імені іноземною мовою (на відміну від згаданої справи *Aktaş and Aslaniskender v. Turkey*). У цьому контексті ЄСПЛ також нагадав, що відмова в реєстрації імені не перешкоджає його використанню родиною та знайомими. З огляду на вищезазначене ЄСПЛ не вважав, що конкретні обставини справи заявниці порушили питання про неповагу до приватного життя згідно зі статтею 8 Конвенції. Суд вважав, що міркування суспільних інтересів, на які посилався Уряд, переважали інтереси, на які посилалася заявниця, і тому в цій справі було досягнуто справедливого балансу. Хоча ЄСПЛ погодився із твердженням заявниці, що, подібно до ситуації у справі *Johansson v. Finland*, №10163/02, від 6 вересня 2007 року, ім'я «Lemilia» відрізняється від імені «Emilia» лише на одну літеру, на його думку, справу заявниці все ж слід відрізнати. По-перше, у справі *Johansson* важливим фактором для висновку Суду було те, що органи влади відмовили дитині заявниці у наданні імені «Axl» (замість «Axel»), хоча це ім'я було зареєстровано у Фінляндії ще раніше та вже отримало визнання у країні (§§ 33 та 38). І навпаки, ім'я «Lemilia», як стверджував Уряд і не заперечувала заявниця, ніколи раніше не було зареєстровано в Австрії і тому не мало там визнання. Як встановлено національними судами та лінгвістичними експертами, воно навіть не було поширеним в інших мовах, таких як італійська чи іспанська. По-друге, на відміну від Фінляндії, де нові імена були законодавчо дозволені (див. *Johansson*, § 37), австрійське законодавство завжди передбачало, що можуть бути зареєстровані лише загальноприйняті імена.

Тому міркування, які дозволили ЄСПЛ дійти висновку про порушення статті 8 Конвенції у справі *Johansson*, не можуть бути застосовані до цієї справи. ЄСПЛ зазначив, що хоча заявниця стверджувала в окружному адміністративному органі, що відмова у задоволенні її звернення означає порушення її права на повагу до приватного та сімейного життя, окружний адміністративний орган не розглядав відповідність своєї відмови відповідному праву або статті 8 Конвенції, а зосередився виключно на питанні, чи кваліфікується обране заявницею ім'я як «поширене», як того вимагала стаття 3(1)(7) Закону про зміну імені. Далі під час апеляційного провадження регіональний адміністративний суд зазначив, що заявницю завжди називали та ототожнювали з «Lemilia» і що вона прагнула дистанціюватися від свого батька. Він посилався на ці факти як на «зрозумілі» причини для бажання змінити своє ім'я, але вважав їх недостатніми для доведення того, що запитуване ім'я було «поширеним». Відмовивши у розгляді скарги заявниці, Конституційний Суд зазначив із посиланням на свою попередню судову практику (див. пункти 13 та 21 рішення), що вимога законодавця, щоб ім'я не було довільно вигаданим, а мало реальну точку відліку в суспільному розвитку імен, а також щоб відповідне використання цього імені було доведено або в Австрії, або закордоном, є загалом сумісною зі статтею 8 Конвенції. Беручи до уваги цю судову практику,

Конституційний Суд дійшов висновку, що законодавча вимога кожного імені бути «поширеним» є конституційною, і тому відмовився далі розглядати скаргу заявниці. Після цього рішення Верховний адміністративний суд обмежив свій розгляд тлумаченням значення терміна «поширений» у статті 3(1)(7) Закону про зміну імені та дійшов висновку, що регіональний адміністративний суд достатньо повно та правильно розглянув апеляційну скаргу заявниці. ЄСПЛ також надав особливої ваги тому факту, що Конституційний Суд у своїй практиці наголосив на необхідності тлумачення національними судами норм Закону про зміну імені відповідно до Конвенції та врахуванні значення імені для формування ідентичності особи. Отже, з урахуванням широких меж свободи розсуду, якими користуються держави у цій сфері, та справедливого балансу, досягнутого державою-відповідачем у справі заявниці, ЄСПЛ зробив висновок, що обставини цієї справи не порушували питання неповаги до приватного життя за статтею 8 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Рішення в цій справі ухвалено Палатою 03 червня 2025 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

M. L. v. North Macedonia (№30206/23)

Обставини справи

Справа стосувалася обмежувального припису стосовно заявника, якому було заборонено наближатися до своєї доньки на відстань менше 100 метрів, відвідувати її дім та школу, а також стверджувального невиконання національним судом вимоги національного законодавства щодо перегляду необхідності такого припису кожні два місяці. У липні 2013 року заявник одружився з D.B.L. (далі – мати). У грудні 2013 року народилася їхня донька D. У грудні 2021 року заявник подав на розлучення і просив надати йому опіку над D. Під час провадження щодо розлучення та встановлення опіки над дитиною мати звернулася до поліції, стверджуючи, що заявник надсилав їй погрозиливі повідомлення. Після допиту заявника поліція звернулася до прокуратури за фактом погроз матері D. Пізніше мати повідомила поліцію, що в період з жовтня 2022 року до березня 2023 року заявник фізично й психологічно знущався над D. Тоді двоє поліцейських опитали D. Вона заявила, що не бачилася із заявником з жовтня 2022 року, бо не хотіла його бачити; коли вона проводила з ним час після того, як він виїхав з їхньої квартири, він бив її по обличчю та тілу, погрожував та ображав її. Поліція допитала заявника, який заперечив обвинувачення. Згодом поліція звернулася до прокуратури за кримінальною скаргою стосовно заявника за залякування тілесних ушкоджень в результаті домашнього насильства та насильства над дитиною. До кримінальної скарги було додано копії заяв D. та свідків, а також копії психіатричних медичних висновків, у яких зазначалося, *inter alia*, що D. не хотіла бачитися із заявником і висловлювала страх розлуки з матір'ю. Прокурор звернувся до слідчого судді з проханням застосувати до заявника запобіжні заходи відповідно до пунктів 1, 5 та 6 статті 146 та пункту 5 статті 146 Закону про кримінальне провадження. 06 березня 2023 року слідчий суддя задовольнив клопотання прокурора. Відповідно до пунктів 1, 5 та 6 статті 146 та пункту 5 статті 146 Закону про кримінальне провадження він ухвалив рішення, згідно з яким заявнику було заборонено наближатися до D. та її матері на відстань менше 100 метрів, а також відвідувати школу D. і квартиру, де вона проживала разом з матір'ю («обмежувальний припис»). Зазначалося, що ці заходи застосовуватимуться протягом необхідного часу, але не пізніше ніж до ухвалення остаточного рішення у кримінальному провадженні. Суд повинен був переглядати необхідність застосування цих заходів кожні два місяці. 09 березня 2023 року заявник оскаржив це рішення, стверджуючи, що він не міг вчиняти насильство щодо D. у період з жовтня 2022 року до березня 2023 року, оскільки з 02 жовтня 2022 року він її майже не бачив.

Суд у складі трьох суддів відмовив у відкритті апеляційного провадження. 12 травня 2023 року прокурор прийняв рішення про закриття кримінального провадження стосовно заявника, не виявивши ознак вчинення зазначених злочинів. Тоді заявник звернувся до слідчого судді з проханням про скасування обмежувального припису. Слідчий суддя надіслав це клопотання прокурору, який у відповідь зазначив, що мати D. ще має право оскаржити рішення прокурора про закриття кримінального провадження, оскільки це рішення ще не було їй вручене. 14 вересня 2023 року прокурор повідомив слідчого судді, що рішення про закриття кримінального провадження є остаточним, і запропонував скасувати обмежувальний припис. 02 жовтня 2023 року слідчий суддя, діючи за власною ініціативою та посилаючись на пропозицію прокурора, скасував обмежувальний припис. Він виснував, що законні підстави для його застосування більше не існували, оскільки прокурор закриття кримінальне провадження щодо заявника.

Оцінка Суду

(i) Чи було втручання у право заявника на сімейне життя.

ЄСПЛ насамперед зазначив, що обмежувальний припис, виданий слідчим суддею, забороняв заявнику наближатися до D. на відстань менше 100 метрів та відвідувати її дім та школу (див. пункт 24 рішення). Тому він фактично позбавив заявника можливості особисто бачитися з його дев'ятирічною донькою. ЄСПЛ неодноразово зазначав, що рішення, які обмежують право заявників на спілкування з дітьми, є втручанням в їхнє право на сімейне життя (див., серед багатьох інших, рішення у справах *Bizdiga v. the Republic of Moldova*, №15646/18, § 55, від 17 жовтня 2023 року, *Katsikeros v. Greece*, №2303/19, § 49, від 21 липня 2022 року; порівняйте з рішенням у справі *Giuliano Germano v. Italy*, №10794/12, §§ 77 та 81, від 22 червня 2023 року). У цій справі Уряд стверджував, що обмежувальний припис не становив втручання у право заявника на повагу до сімейного життя, бо D. відмовлялася бачитися з ним. Однак ЄСПЛ не погодився із цим аргументом. Суд повторив, що право дитини висловлювати власні погляди не слід тлумачити як таке, що фактично надає дітям беззастережне право вето без розгляду будь-яких інших факторів і здійснення оцінки для визначення їхніх найкращих інтересів; такі інтереси, як правило, передбачають підтримку зв'язків дитини із сім'єю за винятком випадків, коли подібне може зашкодити її здоров'ю та розвитку (див., наприклад, рішення у справі *Suur v. Estonia*, №41736/18, § 79, від 20 жовтня 2020 року).

ЄСПЛ дійшов висновку, що обмежувальний припис становив втручання у право заявника на повагу до його сімейного життя.

(ii) Чи було втручання здійснено «згідно із законом» та чи переслідувало воно законну мету.

ЄСПЛ зазначив, що рішення про видачу обмежувального припису мало правову підставу в пунктах 1, 5 та 6 статті 146 та пункті 5 статті 146 Закону про кримінальне провадження, що не заперечувалося сторонами. Стосовно мети втручання ЄСПЛ зауважив, що у своїх рішеннях слідчий суддя та колегія у складі трьох суддів посилалися на необхідність забезпечити безперешкодний перебіг кримінального провадження щодо заявника, а також, зокрема, запобігти можливому надмірному впливу заявника на показання матері та D. у цьому провадженні. Крім того, в обох рішеннях згадувалося про психологічний та психічний стан D. (див. пункти 24 та 26 рішення).

Отже, ЄСПЛ визнав, що втручання у право заявника на сімейне життя мало законну мету запобігання заворушенням чи злочинам (порівняйте зі згаданим рішенням у справі *Giuliano Germano v. Italy*, § 122; *Deltuva v. Lithuania*, №38144/20, § 38, від 21 березня 2023 року; та *Hagyó v. Hungary*, №52624/10, § 77, від 23 квітня 2013 року) і захисту здоров'я, прав і свобод D. (порівняйте, наприклад, з рішенням у справі *E.M. and Others v. Norway*, №53471/17, § 51, від 20 січня 2022 року; *Katsikeros v. Greece*, § 51; *D'Alconzo v. Italy*, №64297/12, § 62, від 23 лютого 2017 року).

(iii) Чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві».

У цій справі рішення про видачу обмежувального припису було прийнято в межах розгляду двох кримінальних скарг проти заявника, одна з яких стосувалася стверджуваного фізичного та психологічного насильства над D. Клопотання прокурора про видачу обмежувального припису супроводжувалося, *inter alia*, медичними довідками й звітами, які вказували, що D. була розлюченою, сумною та схвилюваною, а також заявою D. про те, що заявник раніше бив її, ображав і погрожував їй, що було підтверджено заявою її бабусі по материнській лінії (див. пункти 21 – 22 рішення). Ці докази, ймовірно, могли надати *prima facie* достовірності твердженням проти заявника. Крім того, слідчий суддя видав обмежувальний припис у той самий день, коли прокурор подав відповідне клопотання. Суд погодився із твердженням заявника, що жоден із медичних доказів, поданих слідчому судді, не вказував на те, що D. було завдано фізичну шкоду.

Слідчий суддя також не надав обґрунтування щодо твердження заявника про те, що він не міг застосувати насильство до D., оскільки не бачив її протягом періоду, що розглядався в межах кримінального провадження. Утім ЄСПЛ визнав, що, видавши обмежувальний припис у той самий день, слідчий суддя проявив обережність і діяв швидко, щоб захистити інтереси D., які були першочерговими (порівняйте з рішенням у справі *N.V. and C.C. v. Malta*, №4952/21, § 66, від 10 листопада 2022 року). Однак ці міркування не застосовувалися до ухвалення колегією у складі трьох суддів рішення щодо апеляційної скарги заявника. Колегія суддів діяла швидко, ухваливши рішення лише через шість днів після подання скарги.

Однак ЄСПЛ вважав, що колегія не мала перешкод для більш глибокого вивчення обставин справи, принаймні на підставі ретельного аналізу вже наявних матеріалів. На відміну від слідчого судді, колегія суддів мала доступ до додаткових доказів, поданих заявником разом із його апеляційною скаргою, зокрема копії скарги заявника до Центру соціального захисту щодо невиконання рішення про його спілкування з D. від січня 2023 року, у яких заявник неодноразово заявляв, що він майже не бачився зі своєю донькою від 02 жовтня 2023 року, що охоплювало весь період, протягом якого він, як стверджувалося, застосовував до неї насильство (від жовтня 2022 року до березня 2023 року – див. пункт 19 рішення). Незважаючи на це, колегія суддів не навела жодних конкретних обґрунтувань у відповідь на ці додаткові доводи, подані заявником (порівняйте з рішенням у справі *Sirvinskas v. Lithuania*, №21243/17, §§ 102 і 113, від 23 липня 2019 року). Недостатнє обґрунтування рішення (див. пункт 26 рішення) повторювало причини, наведені слідчим суддею в рішенні про видачу обмежувального припису (порівняйте, *mutatis mutandis*, з рішенням у справі *Soares de Melo v. Portugal*, №72850/14, § 115 *in fine*, від 16 лютого 2016 року). Крім того, з рішення не було зрозуміло, що проводилася автономна й всебічна оцінка ризику (див. згадане рішення у справі *Bizdiga v. the Republic of Moldova*, №15646/18, § 62, 17 жовтня 2023 року). Зокрема, колегія суддів не з'ясувала, чи існувала реальна небезпека того, що до D. буде застосовано насильство, та проігнорувала відповідну інформацію, на яку було звернено її увагу (порівняйте зі згаданим рішенням у справі *N.V. and C.C. v. Malta*, § 66). ЄСПЛ також зазначив, що обмежувальний припис було видано 06 березня 2023 року і скасовано 02 жовтня 2023 року, тобто він діяв протягом майже семи місяців. Відповідно до пункту 3 статті 146 Закону про кримінальне провадження та як зазначено в самому рішенні про видачу обмежувального припису (див. пункт 24 рішення), необхідність застосування останнього мала переглядатися 06 вересня 2023 року.

Навіть якщо припустити, що слідчий суддя дійсно переглядав необхідність продовження дії обмежувального припису без ухвалення письмових рішень, за таких обставин було б неможливо надати жодне обґрунтування, тим паче релевантне й достатнє. За відсутності вмотивованих рішень ЄСПЛ не міг встановити, чи провів суддя всебічне дослідження, необхідне за статтею 8 Конвенції (див. пункт 57 рішення), з урахуванням усіх відповідних аспектів сімейної ситуації та оцінки інтересів усіх зацікавлених осіб, включно з найкращими інтересами D. Також заявника не було поінформовано та залучено до перегляду рішення про продовження дії обмежувального припису.

Отже, недостатнє обґрунтування рішення колегією суддів, якою було підтверджено дію обмежувального припису, разом із відсутністю формально обґрунтованих рішень, проведенням ретельної перевірки на підставі оновленої інформації, а також неучастю заявника у процесі обов'язкового періодичного перегляду рішення про продовження дії обмежувального припису не відповідали процесуальним вимогам статті 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Рішення в цій справі ухвалене Палатою 24 червня 2025 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Á. F. L. v. Iceland (№35789/22)

Обставини справи

Справа стосувалася рішення про позбавлення заявника права опіки над дочкою, яке, як стверджувалося, було дискримінаційним, адже органи влади не надали йому розумного пристосування у вигляді допомоги у вихованні дитини, необхідної через його інвалідність. Заявнику в дитинстві було діагностовано розлад аутичного спектра, синдром дефіциту уваги й гіперактивності (СДУГ) та легку розумову відсталість. Так, у лютому 2019 року у заявника та його колишньої партнерки народилася донька. Батьки мали спільну опіку, однак здебільшого дитиною займалася мати. Улітку 2019 року після повідомлень про ймовірне нехтування потребами дитини та проблеми з психічним здоров'ям матері втрутилася Служба захисту дітей Рейк'явіка (CPS), внаслідок чого заявник із жовтня 2019 року почав самостійно піклуватися про дитину. Спочатку він проживав разом із донькою в спеціалізованому закладі, де отримував допомогу в догляді за дитиною. Наприкінці січня 2020 року заявник із донькою переїхали до будинку його матері, де він продовжував отримувати всебічну підтримку від CPS. У липні 2020 року на підставі повідомлень працівників служби підтримки CPS тимчасово влаштувала дівчинку до прийомної сім'ї строком на два місяці. Пізніше експертними висновками щодо наявності батьківських навичок у заявника було встановлено, що останній не має необхідних навичок для догляду за донькою. Внаслідок цього CPS звернулася до Окружного суду Рейк'явіка з клопотанням про позбавлення заявника батьківських прав. Експерт дійшов висновку, що заявник має знижену здатність до набуття навичок, необхідних для виховання дитини, і що з огляду на найкращі інтереси дитини не є виправданим надалі збереження їх спільного проживання. 15 вересня 2021 року Окружний суд Рейк'явіка позбавив заявника батьківських прав, зазначивши, зокрема, що суду не було відомо про наявність реалістичних додаткових заходів підтримки, спеціально адаптованих до ситуації заявника. Апеляційний суд (*Landsréttur*) залишив це рішення без змін. Клопотання заявника про надання дозволу на оскарження до Верховного Суду було відхилено 29 березня 2022 року. Заявник поскаржився до ЄСПЛ на порушення його права на повагу до приватного і сімейного життя за статтею 8 Конвенції, оскільки державні органи недостатньо дослідили можливість надання або застосування відповідних заходів підтримки, які могли б допомогти йому у догляді за дочкою. Також заявник скаржився на непряму дискримінацію за статтею 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції, оскільки заходи та оцінки, засновані на національному законодавстві, орієнтовані на ситуації, що стосуються батьків без інвалідності. Крім того, заявник стверджував, що йому було відмовлено в розумному пристосуванні.

Загальні принципи щодо заборони дискримінації

ЄСПЛ повторно наголосив, що «дискримінація» означає різне ставлення до осіб, які перебувають у подібних ситуаціях, без будь-якого «об'єктивного і розумного виправдання», якщо така різниця у поводженні не переслідує «законної мети» або якщо не існує «обґрунтованого пропорційного співвідношення між ужитими засобами та метою, яку прагнули досягти» (див. *Enver Şahin v. Turkey*, №23065/12, 30 січня 2018 року). Однак це не єдина складова заборони дискримінації, передбаченої у статті 14 Конвенції. Порушення права не зазнавати дискримінації у разі здійснення прав, гарантованих у Конвенції, може бути і тоді, коли держави без об'єктивного та розумного виправдання не вживають диференційованого підходу щодо осіб, ситуація яких істотно відрізняється. Так, держави користуються певною свободою розсуду при оцінці того, чи виправдана та якою мірою є відмінність у поводженні з особами, що перебувають у схожих ситуаціях. Обсяг такої свободи розсуду залежатиме від обставин справи, предмета та контексту, однак остаточне рішення щодо дотримання вимог Конвенції належить ЄСПЛ. Як правило, держава має широкі межі свободи розсуду щодо загальних заходів економічної або соціальної політики. ЄСПЛ також зазначив, що Конвенція повинна, наскільки це можливо, тлумачитися в гармонії з іншими нормами міжнародного права, а тому положення щодо прав осіб з інвалідністю, викладені в Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та інших релевантних джерелах, мають бути взяті до уваги. У попередніх справах, що стосувалися прав осіб з інвалідністю, ЄСПЛ, посилаючись на Конвенцію про права осіб з інвалідністю, визнав, що стаття 14 Конвенції має тлумачитися з урахуванням вимог цих текстів щодо «розумних пристосувань», що розуміються як «необхідні та відповідні зміни та пристосування, які не створюють надмірного або невинновданого тягара, якщо це необхідно в конкретному випадку», на які особи з інвалідністю мають право розраховувати для забезпечення «користування або здійснення на рівній основі з іншими всіх прав людини та основоположних свобод». Розумні пристосування допомагають виправити фактичну нерівність, а відмова в цьому може бути прирівняна до дискримінації.

ЄСПЛ усвідомлює, що кожна особа з інвалідністю має особливі потреби, і визнає, що розумні пристосування можуть мати різноманітні форми, та наголошує, що визначення заходів, які мають бути вжиті, не є його завданням. Національні органи з огляду на їхній безпосередній і постійний контакт із життєвими реаліями своєї країни, за загальним правилом, перебувають у кращому становищі, ніж міжнародний суд, для оцінки індивідуальних та локальних потреб і обставин у цьому контексті.

Загальні принципи щодо сімейного життя дітей і батьків

Загальні принципи, що випливають зі статті 8 Конвенції стосовно взаємного здійснення сімейного життя між батьками і дітьми, а також втручання держави у це право, було докладно викладено у постанові Великої Палати у справі *Strand Lobben and Others v. Norway* [GC], №37283/13, 10 вересня 2019 року. Зокрема, щодо питань, пов'язаних із сімейним життям, Суд повторно вказав, що в усіх рішеннях, які стосуються дітей, першочергове значення мають їхні найкращі інтереси (див. *Neulinger and Shuruk v. Switzerland* [GC], №41615/07). У випадках, коли інтереси дитини та батьків суперечать одне одному, у статті 8 Конвенції вимагається від національних органів забезпечити справедливий баланс між цими інтересами, і при цьому особлива увага має приділятися найкращим інтересам дитини, які, залежно від їхнього характеру та серйозності, можуть мати перевагу над інтересами батьків (див. *Sommerfeld v. Germany* [GC], №31871/96). Як правило, найкращі інтереси дитини передбачають, з одного боку, необхідність збереження її зв'язків із сім'єю, за винятком випадків, коли сім'я виявилася явно неспроможною виконувати свої обов'язки, оскільки розрив цих зв'язків означає відрив дитини від її коріння. Отже, сімейні зв'язки можуть бути розірвані лише за виняткових обставин, і мають бути вжиті всі можливі заходи для збереження особистих стосунків і, за потреби, «відновлення» сім'ї.

З іншого боку, очевидно, що також відповідає інтересам дитини її розвиток у здоровому середовищі, і стаття 8 не надає батькові чи матері права на впровадження заходів, які б могли завдати шкоди здоров'ю чи розвитку дитини. Слід мати на увазі, що національні органи влади мають перевагу у вигляді прямого контакту з усіма заінтересованими особами, часто на самому етапі, коли передбачаються заходи догляду, або безпосередньо після їх вжиття. Таким чином, ЄСПЛ визнає, що органи влади мають широкую свободу оцінки необхідності взяття дитини під опіку. Однак ця свобода не є необмеженою. Наприклад, у деяких випадках ЄСПЛ надавав значення тому, чи спробували органи влади, перш ніж взяти дитину під опіку держави, вжити менш радикальних заходів, таких як підтримка або профілактика, і чи виявилися ці заходи неефективними. ЄСПЛ також нагадав, що хоча у статті 8 Конвенції не міститься прямих процесуальних вимог, процес ухвалення рішень щодо втручання у право має бути справедливим та забезпечувати належну повагу до інтересів, які гарантуються у цій статті. У справах, пов'язаних із державною опікою, необхідно встановити з урахуванням конкретних обставин справи та серйозного характеру рішень, які мали бути прийняті, чи були батьки залучені до цього процесу в такому обсязі, який дозволяв забезпечити належний захист їхніх інтересів, і можливість повною мірою предствити свою позицію.

Застосування зазначених принципів до обставин цієї справи

Щодо цієї справи ЄСПЛ підтвердив, що батьки з інвалідністю не повинні сприйматися як такі, які не мають належних батьківських навичок або спроможності, і вони не можуть бути позбавлені батьківських прав лише на підставі інвалідності, без оцінки того, яким чином ця інвалідність впливає на їхню здатність здійснювати батьківську опіку. Така позиція повністю узгоджується з положеннями пункту 4 статті 23 Конвенції про права осіб з інвалідністю. Окрім того, Суд підкреслив, що відсутність навичок чи досвіду в вихованні дитини — незалежно від причини — сама собою навряд чи може бути визнана законною підставою для обмеження батьківських прав або для поміщення дитини під державну опіку. Щодо батьків з інвалідністю практика ЄСПЛ та відповідні положення пункту 3 статті 5 та пунктів 1, 2 статті 23 Конвенції про права осіб з інвалідністю свідчать про те, що батьківські навички та спроможність, а також вплив інвалідності на виховання й добробут дітей мають оцінюватися не абстрактно, а з урахуванням доступних і фактично наданих батькам заходів підтримки. Інакше — оцінювати здатність батьків піклуватися про дитину без урахування такої підтримки — це фактично означає оцінювати її виключно на підставі самої інвалідності особи. Позитивний обов'язок держави щодо надання особам з інвалідністю можливості розумного пристосування, зокрема шляхом запровадження заходів підтримки, спрямованих на забезпечення сімейного життя між батьками й дітьми, закріплений у практиці Суду (див., наприклад, *Kasprer Nowakowski v. Poland*, №32407/13, 10 січня 2017 року). Водночас важливо враховувати, що коли йдеться про розумне пристосування для батьків з урахуванням їхньої інвалідності, обсяг та межі такого пристосування визначаються й обмежуються не лише міркуваннями щодо «непропорційного або надмірного тягара», а передусім першочерговим урахуванням найкращих інтересів дитини.

Переходячи до фактів цієї справи, ЄСПЛ насамперед зазначив, що заявнику в дитинстві було діагностовано розлад аутичного спектра та СДУГ. Водночас він успішно завершив програму середньої освіти для осіб із труднощами в навчанні, протягом багатьох років мав стабільне місце роботи. Окрім того, заявник досяг тривалого успіху в подоланні залежності від психоактивних речовин. Матеріали справи свідчили про його добрі наміри, постійне прагнення здобувати та вдосконалювати свої навички, а також загальну готовність співпрацювати зі службами підтримки. Невдовзі після народження дочки заявника в лютому 2019 року стало очевидним, що становище молодих батьків є нестабільним та вони потребують допомоги у догляді за дитиною. Коли мати фактично відмовилася від догляду за дитиною, заявник узяв відповідальність на себе.

З матеріалів справи було очевидно, що ісландські органи влади були поінформовані про ситуацію та діагноз заявника і впровадили низку індивідуалізованих заходів, спрямованих на зміцнення його здатності надавати батьківську опіку своїй дочці. Ці заходи включали майже чотиримісячне перебування в спеціалізованому закладі Mánaberg для діагностики, наставництва та практики, п'ять місяців спеціалізованої підтримки від консультантів YLFA в будинку заявника, залучення сім'ї підтримки для полегшення навантаження на заявника, надання консультацій щодо зміцнення стосунків із дочкою та постійні психологічні консультації й терапія. У період, що передував передадню дитини до тимчасової прийомної сім'ї в липні 2020 року, допомога та підтримка, надана заявнику, була, безсумнівно, інтенсивною та різноманітною. У липні 2020 року CPS вирішила передати дитину до тимчасової прийомної сім'ї, а після проведеної нової експертизи почала процедуру позбавлення заявника батьківських прав. CPS зазначила, що попри всю надану заявникові-батькові підтримку у дитини були ознаки занедбаності. Натомість у прийомній сім'ї вона демонструвала значний прогрес. Служба захисту вказала, що всі можливі заходи підтримки були вичерпані, а влаштування дівчинки до прийомної сім'ї відповідало її найкращим інтересам. Судова експертиза, що ґрунтувалася на опитуванні, спостереженні та тестуванні, підтвердила попередні висновки. З урахуванням інвалідності заявника експерт дійшов висновку, що жодні нові заходи підтримки не були б виправданими в контексті добробуту дитини. Ісландські суди дійшли аналогічних висновків. Окружний суд підкреслив, що заявник не міг задовольнити потреби дитини навіть за умови значної підтримки, і проведення наступних спроб не було в її інтересах. Апеляційний суд уточнив, що інвалідність сама собою не була підставою для позбавлення заявника батьківських прав. У цій справі рішення було ухвалене на підставі ретельної оцінки з урахуванням наданої заявнику підтримки. ЄСПЛ не погодився із твердженням заявника, що ісландська влада не захистила його від дискримінації при реалізації його прав за статтею 8 Конвенції через ненадання можливості розумного пристосування чи неврахування його становища. Хоча ісландські органи офіційно не надали заявнику статус особи з інвалідністю, Суд визнав, що його потреби систематично забезпечувалися відповідними службами. Надана йому допомога була цілеспрямованою (зосередженою на розвитку його батьківських навичок), індивідуалізованою та адаптованою до його конкретних потреб – як загальних, так і пов'язаних зі здатністю розпізнавати та реагувати на психологічні й емоційні потреби дитини та формувати з нею безпечний зв'язок. Суд зауважив, що заходи підтримки також мали гнучкий характер, зокрема, додаткові зусилля вживалися у випадках, коли звичайного рівня допомоги було недостатньо для забезпечення добробуту дитини. Однак ЄСПЛ вкотре наголосив, що не є його завданням визначати, які саме заходи розумного пристосування мали бути надані. Національні органи влади, як правило, перебувають у кращому становищі, ніж міжнародний суд, для оцінки індивідуальних і місцевих потреб та обставин, і в цьому питанні належна увага має надаватися їхнім обґрунтованим рішенням.

На думку Суду, головним питанням, яке мала вирішити відповідна служба та ісландські суди в рамках провадження про позбавлення заявника права опіки, було не те, чи існували в теорії чи на практиці більш широкі заходи для підтримки його батьківських прав, а те, чи було застосування таких заходів сумісним з найкращими інтересами його дочки, з огляду на існуючі та добре задокументовані занепокоєння щодо її благополуччя та розвитку. ЄСПЛ наголосив, що ісландська влада та суди провели ґрунтовний аналіз і дійшли обґрунтованих висновків. Суд зазначив, що в найкращих інтересах дитини було позбавлення заявника права опіки, а з огляду на негативний вплив опіки на її благополуччя його права були обмежені ісландськими судами в розумних і виправданих межах. Крім того, сімейні зв'язки не були повністю розірвані, оскільки батько продовжив спілкування з дочкою. Отже, ЄСПЛ вказав, що заявника було позбавлено опіки не суто через його інвалідність, а його батьківські здібності оцінювалися у контексті реально наданої підтримки.

Отже, Суд не знайшов підстав ставити під сумнів позицію ісландських органів влади щодо обсягу та ступеня розумних пристосувань, наданих заявнику, або їхнього рішення позбавити його права опіки над дочкою. Вони послідовно визнавали потреби заявника як батька з інвалідністю, надавали йому всебічну індивідуальну підтримку, адаптували свої зусилля до фактичної нерівності, спричиненої його інвалідністю, оцінили його батьківські здібності з урахуванням доступних йому заходів підтримки та прийняли рішення про позбавлення його батьківських прав лише тоді, коли це було в найкращих інтересах дитини.

Висновок

Відсутність порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) у поєднанні зі статтею 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Рішення в цій справі ухвалене Палатою 10 червня 2025 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (червень 2025 року) / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Ю. В. Місько, Д. О. Мудрак, Т. Р. Цибульська, Д. О. Штода, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2025. – 59 с. <https://cutt.ly/Hr5Qplcr>.

СТАТТЯ 3 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ) – ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

M. and M. v. Croatia

Незаслуховування думки дитини під час тривалих судових розглядів щодо опіки над нею; відсутність своєчасного розслідування тверджень про домашнє насильство до неповнолітньої особи – порушення.

R.B. v. Estonia

Визнання показань 4-річної дівчинки недопустимими у зв'язку з її неповідомленням про обов'язок казати правду і право не свідчити проти свого батька, обвинуваченого у справі про сексуальні зловживання над нею, в результаті чого його було виправдано – порушення.

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

GAJTANI v. Switzerland

Неврахування судом думки 11-річної дитини у провадженні щодо її повернення до колишньої Югославської Республіки Македонія відповідно до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей – порушення статті 6; відсутність порушення за статтею 8.

KATSIKEROS v. Greece

Відхилення касаційним судом додаткових підстав для скарги як таких, що подані зі спливом процесуального строку – відсутність порушення статті 6 Конвенції; запровадження обмежувального графіка побачень заявника з дочкою з огляду на відсутність близьких стосунків, юний вік і рішення батька не дотримуватися графіка побачень, завдяки яким можна було поступово налагоджувати спілкування, і наявність у батька дитини можливості клопотати про перегляд частоти побачень – відсутність порушення статті 8 Конвенції.

Q and R v. Slovenia

Відмова суду в безпосередньому заслуховуванні думок дітей у провадженні про призначення баби й діда їхніми опікунами та використання відповідного висновку експерта; надмірна тривалість провадження щодо надання опіки – порушення статті 6; відсутність порушення статті 8.

СТАТТЯ 8 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ)

I. S. v. Greece

Невиконання судових рішень про встановлення порядку спілкування з дітьми – порушення.

NEVES CARATÃO PINTO v. Portugal

Тривале необґрунтоване застосування до дітей заявниці спеціального заходу щодо захисту й тимчасова передача батьківських прав до інших родичів, що призвело до втрати сімейного зв'язку між заявницею та її дітьми-близнюками – порушення.

F. D. and H. C. v. Portugal

Виконання постанови про розшук у Шенгенській зоні дитини, яку батько вивіз із Франції до Португалії, в межах спору про встановлення опіки над дитиною та її автоматичне повернення до матері без надання можливості дитині 7 років бути почутою і без врахування її найкращих інтересів – порушення.

C v. Croatia

Незаслуховування судом думки дитини під час вирішення спору між її батьками про опіку та непризначення опікуна для представництва її інтересів – порушення.

N. TS. AND OTHERS v. Georgia

Відсутність належного представництва малолітніх дітей у провадженні щодо повернення їх батькові, неврахування їхнього емоційного стану та найкращих інтересів – порушення.

PETROV and X v. Russia

Недостатнє обґрунтування рішення суду про відмову батькові в задоволенні його позову щодо визначення місця проживання дитини з ним; неналежна експертна оцінка стосунків між батьками; незабезпечення можливості для малолітньої дитини бути почутою – порушення.

ZELIKHA MAGOMADOVA v. Russia

Явно свавільне позбавлення родичами покійного чоловіка заявниці батьківських прав щодо її дітей, невиконання органами влади рішень про побачення з дітьми та неврахування найкращих інтересів дітей – порушення.

CÎNȚA v. Romania

Обмеження права заявника на спілкування з дочкою під час процесу розлучення та встановлення опіки у зв'язку з його психічним захворюванням – порушення.

M. P. AND OTHERS v. Greece

Суди не доклали зусиль для виключення існування для дитини «серйозного ризику» в розумінні Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей у межах провадження з повернення другому з батьків викраденої дитини – порушення.

A. and OTHERS v. Iceland

Рішення про позбавлення заявників батьківських прав через неможливість належним чином піклуватися про них та з огляду на саме бажання дітей залишатися під опікою – відсутність порушення.

SUUR v. Estonia

Припинення спільної опіки, встановлення батькові обмежень у спілкуванні (за згодою та з відома матері) і відмова у встановленні примусового спілкування з дитиною з урахуванням її найкращих інтересів – відсутність порушення.

JURIŠIĆ v. Croatia (No. 2)

Вжиття органами влади всіх можливих заходів для виконання судових рішень про встановлення побачень заявника із сином з огляду на найкращі інтереси останнього – відсутність порушення.

R. M. v. Latvia

Врахування найкращих інтересів дитини під час тимчасового позбавлення чи поновлення батьківських прав матері, обмеження її права на спілкування із сином у контексті відмови заявниці співпрацювати з органами влади – відсутність порушення.

S. N. and M. B. N. v. Switzerland

Заслуховування, але неврахування думки дитини під час ухвалення судом рішення щодо її повернення відповідно до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей; ефективний розгляд питання щодо наявності серйозного ризику для дитини в разі її повернення – відсутність порушення.

M. K. v. Greece

Врахування думки 13-річної дитини залишитися з батьком і братом у Греції всупереч рішенням суду про її повернення матері до Франції – відсутність порушення.

Джерело: Огляд рішень ЄСПЛ щодо права дитини бути почутою та врахування її найкращих інтересів / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Ю.В. Місько, Д. О. Штода, К. Д. Кузнецова, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2025. – 82 с. <https://cutt.ly/2r5QGxf9>.

III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ

3.1. Дисертації

Поштаренко І. В. «Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» дата захисту 15.09.2025

Дата захисту 15.09.2025.

Місце захисту: Національна академія внутрішніх справ.

Дисертація: <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/7fa19373-32b4-45c0-8267-2267d0e4011b/download>.

Яцик Ю. Г. «Методика розслідування домагань дитини для сексуальних цілей»

Дата захисту 11.10.2025.

Місце захисту: Харківський національний університет внутрішніх справ.

Дисертація: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/6230b2e4-dcdb-46ce-be28-9e6804ee623c/download>.

3.2. Публікації, які не належать до розряду наукових

1. Ольга Розгон

«Поліпшення житлового будинку чи здійснення прибудови: особливості виділення частки»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/10754-polipshennya-zhitlovogo-budinku-chi-zdiysnennya-pribudovi-osoblivosti-vidilennya-chastki.html>.

2. Олена Максименко

«Особливості виконання рішень про повернення дитини в державу постійного проживання»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/10708-osoblivosti-vikonannya-rishen-pro-povernennya-ditini-v-derzhavu-postiynogo-prozhivannya.html>.

3. Ольга Розгон

«Заборона суперечливої поведінки у справах щодо визнання права спільної сумісної власності та поділу майна»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/10620-zaborona-superechlivoi-povedinki-u-spravah-shodo-viznannya-prava-spilnoi-sumisnoi-vlasnosti-ta-podilu-majna.html>.

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

Ми дуже цінуємо ваш час, тому хочемо поінформувати про **телеграм канал НААУ**, на якому лише актуальні новини та заплановані заходи – <https://t.me/InfoUNBA>

Також у вас є можливість першими дізнаватися про всі акредитовані навчальні заходи, цікаві статті колег та огляд правових позицій ВС за допомогою телеграм каналу **Вищої школи адвокатури НААУ** – <https://t.me/hsaorgua>